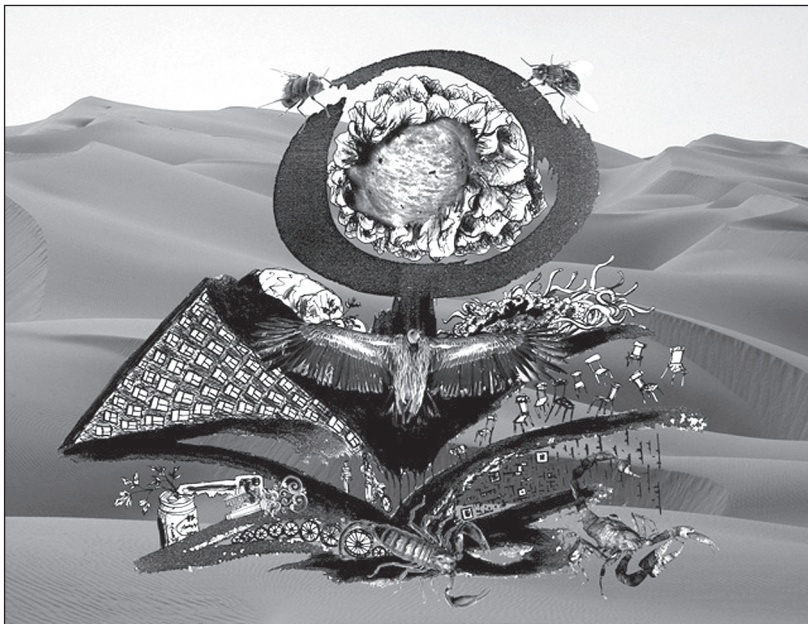

Tartalom

VASAGYI Mária: Angyalok a Kruspér-ház udvarán (elbeszélés)	3
DEISSINGER Ákos: Börduda (kispróza)	7
RÁCZ Péter: A szomszéd ház ■ Sebhely ■ Most berendezem (versek) . . .	8
JÓDAL Kálmán: 53 Miles West of Venus (novella)	10
TERÉK Anna: Halál (vers)	15
T. KISS Tamás: Miért félek a nőktől? (elbeszélés)	18
BENEDEK Miklós: Találkozás (próza)	23
JASSÓ Judit: PTSD (próza)	27
WEINER SENNYEI Tibor: Manilakígyó ■ A Gautama közben ■ Bögrealom (versek)	36
KOSZTOLÁNYI	
HERÉDI Károly: Az értekek poétikája (Század eleji és jelenkori prózavilágok)	40
SZABÓ József: Kosztolányi-est a gimnáziumban (Szabadkán, Zomborban és Újvidéken)	66
URBÁN László: Két lappangó Kosztolányi-tárca (Egy újságbúvár vallomásai)	70
REFLEXÍV TEREK	
CSORBA Béla: A gróf utolsó levele	75
AJTONY Árpád: A harc felbomlása (A bírósági tárgyalás anyagából és egyéb dokumentumok)	84
BÁNYAI János: A fiataalkori regény (Németh István: <i>Fordulat után</i>) . . .	95
VOIGT Vilmos: S(i)kerkönyvek) Jung Károlytól (Jung Károly: <i>Ikerkönyvek 1. Magyar folklórtémák – délszláv kitekintéssel. Ikerkönyvek 2. Délszláv folklórtémák – magyar kitekintéssel</i>)	99
PRESSBURGER Csaba: Neoplanta, avagy a Kutyaszorító (Újvidéki Színház: <i>Neoplanta</i>)	103

Számunkban Baksa Gáspár alkotásait közöljük

A Híd honlapja: www.hid.rs

CIP – A készülő kiadvány katalogizálása
A Matica srpska Könyvtára, Novi Sad

82+3

HÍD : irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat /
Főszerkesztő Faragó Kornélia. – 1. évf., 1. sz. (1934) – 7. évf., 15. sz. (1940); 9. évf., 1. sz. (1945)–. – Újvidék : Forum Könyvkiadó Intézet, 1934–1940; 1945–. – 23 cm

Havonta

ISSN 0350–9079

COBISS.SR-ID 8410114

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. – 2014. február. Kiadja a Forum Könyvkiadó Intézet. Igazgató: Virág Gábor. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/457-216; a Híd honlapja: www.hid.rs; e-mail: hid@forumliber.rs – A Szerb Köztársaság Tudományügyi és Technológiai Minisztériuma által tudományosnak (M53) minősített folyóirat. – Szerkesztőségi fogadóóra kedden 10-től 11 óráig. – Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető az Izdavački zavod Forum 840-905668-94-es számlára (broj modela 97, poziv na broj [odobrenje] 16-80250-742131-00-04-820); előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj 2014-re belföldön 1200 dinár. Egyes szám ára 120, kettős szám ára 200 dinár. Külföldre és külföldön egy évre 60 EUR – Készült az Ideál Nyomdában, Újvidéken.
– YU ISSN 0350-9079

Angyalok a Kruspér-ház udvarán

Övesen történt, Venice városka szívében, a Kruspér-ház és a festőműhelyek híres udvarán, három feketefenyő árnyékában, akik rég túlnőtték a tövér kéményeket, és már egész Övesre nézve csapást jelentettek lombvedléskor, amidőn elhullajtott koronájuk tűskei mindent beborítottak bosszúságot okozva, mint az időközönként eluralkodó fölösleges gondolat. Ki hitte volna, hogy ezenkívül újabb megbolydulást hoz az idő hamarost. Éppen föltilinkózott a rigó azon a nyáron, amidőn az a sose látott növény a tetőn megsarjadt. Alighogy kitört a tüzszöből, újabb és újabb zöldkékes lándzsát leveledzett szinte óránként, és Sarlós Boldogasszonykor már izmos tövek nyomorgatták az egész tetőt, akár Laocoont és fiait halálos szorítással a kígyók, hallani lehetett az éjcsöndben, mint roppan a gerenda, akár a csont, mint pattog tehetetlenül a napszíttá cserép a tekergő narancsvörös gyökök vaserejétől. Florencia, az összeaszott, egykor szépséges trapézművész, a műhelyekben követ vájó és agyagot és gipszet kapirgáló, a minden látható és láthatatlan színnel magas szinten kísérletező művészurak állandó modellje és csúfnéven műzsája éppen neve napját ünnepelte, amidőn a fenyők hűvösében, az egykori cirkuszcsillag maga sütötte pálinkáját cuppogva ízlelgető, a nedűt nyelvcsettintéssel magasztaló társaság fehér asztala mellől a matróna szeme megakadt a tetőn. Jé, micsoda bozót!, sikoltotta, és sehol másutt, csak a tiéteken! Teljesen befödte! Nem féltek attól, hogy áttöri?, sipította orcámba. Ez a jöttment növény a végzete lehet minden műhelynek, vékonyult el hangja a hirtelen aggódástól egészen gyermekivé. Ugyan már, közönséges galaj, brummogta a nagytörvényű szakállas Musza Dag. Minden tekintet műhelyünk fedelére tapadt. Jelentéktelen virágok borították, hanem a színük! Nézzétek azt a sárgát, kiáltotta az egyik piktor, micsoda aranyokker, maga a folyékony méz, s hogy én is fölnéztem, nem hagytam szó nélkül, természetes umbra, a ciprusi, állítottam, és szájamban távoli

hegyek zöld íze keveredett a kecsketej zsályás zamatával azonmód. Rubia tinctorum, a festőfű, hallottam B. hangját, csak én hallottam meg, lehet, nem is mondta ki, csupán gondolta, s én vele együtt azonmód ráéreztem a pirosítófű jelenlétére fülledt kis világunkban. Hanem a növény túl erős gyökerei valóban behatoltak a tetőn, és Szent Jakab havának végén, mire megszólaltak a tücskök, vörösbe borult a mennyezet. Alizarin krapplak! Te drágaszép! A mérhetetlenség színe!, kiáltozott jó sokáig B., amit nem állhattam szó nélkül, vagyis te úgy véled, szakítottam meg a kiáltozást, hogy az alizarin az a szín és nem a sárga, amilyennek én az ég kékjét tudom, a kék szónak már a hallatán az ég édes pontokkal pötyyözött sárgáját látom, kristálycukor fehérségű pontokat látok az anyagtalanságban, édes sárga kékséget. Szavaim után B. töprengése végtelennek tűnt, mint maga az időtlenség, míg végre gyors hirtelen magára rángatta a festőancugját, be se gombolta a nevetségesen bő katufréket, és ami szinte várható volt, mint valami madarat fölkapta, és sokáig a magasban tartotta az öltöny lebegő szárnya, miközben ujjaival is érintve közelről tapasztalta azt a színt, amely számára az időnélküliséget jelentette. És amint alászállt, napokig tartó festésbe kezdett, serénysége percig sem lomhult, minek eredményeként nemcsak a vásznon, hanem a mennyezeten és a gyökerekből csordogáló lé pirosította falakon is hegyes szárnyú fehér lények jelentek meg, de hamarost leváltak onnan, a síkos mezőről, barna lábukkal ügyetlenül kalimpáltak, az időtlenség végtelenéből kitépve orca nélkül zavarodottan repdesődtek a műhely zárt falai között. Sem itt, sem az éterben nem létező köztes létben voltak. Lábujjhegyen jártam, mert B. mutatóujját szája elé tartva csöndre intett, kellemes, mélységes némaság ölelt körül bennünket, belecsavarodtunk, soha ily puha öltözékbe, úgy éreztük, csupán a testünket takarja, és lelkünk velük együtt szálldos, a hamarost mindenütt világító testekkel, akik egyre elevenebbül repesnek körbe-körbe s akarattal vagy véletlenül szárnyukkal orcánkat érintették, orca nélküli fejüket mellünkhöz és hónunk alá fúrták, akár a hízelgő kisgyermek. És az üresen maradt krapplakra B. újakat és újakat festett, telve volt ismét, telve a műhely néma levegője, alizarin, te keresztül-kasul röpdösött mező, kiáltott fel B., miközben saját végtelenné válásának örömét vágyva hibát vétett: orcát próbált adni angyalának, az utolsóknak, akit vásznára festett. És az angyal eltűnt. És el a többiek is, miután a műhelyt elhagyván kerengtek egy kicsit a fenyők alatt. Azt akartam, hogy a lelkem legyen, aki a magasságokban énekel, aki csendet énekel a végtelenben, siránkozott B., majd megtisztította az ecseteit, aprólékosan, minden szálukat külön-külön, mint mindig, félretette a festékeket, kimért mozdulatokkal levetette a festőöltönyt, orcáján ráncokat vont a hosszú gondolkodás.

Ám az az orca hamarost földerült. Diópotyogáskor, szeptemberben érkezett a kinti szeretkezések édes utolsó ideje, amidőn a férfi puha fűből ágyat vet hölgyének illatos nyárfák alatt, s a hölgy remegve kínálja nékie ölet. Hová lettél alizarin súlyos pírjával sújtott angyalvilág! Lebke szellő dédelgeti szerelemben vegyült testüket, s majd csak jóval elhálásuk után, álmukban vélnek hallani angyszárny-surrogást a műhely belsőjének megkopott pírján.

Add kölcsön az orcád, add kölcsön, akkor talán legalább egyetlenegy a vásznon marad, kérelt hetekig B. Nem álltam rá. Miért én? A te orcád is megfelel, netán Florencé, egészen mindegy. Nem mindegy, folytatta a könyörgést B., és mindenféle érthetetlen indokot hozott fel, hogy ki méltó angyalnak orcát adni, ki méltatlan a gonoszságai miatt, úgy éreztem, csak halandzsál, akár mutatvány közben a bűvész, aki nézői figyelmét a csiribí-csiribával a szemfényvesztés rejtelméről eltereli. Na jó, legyen az orcám, álltam rá kérésére pusztán asszonyi kíváncsiságból, de a lényemből többet nem adok. Legalább a hajad és a nyakad, kérelt tovább, és persze a szemed is. Nem, a szemem nem lehet, csak az orcám vonásai, se haj, se nyak, csak ezek a vonások itt, húztam végig ujjaim a halántékomtól az államig. B. már nem hallotta, a kép élete megkezdődött. Tettem-vettem körülötte, mint máskor, s ő rám se hederített, festés közben füttyörészett, ami nem volt szokása, és időnként megszólalt, *az ő feje mint a választott drága megtisztított arany, az ő szemei mint a vízfolyás mellett való galambok, amelyek tejjben fürödnek*, hát nem azt mondtam, hogy a szemem ne, de B. dúdolva folytatta, *az ő orcája hasonlatos a drága fűveknek táblájához, az ő teste elefántcsontból való, az ő inye édességek... a te csípőid hajlásai mint a kőöntvények... a te termeted hasonló a pálmafához, a te emlőid a szőlőgerezdekhez...* Dühbe gurultam. Lássam azt a képet! Enyém volt az orca minden vonásával, a haj, a szem, az angyal egész lénye. B. az egész lényemet minden hibájával együtt elvette tőlem és az angyalnak adta, döböntem rá. Hiába hajtogatta, látod, egy vagyunk, most együtt énekeljük a csendet, ez az angyal mindketten vagyunk, s lám, el se repül. Úgy éreztem, megkettőződtem.

December hidegrázós sötétjében Debussyt hallgattunk sérült lemezről, sercegések torzította zenét, egész ütemek kimaradtak belőle, mint beteg szívből az érverés, de nem számított, már betéve tudtunk minden hangot, és láttuk a fényjátékot a vízen, miközben B. a fényjelenségek tudatos felismerését vagy tudat alatti átszűrődését magyarázta, és mutatójával láthatatlan vonalakat húzott a foszforeszkálva fehérülő vásznon. Sokáig zörgettek, mire meghallottuk. Az angol úron látszott, hogy kellemetlenül érzi magát, miután villanyt gyújtottunk, mert szemét bántotta a hirtelen fény, grimaszba rándult, s így nevetségessé torzult orcáját mindkét kezé-

vel eltakarta, s alig átlépve a küszöböt úgy állt ott, mint aki tétovázik, maradjon-e vagy kerekét oldjon. Maradt. Képet akart venni. Körbejárta a műhelyt, seregszemlét tartott. Ezt kérem, mutatott az angyalos képre. Nem, ez nem eladó, csattant föl B. hangja, erős volt, túlságosan erős, akár valamely zenemű záróakkordjának fortéja. De tudtam, hogy hangjának határozottsága gyengéséget rejt. Hosszú útra viszem, mondta az angol most már barátságos mosollyal. Hazaviszem városomba, városomban a házamba, házamban a legszebb szobába, a legszebb szoba legszebb falára, tette hozzá mintegy elterelve figyelmünket a megválás nehéz pillanatairól, és eltűnt a képpel a nyúlós ködben.

Három nap múlva az angol úr repülője a Csendes-óceánba zuhant. Fekete csöndbe, a csönd legsötétjébe estem. Nehéz vizek súlyosodnak rám, sem halak, sem kagylók vagy medúzák meg nem közelíthetnek a mélységes mélyben, szaggatott vékony hangok, gyengécske hangfoszlányok működnek bordáim alatt. Ez itt a mozdulatlanság legfeketébbje, ahol a végtelen víz hömpölygése el nem éri a testet, nyugton hagyja minden áramlás, nyugton a tágra nyílt szemet a sötét moraj. És tudom, hogy B. most fényekkel játszik sárguló vásznán, kísérleteit a ragyogással abba nem hagyja, míg fel nem szólítja a magasságba a végtelen fehér.

Börduda

A Vajdasági Magyar Irodalmi Akadémia 2012. október 25-én alkalmi kiállítást rendezett Ladik Katalin hetvenedik születésnapja alkalmából. A kiállítás anyagát az akadémia a saját tárgygyűjteményéből válogatta össze a Művésznő tiszteletére. A cseresznyeruhás kövér raktáros, aki állítólag betöri a madarakat is, katalógus segítségével hordott fel mindent a pincéből a vezetőség utasításai szerint.

A megnyitó napján terpeszállásba nyílt az égbolt, és a női harisnyák csordultig teltek felhőkkel. A Vajdasági Magyar Irodalmi Akadémia székházának aulájában láthattuk kristálydobozában Catalinát, a szelídgesztenye színű lárvát, a sikoltozó lyuk performance falának egy-egy maradványát, ólomlemezeket, de előkerült a Művésznő ezüstbiciklijé is. A legnagyobb érdeklődést azonban a közönség és az intézmény körében is az a hatalmas méretű, női testformájú, emberi bőrből készült duda okozta, amely hiteles mása volt a Művésznő alkatának. Az akadémia néprajzkutató osztályának elmondása szerint a hagyományokhoz hűen, felhasítás nélkül, egyben húzták le a bőrt. Megszólaltatásakor hangja sokak számára kellemetlen és metsző. A szabadban és messziről még csak tűrhető, de közelről vagy éppen zárt helyiségben majdnem kiállhatatlan. Mint utóbb kiderült, e hangszer nem szerepelt a cseresznyeruhás raktárosnak adott lapokon, az akadémia egyetlen tagja sem tudott semmit e börduda létezéséről, de még e neves intézmény tárgykatalógusában, lábjegyzeteiben, lapszéli beírásokban sem volt nyoma. Utólag csak annyit írtak az akadémiai jegyzékbe vételekor: ami nincs, az van, és ami van, az sincs.

Ki az a nő, aki folyton meszeli bennünk lélegző bőrtengerünk falát?

Ha vesszük a bátorságot, és e bördudát hónunk alá csapva, megtöltjük a tomlót levegővel, és megszólaltatjuk körtefából faragott sípjait, akkor ideges vadgalambok, kékes rétihéják, verebek, ölyvek szállnak remegő vállunkra, a metsző hangra éles karmaikkal puha húsunkba vájnak.

A szomszéd ház

Mesélik, egy ember oly sokáig nézte
lenyűgözve, míg eszét vesztette.
De ez csak szó, a ház arányaiban merült el,
és ott felejtette magát.
Soha nem ment be, egy percet sem akart
elvesztegetni. Kinézetre családapa, jó ötvenes,
bő nadrág, lötyögő kardigán. Vasárnap délután.
Lánya otthon, mosogatás közben: ez apa!
mintha azt mondaná: büszke vagyok rá.
És szép is. Ritka, ha egy bolond szép.
Kimegy, leül a kőfalra:
a mosogatóhoz hely kell, neki meg levegő.
De haza fog jönni. Mindig hazajön. Erős,
aludni vele nem könnyű, mondja anya, de vállalható.
Másik lánya elköltözött, onnan mosolyog rá.
Felpattan, a tengert érzi, pedig csak folyó van a közelben.
Lemegy, megbizonyosodik, megnyugszik, s aztán újra:
ház, tenger, folyó.

Sebhely

Az ember, foglalkozására nézve koldus,
megközelíti a pihenőhelyen evéshez
készülődő családot. Sült csirke,
szőlő, innivalók. Az asszony ad gyerekeknek,
felnőtteknek. A koldusra ráripakodik,
ahogy az közel ér: Nem látja, hogy eszünk?!
Aztán megenyhül: egy szelet kenyéret
tesz le a földre neki.

Most berendezem

Most berendezem hátralévő életem.
Mintha tudnám, ettől eddig ér a szoba,
benne mit és főleg hogyan teszek.
A kert – mennyit írtam róla már – életem
központja, vagy inkább álnok altató?
Elvon, követel és megörvendeztet! Szilva?
Mintha nem nőne minden magától is!
Nem kell terápia, metszés, öntözés,
parancsukra, minek?! Görcsös és torz
legyek, franc a harmóniába! a teljes ember!
hahh, nekem csak hazudik. Neki
belmagasság, nekem katedrális,
neki a tenger, hogy nézze, a nap lement-e,
nekem vihar, tört deszkák, kocsmában
felszolgált halak. Nyers és finom, aki
hozza, szememben látja, ha igaz a hála.
Hogy hol végzem? Még nem tudom.
Álmomban néha felmerül valami kacaj,
bozontos szakáll, árva csend.
Ez volna az?

53 Miles West of Venus

A kád vizében heverek, ruhástul. Csak a matt fekete, kedvenc ingem ujjai vannak feltűrve.

Alkarjaimon egy rakás vágás, gusztustalan, de elkerülhetetlen mézsárosmunka.

Biztosra akartam menni. Zsilettpengével és nem konyhakéssel olyan mélyen vagdostam be a bevagdოსnivalókat, amennyire csak tudtam.

Ráadásul magam vagyok, mire megtalálnak, kész, annyi.

Micsoda naivítás.

A lassan hűlő vízben egyszerűen elállt a vérzés. Ugyanakkor alig tudom mozgatni a karjaimat.

Szent szar, milyen közhelyszerű.

Milyen irgalmatlanul, nevetségesen közhelyszerű.

Egy perverz Mikulás bácsi hajol fölém.

– Még erre sem vagy képes. Amatőr munka.

– Megtettem minden tőlem telhetőt.

Előzőleg régi Cabaret Voltaire-számokat hallgattam a számítógépen, egyik songjukat úgy hívták: Moscow. Felködlött bennem a kiváló kortárs orosz próza és a szintúgy kiváló kortárs orosz sci-fi.

De aztán bevillant: túl kevés.

Bántóan túl kevés.

Pedig még egész sereg kiváló filmet meg akartam nézni, és még sok könyvet el akartam olvasni, zenével spékelve.

De ez is túl kevés.

Eszméletlenül kevés.

No Hope, no Fear. Vagy a Fear itt ragadt? A bizonytalanság és a rette-gés nyirkos tenyerű, szúrós szemű vattacukor-fantoma. Vazze. Nulla, nulla, nulla, zéró, delete, delete.

Két emberszabású sárkány lebegett a szobámban, a fülembé nyaltak, és azt sepegték elhalón: tedd meg. Tedd már végre meg. Senkinek sem fogsz hiányozni. Bárki nélkül lehet, nélküled is. Mindenki lecserélhető. Csukd már be végre magad mögött az ajtót.

Valóban, morfondíroztam. Levetni mindent, ami én vagyok, mint egy divatjamúlt szerelést. Miért ne? Régi vágyam.

A sárkányok a mellbimbóimat harapdálták, azt mondták: bátor, fasza gyerek vagyok. Végre megjött a jobbik eszem. Az antivilágban úgysis találkozunk.

Ezt követően kimentem a fürdőszobába, és összetrancsíroztam az alkarjaimat. Igyekeztem a lehető legmélyebbre vágni. A jobb karomon mélyebbre sikerültek a vágások, mert balkezes vagyok.

És aztán ez a blamázs.

A vízben elállt a vérzés. Ha valakinek elmondanám, nem hinné el.

A tenyérbe mászó pofájú, romlott Mikulás meg csak löki a sódert.

– Máskor kötéllel próbálkozz.

Most hogy magyarázzam meg? A város legnagyobb hipermarketjében akartam beszerezni a kötelet. A két elárusító megkérdezte, ruhaszáritó kötélre gondolkodok-e. Nem, mondtam, valami komolyabbat kérek. Furán néztek rám. Ekkor vettem észre, hogy manófüleik vannak. Tüdővészesen krahácsolva, mintha versenyeznének, csak annyit nyögtek ki, hogy kérdezem meg a kozmetikai részlegnél (hogy mi köze a kötélnek a kozmetikához, máig rejtély előttem). Mindenesetre ott is megtudakoltam. A három elárusítónő (mindháromnak rózsaszínűre volt festve a haja, minden biztonnyal a pinaszőre is, és telis-tele voltak szabdalva piercingekkel) egyike szintén azt kérdezte, ruhaszáritó kötélre gondolkodok-e. Nem, valami masszívabbra, feleltem. Semmiféle kötelet nem tartunk, uram, sehol a hipermarket területén, mondta, és mindhárman fülsértő, nyerítéssorozatszerű kacagásba kezdtek. Búcsúzóul még a kezembe nyomtak egy reklámcédulát, melyről az ordított kikericszárga betűkkel, hogy 20%-os árengedménnyel vásárolhatok – amíg a készlet tart – toroköblítőt meg hajregenerátort, egy meghatározott márkájú sampon-palettát, egyebet. Aztán elfordultak tőlem, csak a hullámzó, dobhártyaszaggató nyerítésszimfóniájuk üldözött végig az egész kozmetikai részlegen, az egész hipermarketen, az egész bevásárlóközponton. Egyre gyorsabban szedtem a lábam, a mozgólépcsőn is gyorsított tempóban kajtattam le, csak a zebrán túl, a szemközti pad előtt lihegve vettem észre, hogy elhallgattak.

De ha ott sincs megfelelő kötél, akkor hol a búsban van? Sehol.

A piros szerkós elröhinti magát.

– Te idióta kis pöcs.

Nem tudom, a sandán fixírozó Mikulás mellé hogy kerültek a fürdőszobába idős, denevérszárnyú, piros szemű szüleim. Az ajtót bezártam, ők pedig már rég alszanak, hajnali fél kettő van.

Apám riadtan pislog, anyám azonban ingerülten csak legyint egyet.

Igazat adok neki, ha nem is esik jól: már többször próbálkoztam hasonló performance-szal, olykor tablettákkal, olykor mással.

Egyszer annyi dilibogyót vettem be, amennyi egy lovat is hazavágott volna, de a tabik zömét kihánytam (amire persze nem emlékszem, utólag mondták, ott találták munkából hazajövet a félig olvadt gyógyszeratócsát a szőnyegen).

A taxisofőr négyszeres árat kér. Mert éjszakai műszak van, és mert összevizezem-összevizezem a kocsiját.

Előzőleg alig halásztak ki a kádból, a vérveszteségtől félig önkívületi állapotban vagyok. A sürgősségi osztályon azt mondom az egyik ápolónőnek: maga gyönyörű!

Összevannak. Azt mondják, nagyon mélyek a sebeim, és később fájni fognak. Különben is, a várost bekerítették, lassan nemcsak kötszer nem lesz, de ivóvíz sem. Egy csomó fejet észlelek, amint körülöttem sokszorozódik, sündörög, egyfolytában csak beszélek, megállás nélkül, összevissza, fogalmam sincs, miket.

Újabb terem, újabb ajtók, valami kérdésekre kell válaszolnom, a velem szemközt ülő egészségügyi alkalmazotton látom, mélységesen unja az egészszet, válaszolgatok, aztán azt mondják, mehetek haza.

Nem akarok hazamenni, soha többé nem akarok hazamenni, mondom.

Két zombiápolónő bekísér egy szobába, azt mondják, vessem le a vizes gúnyám. Mindent? Igen, mindent.

Egy „láttak már önök meztelen férfit” mondat kíséretében már ott állok előttük pőrén dideregve.

A nyakamból szürcsölik a vért, mindketten, pedig így is nagy a vérveszteségem. Azt mondják, édes a vérem, ritka a vércsoportom, igazi lakoma, ugye nem veszem zokon, majd kapok infúziót.

Már kincstári pizsamában csöpög belém az átlátszó folyadék.

A szobában még ketten vannak.

Pisálnom kell, a karomban meg a katéter, nem mehetek ki, megkérem őket, hogy pár percre távozzanak a szobából, nekem így megalázó.

– Mit képzelsz magadról? Mi vagy te, gróf? – köp ki a csupa izom pofa, de a sovány, pikkelyes bőrű kockafejével később mégis kisomfordálnak két percre.

Mindhárman révetegen heverünk a priccseinken.

A kockafejű valami ismeretlen nyelven szól hozzám. Megkérdem az izomagyút, mit gagyog. Az izomtomi fordít.

– Azt kérdi, a gyűjtőtáborból jössz-e, mint ő. Azt kérdi, szereted-e a fájdalmat. Vagy mások fájdalmát.

– Nem – felelem – engem szimplán a fájdalom poétikája érdekel.

A kockafejű ismét mond valamit. A gorilla fordít.

– Azt kérdi, tudod-e, hol lakik a fájdalom?

Újabb kérdés, újabb fordítás.

– Ez a pikkelyes kezd az idegeimre menni. Most azt kérdi, ismered-e, szereted-e a szögesdrót ízét, illatát, láttál-e karóba húzott embert, kiismerted-e a reménytelenség és a reményvesztettség táguló, beszippantó titkát. Hablatyol. Felejtsd el. Egyszerűen ne válaszolj.

Elmosolyodom.

– Te miért vagy benn?

– Mert megőrült a világ. Mindenféle köcsögök vesznek körül. Már lélegezni sem tudok tőlük. Biz’ isten, mindenkit kinyírok. Sokáig feküdtem lekötözve. Itt így szokás. Motoros fűrészsel levágták a bal lábam ujjait, a hátamra rontó tetkókat tetováltak. De akkor is mindet kinyírom. Csak engedjenek ki. Mindent, ami mozog. Mert mind köcsög. Tudom én azt nagyon jól.

Belép egy ápoló, lecsatlakoztat az infúzióról, és azt sziszegi, a főorvos úr hívat, induljak. Most, azonnal.

A főorvos egy késsel felhasogatott bőrfotelben ül, de nem mutat rá egy másikra, hogy üljek le, így állva maradok.

Hosszan piszmozg valamivel az íróasztalán, majd elővesz egy pisztolyt, és a kezembe nyomja.

– Biztos megoldás. És definitív. De ne a halántékra, szájba.

Remeg a varratos kezem.

– Segítene?

Az orvos dagadtra pofoz. Erős fizikumú, bikaszerű jelenség, otthon biztosan súlyokat emelget. Miközben ütlegel, gyűlöletben úszó tekintettel kiabál, én meg közben egyre csak azt hajtogatom, mint akit fölhúztak: Nem fáj! Nem fáj!

– Nem mered? Nem mered? Ennyire gyáva, utolsó szarjankó vagy?

Erre fogom a pisztolycsövet, a számba dugom, és meghúzom a ravaszt.

Üresen kattan. Nincs benne töltény.

Az orvos hirtelen kettészakítja feje búbján a maszkot, és a fehérköpönyes álca alól egy undorító, mutáns szörny bújik elő.

– Ne várd meg a reggelit. Tűnj el, de rögtön. Az egész folyosó úgyis orvlövészekkel van tele, de az ajtó nincs kulcsra zárva. Végig kell futnod a holtzávon. Ha túljutsz az ajtón, megmenekülsz. De ha nem éred el az ajtót, és élve maradsz, a gyarmatokra deportálunk rabszolgának. Vili? Kifelé!

Futok, futok a végtelen félhomályos folyosókon, golyók fúródnak a falakba, török szét az üvegajtókat, az alig pislákoló világítótesteket. Futok, a vállam vérzik, de csak futok tovább a félhomályban.

Hirtelen ismét a kádban találom magam.

Az elállt vérzésű, agyonvagdosott alkarjaimmal.

A perverz Mikulás bácsi undorító, tenyérbe mászó mosollyal vigyorog rám. Valamiféle félkatonai alakulat egyenruhájában feszít, kokárdával, karszalaggal felturbózza.

– Még ezt sem tudtad rendesen megcsinálni. De ezt a bakit ezúttal nem úszod meg csak úgy, Drakula gróf.

Fecskendőt vesz elő, atyaéig, ez tudja, hogy fóbiám van a fecskendőktől, nem szabad látnom, soha.

Már egész sereg karszalagos keze van, mindegyikben fecskendővel, és lassan az arcomhoz, a szememhez közelít, miközben szarvai nőnek, és furán elszíneződik az arca.

Behunyom a szemem, és torkom szakadtából ordítani kezdek.

Halál

Úgy öregedtem meg,
ahogy a jóisten is
szégyellt volna látni.
Oda sem néz, amíg
az ágy széléhez
kötik az ember kezét.

Nincs ami mutasson
előre, hiába sebesedünk.

Szerettem volna
még egyszer
végighallgatni
egy esőt.
Ahogy a csatornák
bádofalát
a vízcseppek verik.

Az utolsó tíz évben
nem tudtam figyelni,
semmire sem.

Úgy halok meg,
mint akárki más.

Abban a percben,
abban az utolsó
percben,
a torkodat kaparja
az utolsó négy
légvétel,
karjaidból lassan
húzzák ki a lelked.

A lábaidat többé már
nem fogod behajlítani,
nincs több futás,
nem ülsz le ebédhez.
Az idegszálak, mint a
szigeteetlen zsinórok:
letekeredik róluk
az élet,
nem osztódik tovább
egy sejt sem.
Nem íródik át
egyetlen
fehérjeshálalad
sem.

A szemed már nem jó
semmire,
mondhatnak
a füledbe bármit,
minden ilyen marad már.

A tüdőt markolja
a legtovább a lélek,
a szívet
el sem engedi.
Még két napig
tartod magad
a kihúlt, síkos
szíved közelében.

Elengedi hörgőidet,
kilép a garatból,
megcsillanhat
a könnyeiken,
nyitva maradt
szemeiden,
halott fogaidon.
A levegőben maradt
fényben.

És megmarad
az élet a kérdőjelek
görbületében,
az öröm a szögek
fokában,
a bánat a szavak
hordalékában.
Apró, puha darabokra
töri szét a testeket
a halál.

Nincs az a csönd, amelyben
elnyújtózhatna benned
egy utolsót a fájás;
kezdődő nyár,
egy-egy légyzúgás,
ha lenne is,
megrepesztené
egy másik ágyról
jövő szuszogás.

Így old el a többitől
valamelyik isten.

Miért félek a nőktől?

Kutyaugatást hallottam. A szomszéd tacszókeveréke csaholt vadul a kerítés tövében, miközben Laura megnyomta odakint a kapucsengőt. Én a függöny mögül lestem őt sután. Kötött sapka és hozzá hasonló sál volt rajta. Én a legrémültebb képemet öltöttem magamra. Ő a vastag keretes, fekete szemüvegét igazgatta, úgy nézett fel, van-e itthon valaki. Pár lépést hátráltam az ablaktól. Összerezentem. Az egyik kezemben egy bögre gőzölgő tea volt. Nem vártam vendéget, pirított tökmagot ettem, olvastam, s közben a jóleső magány takarójával bugyoláltam be magam. Laura még egyszer megnyomta a kapucsengőt, én pedig véletlenül magamra lötyyintettem a teát. A mentát. A dohányzóasztalon egy félbehagyott Márai hevert. Az Egy polgár vallomásai. A rádióból ismeretlen zene szólt.

Odalent Laura a kutyához lépett, és a tulipánt formázó vasrács két íve közt dugta át a kezét, úgy simogatta meg a szomszéd ebet, aki egyből felhagyott minden ellenségeskedéssel. Láttam Laurán, hogy nem tágít. Megrázta a haját, majd zsebre dugta a kezecskéit. Azokat, amelyek cirógatásra teremtettek, mégis szíveket szeretett velük széjjeltépni. Fél lábon táncikált a járdán. Egyébként pont rám szokott úgy mosolyogni, mint ahogy akkor a kutyára. Arra a keverékre. Toporzékoltam. Az órára pillantottam, aztán végignéztem magamon. Két térdem reszketett, mint a cukordíz a zselékockán. Laura amúgy igazi szívdöglesztő, ártatlan nődémon volt, akit annyira jóságosnak és galamblelkűnek teremtett a mindenség, hogy benne egy percre fel sem merült, miféle szívrepesztő csodafegyver van a birtokában. Piszte orrát törölgette. Biztos fázott is már. Olyan ellenállhatatlanul és kikezdhetetlenül jámboran álldogált odalenn, hogy hirtelen nem is tudtam, mi ilyenkor a teendő. Csak izegtem-mozogtam az ablak elé terített kopott birkabőr szőnyegen, és pislogtam tanácstalanul. A szívem kalapálásától koncentrikus körökben meg-megrezent a mentatea felszíne, mint a pohár vize a híres Jurassic Park-jelenetben. A naptárra pillantottam, kedd

volt. Mi az, hogy kedd? Laura eddig még sohasem jött kedden. Mindig a hétfő volt az ő napja, esetleg a csütörtök, de az is csak minden második héten. Délelőtt.

Az egész lakás kongott az ürességetől.

Izgága, beszari léptekkel a kaputelefonhoz osontam, és remegő hangon beleszóltam, hogy tessék.

– Van-e kedve színházazni, mister? – szólt bele a kaputelefonba a lány. Szinte láttam a mosolyát, éreztem hajának az illatát, hangjában az ellenállhatatlan bájt. Borsódzani kezdett a hátam, felszaladt a lázam, és kivert a hideg veríték. Olyan selymes volt minden szava, olyan kacér minden más-szhangzója, hogy kis híján felfordult a gyomrom.

– Szí-szín-ház-ba-ba? – dadogtam. Kiszáradt a torkom, gyöngyözött a homlokom. Lábujjaimmal idegességemben a sarokban lévő porcicákat markolgattam.

– Igen, új darab, csupa sztár, valami posztmodern, kispolgári komédia, kihagyhatatlan alkotás! – dalolta Laura. – Ráadásul az egyik főszereplőt pont úgy hívják, mint engem! – szavai szálkáként szűrődtek a dobhártyámba, amelyek odabent elolvadtak, akár a hókristályok, és lágy cirógatással folytak végig az arcomon.

– De pont ma, édes, hisz tudod, hogy... – kérleltem volna remegő hangon, de félbeszakított. (Igazából már réges-rég félbeszakított. Fentről lefelé egyetlen mozdulattal, akár egy harcedzett, néma szamuráj. Azóta kettéváltan keresem a másik felem, habár sosem voltam androgün. Keresem a másik, sosemvolt felem, mert mióta nincs, én mégannyira sem vagyok. Amióta kettéváltam, megszűnt létezni a jobbik felem, és megszűnt a bal. Mindkét kezem bal is és jobb is egyszerre, én pedig egy üres zárójel vagyok.)

– Díszpáholy! Magánfülke! Vörös plüssborítású székek állítható háttámlával! Tudod, hogy az mit jelent... – mondta kacéran a telefonba, de nem úgy, mint egy kis fruska, nem. Úgy mondta, mint azok a nők, akikből csak egy van. Akik soha életükben nem hasonlítottak egyetlen más nőre sem.

Hallgattam.

– Mit szólsz? – kérdezte. A szavakhoz nagyon értett. Az ajakkerekítése olyan volt, akár egy fuvolanárnőé. Nem láthattam, de emlékeztem rá jól. Jobban, mint az ujjaim számára. A zöngéi apró, pengeéles hangszilánkok voltak, amelyek egyetlen pillanat alatt furakodtak át a mellkasomon, hogy elvágják a szívem helyén lógó kötözött sonka utolsó tartókötelét is. Egyik kezemmel befogtam a kagylót, eltartottam magamtól, úgy szitkozódtam suttogva. Keserves, szánandó képem lehetett. A könnyeim folytak, a nyálam a parkettára fröcsögött. Remegő kézzel emeltem újra számhoz a kagylót:

– De... de u-ugye, nem kell kiöltözni, édes? – ennél értelmesebbet aligha tudtam volna kinyögni. Kissé feljött a gyomorsavam. A tudóm sípolt. Levegőért kapkodtam.

– Csak kapj magadra valamit, és már itt sem vagyunk! – parancsolt rám édesen, visszautasíthatatlanul.

– Rendben, sietek – vinnyogtam, akár egy kismacska.

Sietős léptekkel berohantam a hálósobába, miközben lerugdostam magamról a pizsamanadrágot. Feltéptem a szekrényt, nadrágot, inget kerestem. Úgy öltöztem, mint egy eszelős. Mint egy félőrült, aki épp a saját esküvőjéről készül elkészni. Laurában az volt az érdekes, hogy sosem követtelt, de még csak nem is kért tőlem semmit. Csupán eleresztett időnként egy-egy bájos félmondatot, én pedig ugrottam, mint egy cirkuszi póni. Mint egy láncrea vert öleb. Mint egy szerelmes számár, akinek a szíve már rég a kert végi komposztálóban hevert kifacsart narancsok, elgyötört szőlőfürtök és eldobott almacsutkák között.

Fél lábon ugrándozva erőltettem magamra egy pár fekete zoknit, miközben szememmel az övem után kutattam. Félhangosan szidtam minden tárgyat, ami elébem került, közben mindennek összehordtam Laurát, a tavasz illatú nőstény ördögöm, átkoztam a sorsot, amiért állandóan ilyen helyzetekbe hoz, de legfőképp magamat, amiért egy szerencsétlen szerelemszolga vagyok.

Úgy hagytam el a lakásom, akár a büntett helyszínét szokták a rablógyilkosok; szaporán, mégis halkán, jócskán meggörnyedve, szemtanúk után fürkészsze.

Laura melegen, fülig érő mosollyal várt odalent, behúzott nyaka, pirosposzsgás arca csókért kiáltott. Ehelyett én vállon ragadtam, és sietősen a sarok irányába taszigáltam. Taxit kerestem vagy legalább egy kanyarból beforduló csuklós buszt. Laurának azt hazudtam, beteg vagyok, széna-náthás, maláriás, tífuszos, minden kinnal felruháztam magam, csak hogy leplezzem a valódi kórságom. Azt mondtam, jobb lenne, ha egy ideig nem ölelne, nem csókolna, nehogy elkapja az érintés útján is terjedő nyavalyáimat. Ő mindezt aranyos, bohókás viccelődésnek vélte, és válaszul mélyen a nyakamba fúrta az orrát. Ujjaival az állam vonalát cirógatta. Úgy babusgatott, mint egy tizenéves.

Felráncigáltam az első buszra, azt se néztem, jó irányba tart-e egyáltalán. A jármű végébe taszigáltam, és leültettem a leghátsó ülésre, egy hazafelé tartó koszos, félrészeg útépítő mellé, én pedig megálltam előtte, és úgy billegtem egyik lábamról a másikra, mint akinek hasmenése van. Valóságos kín volt minden perc a színházig, erőltetett mosollyal meredtem magam elé, miközben próbáltam elkerülni minden pillantását. Annak a

drágának. Annak a jóságos szukkubusznak, aki csak szeretni tud, mégis alvadt vér szikkad minden egyes szerelmes szaván. Száz és száz fogadalmat szegtem meg ezzel az ócska kis színházszínpaddal, és ostoroztam magam, amiért újra beadtam a derekam. De hogy is állhattam volna ellen! Egy magamfajta éleztönglőr ebben a korban már minden második labdát kiejt a kezéből, hogyan is szalaszthatnék el egy efféle lehetőséget? Egy ilyen villanásnyi tüneményt. Egy ilyen Csokonai-féle eleven metaforát.

S valóban, amíg a ruhatár előtt a kabátot segítetttem le róla, minden más férfi az én partneremet bámulta. Csorgó nyállal mustrálták Laura atlétalábait, miközben feleségük a díszpáholyok felé próbálta terelgetni őket.

A kezdés előtti utolsó percben még utoljára időt kértem, és a mellékhelyiségek felé menekültem. Még mindig szédültem, és még mindig patkokban folyt rólam a víz. A csap alá dugtam a fejem, intéztem néhány keresetlen szót magamhoz, majd lötytyintettem némi vizet a tarkómra is. Elnémítottam a telefonom, eleresztettem egy utolsó galambot, majd gyámoltalanul visszabotorkáltam a világegyetem legszívödöglesztőbb nője mellé, hogy karonfogjon, és bekísérjen az előadásra. Talán mindezeknek örülnöm kellett volna, talán büszkén, kihúzott derékkal, felszegett fejjel is menetelhettem volna azon a bársonyszőnyegen, mégsem tettem. Talán mert félttem. Vagy azért, mert összetörtem. Vagy mert olyan mocskosul kiábrándultam a világból, a felszínes kapcsolataiból és a kétszínűségéből. Vagy egész egyszerűen azért, mert legbelül egyedül voltam, és csak a zsebemben rezgő néma telefon próbálta eszembe juttatni, hogy ez nem így van.

Az előadásra persze egy percig sem tudtam odafigyelni. Egyre csak azt lestem, mikor fog Laura két jelenet között lopva a lábam közé nyúlni. Mikor fog kacéran a szemembe nézni, és egyetlen szemrebbenéssel jelezni, hogy épp bekapni készül a micsodámat. Más ember a fél kezét odaadta volna egyetlen ilyen pillantásért. Főleg azért, mert Laura mozdulatait tényleg az őszinte érdeklődés, a legjámborabb női akarat vezérelte, és minden rejtett szándék nélkül tette ezt velem. Az önáltatás leghalványabb szándéka nélkül állíthatom, hogy ezt a lányt valódi érzelmek és igaz vágyak készítették minderre, amitől időnként sírhatnék komolyan. Talán még szerelmes is volt belém. Szerelmes, hisz ha nem lett volna az, miféle gátlástalan, alantas vágyak kényszerítették volna efféle tettekre. Se pénzem, se hírnevem, de még valamirevaló, emberi fizimiskám sincs. Kénytelen voltam azt gondolni, hogy Laura valóban bukott a szövegemre, amely által legalább én is leporolhattam azokat az ezeréves vicceimet, amelyeken otthon már évek óta nem nevetett senki. Még a gyerekek sem. Amióta felnőttek, legalábbis. Vékonyan lakkozott, apró körmeivel újra kikaparta

sírgödreből régen eltemetett fiatalságom, amelyben még törött szárnyakkal ott vergődött kamaszkori énem. Langyos mosolyaival hintett, és gondos törődésben áztatott hetekig, majd porcukros szerelmeskedésekkel dagasztott újjá. Leheletvékony szavai ősi lakatokat törtek fel, bársonyos kezei alatt hegyvonulatok indultak meg, miközben én épp elveszteni készültem valamit... vagy valakit... erőltetett újjászületésemben.

Most itt ülök egy színházi székbe süppedve, sápadtan, reszketve. Jobb oldali zsebemben egy igazi halált hozó tündér matat, a bal oldaliban pedig ott rezeg a telefonom, amelynek a kijelzőjén alighanem a saját otthoni számom villószik. Két nő két külön úton próbál elérni. Engem vagy hozzám, az már részletkérdés. Egyiktől is, másiktól is félek. Nem is félek, egyenesen rettegek. Remegő szemmel, visszafojtott könnyekkel, megfeszült arcizommal meredek magam elé a karfát markolva. Egy pillanatra úgy tűnik, mintha ez lenne életem leghosszabb színdarabja.

Találkozás

Neki

(a szabadkai vasútállomás restijében)
(az asztalokon kockás terítők, közepén vázák virággal)
(egyedül ülök, egy csésze kávé kevergetek, a bal oldalamon csukott könyv)

- Szia!
- Szia!
- Nem ismersz fel?
- Kellene?
- Mondjuk úgy, illene...
- Miért is?
- Mert már kábé fél éve csetelünk.
- Ja, bocsí... De nem úgy beszéltük meg, hogy egy-egy Nietzsche-kötet lesz mindkettőnké?
- Azt te komolyan mondtad? Én azt hittem, hogy csak poénkodsz.
- Nem szoktam. Ha valamit mondok, vagy... pláne ha leírom, akkor azt véresen komolyan gondolom.
- Látom, egy Nietzsche-kötetet is beszerezted.
- Persze. Én készültem. Igaz, hogy csak egy német nyelvű kiadást találtam, de a célnak, azt hiszem, megfelel.
- És mi volt a cél?
- Az, hogy segítségével megismerjük egymást.
- Nyugi, anélkül is megismertelek.
- Kábé én is megismertelek volna, de egy olyan nőre számítottam, akinek egy Nietzsche-kötet van a kezében. Talán éppen az Also sprach Zarathustra magyar kiadása, és rögtön össze tudtuk volna vetni a két változatot.

– Remélem, nem azért akartál velem találkozni, hogy fordításokat ellenőrizzünk.

– Nem, de elég jó program lett volna. Nem gondolod?

– Gyanús. Inkább rendelj nekem egy kávét.

(megtörténik)

(a kávét kihozzák)

(párbeszéd az időjárásról, a hidegről)

– És miért akartál velem találkozni?

– Őszinte leszek, mert általában az szoktam lenni...

– Haha.

– Szóval azért, hogy megírhassem ezt a találkozást.

– Meg akarod írni ezt a találkozást?

– Persze. Mindig megírom, ha nővel találkozom.

– És mit írsz le?

– Mindent. Miről beszéltünk, mit ittunk, mikor, hol... Egyszóval mindent.

– De csak az igazat?

– Természetesen. Nem lenne hiteles, ha csak kitalálnám. Nem mernék az olvasók szemébe nézni.

– Ja, hogy ezeket valaki el is olvassa?

– Különben meg sem írnám.

– És ezt is elolvassa majd valaki?

– Nagyon remélem.

– Miután úgy kábé másfél évvel ezelőtt megjelent néhány ilyen találkozásról szóló, hogy úgy mondjam, beszámoló¹, egy csomó e-mailt kaptam. Rengetegen írtak, és mindannyian a folytatást várták. Még jó, hogy rád találtam, legalább lesz miről írnom.

– És ha nem járulok hozzá a megjelenéshez?

– Miért ne járulnál hozzá? Halhatatlanná tennélek.

– Tényleg?

– Dehogy. Névtelen lenne, meg sem tudnád vétózni. Letagadnám, hogy rólad van szó. Az olvasók úgyis az én pártomat fognák.

– Miből gondolod?

– Abból, hogy az olvasók mindig az íróval szimpatizálnak. Tiszta pszichológia, de ne menjünk bele.

– Egyébként hiszel abban, hogy az irodalom halhatatlanná tehet embereket?

– Fenéket! Ezt csak nőknek szoktam mondani. Ha hiszed, ha nem, még van olyan, aki beveszi.

– És ha az olvasó számára nincs semmi érdekes abban, ami ténylegesen megtörténik?

– Akkor hozzáírok valamit, hogy érdekes legyen.

– De akkor már nem lenne hiteltelen? Nem az igazat írnád.

– Az író dönti el, hogy mi az igazság. Ha azt írom, hogy nálad is volt egy Nietzsche-kötet, az lenne az igazság. Ellenőrizze le, aki akarja.
(belenyúl a táskájába, és előhúzza Nietzsche Imigyen szóla Zarathusztra című kötetét)

– Tessék. Csak hogy ne kelljen hazudnod.

– Köszí. Megkönnyíted a dolgom.

– Igyekszem.
(mosoly)

(ahogy át akarok nyúlni a könyvért, fellököm az asztal közepén álló vázát)

(az asztalterítőn nagy vizes folt keletkezik)

– Ügyes vagy!

– Ne aggódj...

– Ja, tényleg. Nem írod meg, és akkor meg sem történt.

– Látom, érted. Egyébként már leírtam, szóval megtörtént.

– Mikor? Mármint mikor írtad le?

– Amint megtörtént. Párhuzamosan írok az eseményekkel.

– Ez elég nehezen hihető.

– Pedig ez az igazság.

– És mi lenne, ha kitörölnéd?

– Semmi. Ez nem időutazás, nincs benne semmi fizika. Ha megváltoztatnám a múltat, annak nem lenne visszavonhatatlan következménye a jelenre nézve. Pláne nem a jövőre.

– Különben meg bármikor jóra fordíthatom a dolgokat.

– Hogyan?

– Leírnám, hogy szereted a terítőn szétfolyó víz művészetét, és ez örökre összekovácsolna minket.

– A terítőn szétfolyó víz művészete? Ezt még nem hallottam.

– Pedig nem nagy valami. Különben meg, azt hiszem, Nietzsche mondta valahol, de most nem fogjuk megkeresni.

– Pedig jó muri lenne.

– Nem hinném. Nietzsche sohasem jó muri. Hagyjuk.

– Hát jó. Megiszunk még egyet?

– Kávét? Kösz, nem. Inkább valami töménytet kellene innom, hogy továbblépjünk.

– Tovább? Hova?

- Nem tudom, csak ki ezekből a közhelyekből.
- Szerintem itt semmi közhelyes nem volt.
- Dehogynem, itt minden közhelyes volt, csak próbáltam úgy megírni, mintha több volna bennünk.
- Nem baj, ha nem értek mindent?
- Dehogy. Sőt!
- Rendben. Akkor valami töményet. Vodkát?
- Duplán.

*(Hirtelen megrezzen a tollam, eltört
versszakok rút romjai közt botorkál.
Alvilági zaj, sipító subancraj
csörtet az utcán²)*

PTSD*

Tehát maga tudja, mi történt.

Igen. De azt nem tudom, hogy mi történt Henryvel.

Nönö nem tudom
Nnnem tudom e elmondani

Akkor kezdjük az elején.

Ki kisütött. An nap. Vvolt oltott egy em ember. Appá pályaudvaron.
Akkezeben vvolt vavalami. Ne nem tuttammi.

Egy benzineskanna.

Eegy benzineskö kannna.

Igen.

Tudja, el kell mondania nekem, hogy mi történt.

Igen.

Már nagyon sok mindent elmondott nekem. De most azt kell megpróbálni elmondani, ami önnel történt. Aznap, a pályaudvaron.

Mmmi ttörtént.

Igen. Ami történt.

Kkérhetek vizet?

Már szebben formál szavakat, mint az első két-három beszélgetés alkalmával. Akkor gyakorlatilag lehetetlen volt megállapítani, hogy miről beszél.

Egyébként mi a foglalkozása?

---

* PTSD: a poszttraumás stresszszavarnak a pszichológiában használatos rövidítése.

Tanár.

Tanár? Hihetetlen.

Persze a mostani állapotában ez furcsának tűnhet, de – azt kell mondjam – ilyen vagy hasonló eset bármelyikünkkel történhet. Egyikünket sem védi meg semmi. És senki.

Bbocsánat. Böbö bö csánatot kérek.

Semmi gond, hagyja csak. Egy pillanat, szólok a takarítóknak.

Le leesett. Ap ppohár. Leesett.

Gyönyörűen mondta. El tudja mondani még egyszer ugyanígy? Leesett.

Leesett.

Jól van, ez nagyszerű.

Ssemmi. Ssemmi sincs.

Hol nincsen semmi?

Kkörülött körülöttem. Ssemmi. Azóta.

Nem lát most semmit maga körül?

Nnnem most. Soha. Ssoha ssemmi.

Most mit csinál?

Ilyenkor, szinte másodpercre mindig ugyanakkor, odaáll az ablakhoz.

Most nem lát bennünket? Azt mondta.

Lehet.

Nem szól neki, hogy üljön le?

Ha szólok, leül, de féltő, hogy otthon folytatni akarja. Odalép az ablakhoz, és kiugrik rajta. Ez szinte bármikor lehetséges.

Nem tud ellene tenni valamit?

Higgye el, mindent megpróbálunk.

Sssárkány. A gyerek fog egy ssárkányt.

Rendben, ezt is fölírom.

Hhóna alatt. Ottfogja. Tartja. Tttartja.

Jegyeztem.

Kirándulni megy. Kkirándulni.

Igen.

Fölrobban.

Nem kellene nyugtatót adni neki?

Ne féljen tőle. Ő maga van veszélyben.

Próbált már öngyilkos lenni?

Néhányszor. De attól is fél; és a keze szinte megállás nélkül remeg. Láthatja, egy pohár vizet sem tud meginni; szétszórja az altatót.

Jó lenne tudni, most mi van a fejében.

Ugyanaz, mint magának. Neki nem a fejében vannak problémái, hanem itt, belül. A lelkében. Ha csak a fejében volna, talán könnyebb lenne a dolgunk. A lélekhez nehezebb hozzáférni.

Hányszor jön egy héten?

Eleinte, két hónapon keresztül, mindennap jött.

Minden nap?

Igen. Látszott rajta, hogy megnyugtatta, ha itt lehet. Mostanában már csak háromszor jön egy héten.

NEM TUDOM HOL VAN

Nyugalom, Henry.

A KIJÁRAT

Kérem, maradjon a helyén. Henry, figyeljen rám, kérem.

HOL

Figyeljen, kérem. Itt van. Itt van a kijárat.

Ez micsoda?

Egy tábla. Az után hoztam be, hogy Henry folyton a kijáratot kereste. A gyerekeim készítették, azért ilyen színes. Henrynek mindegy, úgy vettem észre, nem látja a színeket. A betűket viszont el tudja olvasni.

Volt, amikor nem tudta?

Volt. Látja, már vissza is ült.

Elmegy a vonat. Integetek. A sárkány kibújik az ablakán. A gyerek nem akar fölszállni, nem nem akar

Henry, törölje meg az arcát.

Kösz köszönöm

A kisia megmentette magát.

A kisi kiksi kisfiamm

Igen. A kisia.

A gyerekeknek nem lett semmi baja?

Úgy tudom, zúzódásokat szenvedett. Három- vagy négyéves; hamarabb kiheverheti, mint egy felnőtt. Tudja, hogy van ez. Ha a gyerek eleget sírt, megnyugszik.

Igen. Tapasztaltam.

Miért nevetnek?

Nem magán nevetünk, Henry. Beszélgettünk.

Jjjó.

Van, amikor nem dadog annyira. Ez jó?

Persze, mutathat javulást. De sajnos, teljes mértékben sosem tudhatjuk, pontosan mikor lesz jobban. Reménykedünk.

Igen. Önt tényleg nem zavarja, hogy itt vagyok?

Miért zavarna? Bárki segíthet, ha segíteni akar. Nekem ez a filozófiám.

szi szóóófia

Igen, Henry.

Berakottegy cscsomóó sze szendvicset. Hi hiába. Minddet hazavvitük.

Soha nem mehet vissza tanítani?

Nem tudom. Henry most egy csomó dolgot újratanul. Azóta, hogy láthatatlanná vált a társadalom számára, kiszakadt alóla a háló.

A családja?

Nagyon türelmesek. De minden türelem elfogy egyszer.

És akkor? Akkor mi lesz Henryvel?

Megpróbáljuk elkapni, mielőtt végleg leesne.

Uram

Most önhöz beszél. Ne féljen. Ha kérdezi, válaszoljon neki.

Uram. Megmondanamennyi az iidő?

Négy óra múlt húsz perccel.

Tő tökéletes. Még van egy egy óránk.

Igen, Henry. Még van egy óránk.

Nem akarok a benzineskannára gondolni

Henry, nézzen rám. Ha elmondja

NEM TUDOM ELMONDANI

Henry, kérem

Ssenki sincs már itt

Ezt hogy érti?
Nagyon sokan meghaltak. Henry

NEM HALTAK MEG

Henry

CSAK LEFF LEFFEKÜDTEK AFF FÖLDRE MIMIKKOR

Henry, máris írom. Lefeküdtek a földre. Nem haltak meg.
Igen.
Üljön vissza, kérem.

NEM TUDOK

Henry, pontosítsunk. Mit nem tud.

ENNNI

Tehát írom: enni.

A AL ALUDNNI

Igen. Nem tud aludni.

Szeretkezni sssem.

Írom. Szeretkezni sem.

Aff feleségemm

Igen, Henry. A felesége Szó

Szóó fña

Szófia. Írom.

Sír. És énis ssírok.
Menjen, kérem, adja oda Henrynek ezt a zsebkendőt.
Igen. Máris.

NE ÉRJEN HOZZÁM

Henry, az úr egy papírzsebkendőt ad önnek.

NEM

Henry, üljön vissza.

Jöttek a mentők

Jöjjön ide vissza mellém.

Igen. Megyek.

Félt?

Egy kicsit.

Érthető. Mint minden ismeretlentől.

Jöttek. Elvitték a papírsárkányt

És a kisfiút?

A KISFIÚT IS denem halt meg.

Nem halt meg. Így van. Csak szorította a papírsárkányt. Ragaszkodott hozzá.

Ragaszkodott.

Mintha valamelyest elfáradt volna. De nézze a kezét. Mintha nem remegne annyira.

Pedigremeg. Érzem. Hallottam hogy mmondjaa a doktorúrnak

Igen. Jobban érzi magát, Henry?

Jo jobban. El elmomondtam már

Mit, Henry?

Hogy ki hogyki volt

Még nem, Henry. Tudja, ki volt? Kérem, most ne beszéljen. Ez fon-

Miért van ilyen ilyen csönd

CSÖND ÉS MEGHALÁS
NEM SZERETEM A CSÖNDET

Azaz osstoba ffiú
Mindent tönkret tett

A fenébe. Rezeg a mobilom.
Nyomja ki.

Lent feküdtem a földön
Odajöttés körbelocsoltbenz benzinnel
Nevetetés gygyuffa volt gyufája volt

Fogtam a kisfiam kezét szorítottammmagam magamhozde tudtamnem
nem rúghatomki a kezéből a kannát

Mert akkor meghalunk
Meghalunk mindenki
Helikopterek helikoppp terek jöttek
A fiú odanézett rájuk és erre én
Mefogtam a kisfiamat föluu ugrottam és rohantam kifelé
Átugrottamm mindenkit
Nem tudtam rajtuk segíteni
Nekirohantam valakinek lefogtak tűt szúrtak belém
Sötét lett és cscsönd és a kisfiam nagyon sírt
És elvittek minket

Látja, ezért nem zárhatjuk Henryt intézetbe. Ott senki nem hallgatná
meg.

Ezt éppen ön mondja?

Nem lenne fontos, amit mond. Mármost Henry szempontjából. Csak a
betegsége miatt számítana.

Tehát akkor Henry beteg?

Nem beteg a szó klasszikus értelmében. Sérült. Meg tudjuk gyógyítani.
Értem.

Doktor

Igen, Henry

Jártam azóta a pályaudvaron.

Nem tudom, Henry.

Én sem tudom.

Nem emlékszik rá?

Úgy érzi, nem szabad rá emlékeznie. Mert még az első emlék erős, ami a robbanáskor történt.

Tehát maga tudja, mi történt.

Igen. De azt nem tudom, hogy mi történt Henryvel.

Nem is tudom, hogyan foghatnék hozzá. Hogy írjam meg ezt az egészet Henryről.

Nagyon jó kérdés. A hangsúly mindenképp a hogyanon van. Megkérdezhetem, mennyi időt szán Henryre?

A téma még aktuális. Pár hete történt, az ilyesmit sokáig tart megemléstzeni az embereknek.

Igen.

Igyekezni fogok, egy hónapon belül ígértem a szerkesztőnek.

Ha megfogad tőlem egy jó tanácsot, akkor

Doktor

Igen, Henry.

Ki kell mennem am mosdóba

Menjen, Henry.

Nem fél?

Mitől?

Hogy elszökik. Vagy kárt tesz magában, vagy másokban.

Ezt már másodszor kérdezi. Először, nekünk is újra kell tanulni néhány dolgot. Például rögtön azt, hogy megbízzunk ebben a Henryben és másokban is, akik hasonló helyzetbe kerülnek. Másodszor, ha elfogad egy jó tanácsot: a cikkében írjon rengeteg magyarázatot. A többség ugyanis, mondjuk ki, bolondnak fogja tartani Henryt azután, hogy elolvasta a történetét. Ezért ne csak Henryről írjon, sétáljon ki a pályaudvarra, nézze meg az újjáépítési munkálatokat. Mi mindannyian

Doktor úr

Tessék, nörsz

Henry kimehet egyedül a mosdóba?

Igen, nörsz. Kimehet egyedül.

Ugyemm monnttamm

Szóval, mindannyian egy kicsit Henry vagyunk. Az után, ami történt, mindenképp. Ne vegye rossz néven, hogy ilyeneket mondok; nem szeretném, ha úgy érezné, kioktatom.

Ugyan, ne szabadkozzon.

Doktor úr

Igen, nőrsz

A felesége. A felesége jött Henryért.

Küldje be, kérem. Csak egy pillanatra.

Henryt?

Igen. Köszönöm, nőrsz.

Jjött. Szoszóóffia.

Igen, Henry. Menjen haza nyugodtan.

Nem haza. Kórházba.

Ki a beteg, Henry?

An nnővére. Mő mmevlátogatjuk.

Á. Jobbulást kívánok neki. Henry, kezét fog velem?

I igen. Llegyen szép napja, doktor

Köszönöm, Henry.

manilakígyó

Tolnai Ottónak

manilakígyót láttam a parton
a déltenger partján a sziklák között
gazebó mellett a reggeli áldozatnál
manilakígyót végtelen nagát
mi a tenger mélyébe csúszott és én
megfogtam a tőlem eső végét
mert tudni akartam hova tovább
és áthúzott óceánon föld rétegein
mind húzott egy vajdasági tanyára
ahol te a poros földből most már
örökké húzod ki a manilát
nem sejtve hogy húzod kifelé
a bolygó túlsó végéről a nagát
talán nem sejtve mégis érezve
hogy összeköt minket ez a bolygót
át- és átszövő végtelen szál

A Gautama közben

Második hazám Jáva és Bali,
mennyit tanulok tőletek,
dél-tengerrel körbevett
istenek áldotta szigetek.

Ha csak negyedét átadhatnám
otthon annak, amit itthon
tanulok, ha elmondhatnám itt
kis részét annak, mit onnan hozok.

Ha ősz rezébe bújt hazám
értené a szomorú trópusok
titkait, és itt is sejtenék,
mit ölelnek ott a Kárpátok.

Mert az ősi népek bárhogy is,
de örökké egyek valahol,
még akkor is, ha rájuk vetül
terheivel ez a végső kor.

S a kóbor költő mit tehetne?
Vándorol, tanul, verset ír;
remélve: énekét befogadja
itt is, ott is az a pár rokon szív.

Mert hozzád írom és tehozzád,
érted szólok és teérted,
a Gautama közből és a Körútról
is tefeléd száll ez az ének.

Ubud, Bali, 2013. október 11.

bögreálom

a bögrémmel álmodtam az éjjel
szép éjfékete bögrémmel melynek
vonalaít akárha útitársam Guido
metszette volna álmában oldalára
melynek kerekseége és melynek
kicsiny de éppen megfelelő méretű
füle – vajon az ujjak miféle szomjas
dalra vannak kihegyezve hogy
ennyire tapadnak a bögre fülére –
formája és aránya mondhatom
tökéletes bögrémnek és én evvel
álmodtam ami már tíz esztendeje
kísér Szegeden kaptam ajándékba
mert ilyen bögréket venni nem
lehet Szegeden egy velem mindig
nagyon jó szegedi boszorkánytól
aztán elkísért Budapestre és
minden reggel ebből ittam fehér-
teám eljött velem az első és a
második indonéz utamon is hű
teahordozóm alázattal mindig
kísért keresztül-kasul a világon
pedig törékeny pedig egyáltalán
nem egy kecses vagy praktikus
darab és én ezzel a bögrémmel
álmodtam az éjjel Bali szigetén
ahogy Tommy Viggel sétálunk
ketten egy dunántúli városka
főutcáján én lóbálom kezemben
éjfékete bögrém miközben Tommy
Vig az igazi jazzről mesél aztán
hirtelen és érthetetlen módon
kicsúszik éneklő ujjaim közül
verseket rajzoló ujjaimra éhes
füle és a robogó négysávos út
közepére veti magát szép éjfékete

bögrém összenézünk Tommyval
és én egyből utánvetettem magam
miközben a négysávos úton át-
szaladtam guruló bögrém után
arra gondoltam milyen szép és
törekeny hangja ez az igazi jazz
e társ tárgy tündöklő ricsaja
ébresztett rá hogy mennyit is
simogatták fülét szeretón ujjaim
többet mint a tiéd kedvesem
és hányszor is érintettem száját
ajkaimmal többet mint bármely
szerelmem és igen többet mint
a tiéd álltam meg a négysávos
út közepén és szégyenkeztem
látva hogy bögrém kissé elreped
és bár sírtam érte és sajnáltam
de azért tudtam mosolyogva
hogy ebből már nem lesz többé
tárgyasult líra és egy tárgy
iránt érzett ragaszkodás sem
rád gondoltam és arra hogy a te
füledbe kell ujjaimnak énekelnie
és a te szádat kell csókolnom újra
mert te hordozod a tiszta italt
mely a reggelente új erőt ad
sárkány császárok felhő rügyeiből
nyert tiszta teáját öntik belém
szavaid frissítve lelkem szellemem
emelve magasba de te most
messze vagy bögrém repedését
csak álmodtam mely álom arra
figyelmeztet ezen a hosszú úton
hogy mihez igen és mihez ne
ragaszkodjak és most felébredve
itt ülök szép éjfekete bögrém
mellett sárkányok teáját kortyolom
rád gondolok most már tudhatod
bögrémnél is jobban szeretlek

Az érzékek poétikája

Század eleji és jelenkori prózavilágok

(*Az érzékekről*) Hagyományosan öt érzéket szokás megkülönböztetni: a látást, a hallást, a tapintást (bőrérzékletek), az ízlelést és a szaglást. Az érzékek száma, a közöttük lévő viszony és egy hierarchia felállítása több tudomány képviselőjét is foglalkoztatta. Brillat-Savarin *Az ízlés fiziológiája*¹ című könyvében felveszi hatodik érzékként a nemi érzéket, amely uralma alá parancsolta a többit. Ezzel együtt az ízlelés és szaglás egységéről is beszél, mint egymás nélkül nem funkcionáló kategóriákról. Artur Soesman a *Tizenkét érzék*² című művében az öt érzék mellé felveszi a fogalmi érzéket, az egyensúlyérzéket, a hőérzékelést, a nyelvérzéket, az én-érzéket, az életérzéket és a saját mozgás érzékszervét. A könyv antropológiai szempontú megközelítése számunkra az én-érzék felvétele miatt (is) fontos lehet. Az én, a szubjektum, az objektum, a megismerés és ezekkel összhangban az identitás kategóriái mai gondolkodásunkban fontos helyet foglalnak el. Merleau-Ponty fenomenológiai szempontú megközelítése fontos adalékokkal szolgál az érzékek poétikájához, ide kapcsolva a test témáját, mely elválaszthatatlan az érzékek és érzékelés működésétől. „Nyilvánvaló azonban, hogy nem csupán a test észlel, mégis kétségtelen, hogy képes engem akadályozni az észlelésben, hogy hozzájárulása nélkül még csak nem is észlelhetek.”³

Némileg árnyalni szükséges az újonnan felvett kategóriákat, hiszen az én-érzék és a nemi érzék különálló érzékként nem ismerhető el, éppen azért, mert mindkettő szükségszerűen több érzék működésének eredménye. A nemi aktus és az én-érzékelés is többféle érzékelési dimenzió egybecsúsásával jön/jöhet létre, mindazonáltal kiemelt kategóriaként

¹ Brillat-Savarin: *Az ízlés fiziológiája*. Múzsák, Budapest, 1986

² Artur Soesman: *Tizenkét érzék*. Kláris Kiadó, Budapest, 2006

³ Merleau-Ponty: *A látható és a láthatatlan*. L'Harmattan, Budapest, 2006. 21.

kell tekintenünk mind a nemiségre, mind az én-re. A Brillat-Savarin által tett fontos megjegyzést azonban bővíteni vagyunk kénytelenek Merleau-Ponty megfogalmazásával: „Minden egyes érzékszerv egy külön világ, vagyis a többi érzékszerv számára teljesen hozzáférhetetlen tartomány, és mégis mindegyikben egy olyan valami kristályosodik ki, ami szerkezeténél fogva eleve rányílik a többi érzékszerv világára, és azokkal együtt egyetlen közös Létet tár fel.”⁴

Az érzékszervek kifelé irányultságuk által képesek az ember számára feltárni a világot, de nemcsak a világot, hanem az én-t is, működésüket szerkezetszerűen képzelhetjük el. A test nem csupán befogad, az érzékelés aktivitást is magával von. Az inger mint az érzékelés következménye a nyelven keresztül válik jelentéssé. Az érzékek által küldött jelek csak a diskurzív keretben nyerik el jelentésüket, melyet a nyelv biztosít. Látjuk tehát, hogy az érzékek vizsgálatakor nem hagyható el a test és a nyelv irányából történő olvasás.

Ezeken felül még egy centrális fogalommal, az érzelemmel is foglalkoznunk kell Heller Ágnes *Az érzelmek elmélete*⁵ című könyve alapján. Művében a következő meghatározást adja: „Érezni annyit jelent, mint involválva lenni valamiben.”⁶ Mivel folytonosan involválva vagyunk valamiben, így érzéseink is folyamatosan meg-megújulnak (az involváltság alsó, nulladik fokát, a „nem érzek” állapotát nem lehet elérni). Az érzés és érzékelés jól elkülöníthető minőségek, azonban az érzés mint pszichikai jelenség létrejötté erősen kötődik az érzékeléshez: „A cselekvés, a gondolkodás, az érzés, az észlelés tehát *egységes folyamat*. Az én fejlődése folyamán mind a cselekvés, mind az érzés, mind az észlelés, a gondolkodás funkcionálisan differenciálódik, s ezzel párhuzamosan azonnal reintegrálódik egymásba.”⁷

Érzék és érzés egymást folytonosan felül- és átírja. Az undor érzését akármelyik észleleti kategória által közvetített inger kiválthatja: íz, szag, tapintás és látvány is. Ugyanakkor az emóciók hatására (harag, félelem, öröm) megváltozhat az érzékelés mikéntje vagy hatékonysága. Heller szerint ezek a folyamatok tudatunk számára legtöbbször a háttérben játszódnak: „Az involváltság a tudat háttérében marad az észlelésnél általában.”⁸ Kivételt képez ezek alól az, amikor számunkra nagyon fontos észlelettel, vagy hirtelen erőteljes behatással szembesülünk, ilyenkor a tudat centru-

---

⁴ Uo. 245.

⁵ Heller Ágnes: *Az érzelmek elmélete*. József Műhely Kiadó, Budapest, 2009

⁶ Uo. 26.

⁷ Uo. 39.

⁸ Uo. 27.

mába kerül. Heller Ágnes a nagyon erős, hirtelen fény- vagy hanghatást, illetve a lakás váratlan átrendezésével való találkozást említi. Ezekben az esetekben az involváltság előtérbe kerül, de negatív előjellel.

Már körüljártuk az érzékelés kategóriáit, de magukról az érzékekről még keveset szóltunk. Az érzékek kifelé irányulnak a világ megismerését célozva. Érzékeink közül a látás a leginkább terhelt, a legtöbbet foglalkoztatott, mindazonáltal kitüntetett fontosságú is. A hallással együtt mindig távolságot tart tárgytól, azzal sosem találkozik közvetlenül. Ennek ellenpontjaként a tapintás és ízlelés egészen közvetlen élményként jelentkezik. Az ízlelés a bekebelezés által magába is olvasztja az érzékelés tárgyát. Helmut Plessner a következő módon határozta meg az érzékek egymáshoz való viszonyát: „A távolit prezentáló látás és a közelit nyújtó tapintás egymás ellenpólusai, mind fenomenológiailag, élménymínőségük tekintetében, mind pedig a megértésben és megismerésben megnyilvánuló szereposztásukban.”⁹ A hallásról szólva pedig kihangsúlyozta, hogy „behatóló-átütő”¹⁰ jellegű érzékről van szó. A fület elfordítani, lezárni nem lehet, a hangok utat találnak maguknak a fülben. Hans Jonas tanulmánya¹¹ a látás és a többi érzék különbségeit taglalja. A vizuális érzék egyedülállóságát abban látja, hogy egyidejűleg képes a kiterjedést érzékelni, míg a többi érzék időhöz kötött. A tapintóérzék pedig komplexitása révén emeli ki az érzékek sorából és kapcsolja a látáshoz, mint az egyetlen érzéket, amellyel szintén lehetséges a látás, ehhez pedig a vakok példáját említi, akik kezükkel, tapintás által „látanak”.

Bár a kogníciós folyamatokat megpróbálhatjuk kontroll alá helyezni (befogjuk a fülünket, vagy éppen nem eszünk süteményt), azonban azokat meg nem akadályozhatjuk, ahogyan azt Heller Ágnes is kifejtette. A kogníciós folyamat több szakaszból áll, mely nemcsak énképünket alakítja, de az egyén világban elfoglalt helyét is meghatározza. Olyan mentális tereket alakít ki, melyben az individuum ízlésének megfelelő, vagy éppen sajátos esztétikájával ellentétes környezetben találja magát. Mindez motiválja és cselekvésre készíti az alanyt, melynek fő célja a Maslow által definiált csúcsmélység.¹² A csúcsmélység tulajdonképpen bárhol és bármikor bekövetkezhet, lehet szexuális aktus, esztétikai vagy gasztronómiai élmény, illetve alkotói tevékenység. Intenzitásától függetlenül a teljesség, a tökéletesség,

⁹ Helmut Plessner: *Az érzékek antropológiája*. Az esztétika vége, vagy se vége, se hossza? Ikon, Budapest, 1995. 199.

¹⁰ Uo. 209.

¹¹ Hans Jonas: A látás nemessége – Érzékfenomenológiai vizsgálódás. *Fenomén és mű – Fenomenológia és esztétika*. Szerk. Bacsó Béla. Kijárat Kiadó, Budapest, 2002. 109–122.

¹² Maslow: Atkinson és Hilgard: *Pszichológia*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005

a különlegesség és az elégedettség érzését váltja ki az egyénből. Ennek társadalmi elfogadottsága egyénenként és társadalmanként eltérő. A jelen írásban feldolgozott regényekben is fellelhető a belső és külső tökéletességre és harmóniára való törekvés, valamint az én fenntartásának és kiterjesztésének vágya, melyeket az érzékelés kontextusában értelmezünk.

Tágra nyitottuk az értelmezés kapuját, ugyanis különböző iskolák, tudományterületek értelmezési gyakorlatainak szintézisével próbáljuk a megfigyelt korpuszt feltárni, ezen belül főként a pszichológiai és pszichoanalitikus szempontokkal megtámogatott fenomenológia alapú értelmezési stratégia számunkra a leghasznosabb és a legelfogadhatóbb. A terminológia kapcsán fontos megjegyezni, hogy bár a pszichológia különbséget tesz érzékelés (szenzáció) és észlelés (percepció) között, mégis egységes, nem szétválasztható folyamatként írja le a kettőt. Hogy ne legyen szükség a két fogalom együttes használatára, így jobbára az érzékelés fogalmát használjuk dolgozatunkban, azonban egyes esetekben szükségszerűen az észlelés fogalmával is élünk.¹³

(*A cseléd lakomája*) Az *Édes Anna* című regény legújabb szakirodalma az érzékek, az érzékelés narratívában betöltött szerepére épít, a testpoétika és az idegenség-alakzatok felől kísérli meg olvasni, nemcsak az *Édes Annát*, hanem Kosztolányi egész regénykorpuszát. Kosztolányi regényeinek címadásakor játékba hozza az érzékeket: a *Pacsirtában* a hallás, az *Arany-sárkányban* és az *Esti Kornélban* (tágan értelmezve) a látás érzéke idéződik meg.

Az *Édes Anna* megkerülhetetlen, ha az érzékek poétikájáról kívánunk értekezni Kosztolányi életművét illetően. Az író számos interjúban be-

---

¹³ „A megismerési (kognitív) folyamatok első lépcsőfoka a környezet ingereinek az érzékelése. Az ember nemcsak a külvilág megismerésére törekszik, hanem önmaga belső világának a megismerésére is, melynek kiindulópontja szintén az, hogy felfogjuk, azaz érzékeljük testünk jelzéseit. Az érzékelést és az észlelést a pszichológia külön folyamatként vizsgálja (először Thomas Reid [1710–1796] skót filozófus különítette el a két folyamatot), bár a két folyamat szorosan egymásra épül. Mielőtt részletesebben rátérnénk az érzékelés (szenzáció) és észlelés (percepció) folyamatának, jellemzőinek ismertetésére, fontos, hogy a két folyamatot elkülönítsük egymástól. Az érzékelés alatt az érzékszerveinkben található receptorok segítségével történő ingerek felvételét, és annak ingerületté, azaz elektromos impulzussá alakítását értjük. Az észlelés azonban magasabb idegrendszeri folyamatokat feltételez, ugyanis e megismerési folyamat alatt az ingerület tudatosítását és annak integrálását értjük. Tehát érzékeljük a különböző ingereket (pl. fény, hang stb.), és ezeket elektromos impulzus formájában az érző idegpályák a megfelelő agyi központokba szállítják, ahol tudatosulnak, vagyis például a fény ingert egy pislákoló gyertyaként észleljük.” In http://www.ektf.hu/hefoppalyazat/pszielmal/az_rzkels_s_az_szlels_kztti_klbnsgkek.html

szélt munkamódszeréről és az *Édes Anna* genezisééről is. Az érzékek, az érzékelés és az észlelés felőli megközelítés létjogosultságát az alábbiakhoz hasonló szövegrészek is alátámaszthatják: „Elsősorban és feltétlenül el kell szívnom naponta 40 cigarettát, ha dolgozom. Erős cigarettákat. De ott áll még erre a célra az íróasztalomon tíz különféle színű üvegecske, különféle illatokkal. Vannak köztük modern francia parfümök és gyöngyvirág, szegfűszeg, kámfor illat, sőt éther is. Ezeket az üvegeket szagolgom, ha erősebb hangulatra van szükségem. Hol egyiket, hol a másikat. Az »*Édes Anna*« című regényem írásánál például, a szerelmi fejezetnél a szegfűszegeset szagolgtam, míg az utolsó fejezetnél, amelyikben a gyilkosság történik, az étheres üvegre került a sor.”¹⁴

(*Édes Manna*) Kosztolányi atmoszférateremtő alkotásmódja az ízlésre és a szaglásra, vagyis a két leginkább intern és érzéki érzékre vonatkozik. A címszereplő névválasztását illetően az ízek asszociatív szerepű használatáról beszélhetünk. Erről az író a következőképpen nyilatkozott: „Édes Anna neve is ilyen hallucináció. Jólesett mondogatnom, leírnom. Talán azért tudtam vele annyi szeretettel foglalkozni. Én az Anna nevet régóta szerettem. Mindig a mannát hozta eszembe...” (658).

A két, szinte megegyező hangsoron felül szemantikai kapcsolat is jelentkezik. A bibliai eledel, a manna édessége által Kosztolányi megduplázza az Édes vezetőknév jelentésteremtő erejét, nyilatkozata továbbá a címszereplőnek szakrális meghatározottságot adományoz. De nemcsak a biblikus-legendás mannát, hanem a regénytérben Annát is egyfajta legendabeszéd övezi, amelyről a későbbiekben fogunk szót ejteni.

Szitár Katalin szintén az érzékek felől közelítette meg a regényt.¹⁵ Anna nevét az édes íz értelemében elemzi, és összekapcsolja a piskótával, a cukorral és a cukorbajban szenvedő Moviszterrel. A két szereplő a táplálkozás, pontosabban az édességek elutasítása és a kisétkőség terén kapcsolódik össze. „Moviszter nem evett semmit. Bevonult az urakkal a dolgozóba. Inni se ivott” (243). Anna legfőbb ismérve, hogy nem eszik. Ezen belül az édességhez kapcsolódóan két próbát is kiáll: nem lop a cukorból, valamint a IX. fejezetben visszautasítja a piskótát.

„– Dehogy – magyarázta Vizyné –, ez ilyen. Nem eszik semmi finomat. Még a baracklekvárt is otthagya. Mit gondolsz, például, mit vacso-

¹⁴ Kosztolányi Dezső: *Édes Anna*. 652. (Az oldalszámok a kritikai kiadás oldalait jelölik.)

¹⁵ Sitár Katalin: *A prózanyelv Kosztolányinál*. Asteriskos: Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészdoktori értekezések I. Budapest, 2000. 153–156.

rázik? Úgyse találod ki. Semmit. Reggel kávét. Ebédre is egy kis főzeléket. Egyéb nem kell neki. A piskótát pedig – úgy látszik – egyáltalán nem szereti” (255).

Egy olyan világban, ahol a cselédek „csak zabálnak...” (55), Anna a tökéletes cseléd, az automata még inkább értékesnek tűnik. Az édesség elutasítását Moviszter próbálja megmagyarázni, kifejti véleményét arról, hogy Anna biztosan szereti a piskótát és az édességet. Javasolja is Vizynének, hogy adjon neki piskótát: „Sok-sok piskótát, annyit, hogy meg se ehesse” (257). A cseléd elutasító attitűdjét azzal magyarázza, hogy nem akarja megízlelni azt, amiben csak ritkán lehetne része. A „sok-sok piskóta” pedig összekapcsolható a regény végkifejletével, amikor Anna eddigi igénytelen táplálkozási szokásait elhagyva finom falatokat töm (pl. „sok-sok süteményt” [497]) magába a gyilkosság előtt.

„Az édesség és a sütemény a jelenetben világos jelképi funkciót kap: szeretete vagy elfogadása más vágyat takar: az alárendelt helyzetben lévő – elérhetetlen – vágyát: hogy úr lehessen” (379)¹⁶ – írja róla Szitár Katalin. Ilyen módon értelmezhető Anna gyilkosság előtti lakomája felemelkedésként, ahonnan egyenes út vezet a gyilkosságig. Annának fontos attribútuma az édesség. Az édes szó szemantikailag kapcsolható az édesanyához: Annát Bandika szólítja anyaként, mely emlék meghatározó lesz számára.

A lány lakhelye is ebbe az irányba vezet gondolkodásunkat, hiszen a konyhában, az ízek templomában lakott. Patikárius János „...mint egy kád cukrozott tejben” (375), úgy merült el Annában. A szerelmi együttlét során Jancsi megízleli Annát. A lány testének ízei is az édesség jelentéskörébe utalnak. A csókhoz is kapcsolódnak az ízek: „el nem mállanak, mint ízes, keleti gyümölcsök” (379). De még a kéznek, a tapintás legfőbb szervének is az édesség az uralkodó tulajdonsága: „A hólyagos kéz érdes karcolásában volt valami kimondhatatlanul édes és mézes” (385).

Jancsinak Anna az újdonságot képviselte, egy idegen meghódítandó világot és területet. Anna egyszerre a pozitív értéktartományba tartozó édesség és a vele szemben álló érdesség és piszok visszataszító negatívuma. Kristevát idézve „ugyanakkor mindaz, ami megfog minket, az idegen vonásai, egyszerre hívnak és taszítanak”.¹⁷ Jancsi és Anna egyfajta idegenséget éltek meg, és bár ellentétes oldalról, ez mégis összekötötte őket, amellet, hogy Jancsinak tudatos motivációi is voltak.

Míg Anna az édesség kontextusában konstituálódik, addig Patikárius János a keserű íz hordozója. Neve, a gyógyszerre és ezzel együtt a keserű-

¹⁶ Uo. 153–156.

¹⁷ Julia Kristeva: *Önmaga tükrében idegenként*. Napkút Kiadó, Budapest, 2010. 7.

ségre utaló beszélő név. E tekintetben két szereplő egymással oppozícióban áll, a kettőjük közötti viszony számos mozzanatára rámutat Benyovszky Krisztián *Anna, te édes* című tanulmányában.¹⁸

Benyovszky úgy véli, hogy Patikárius János valamiféle ragaszkodás miatt választ Anna után pont egy cukrászlányt. A tanulmány írója elemzi a regényt Anna és az édes íz megbonthatatlan egysége felől, Anna édességének több szempontú értelmezését adva. Számunkra releváns megfigyelésként kiemeli Jancsi hazugságát barátjának a fiktív Annáról, akit állítólag a Gerbeaud-ban ismert meg. A patinás cukrászdát köti össze Anna egyszerűségével és érzéki édességével, így nemesítve meg a lányt, illetve ily módon jelezve a nem hétköznapi íz-élményt.

Jancsi a keserű ízhez a terhességmegszakítás útján is kapcsolódik. A tőle kapott keserű por volt az, amellyel majdnem Annát is megölte, tehát metaforikusan értelmezve Jancsi, a keserű íz, majdnem kioltotta Annát, vagyis az édességet. A *Valami nagyon keserű* című fejezetben Anna már nem az édességével tűnik ki, Jancsi megunta, de teljesen szabadulni nem tud tőle. Az, hogy Anna „az ősz nyirkos szagát”¹⁹ hozta be a lakásba, merőben új észlelési mechanizmusra utal Anna tekintetében. Jancsi belevetette magát az éjszakába, ahol a dzsessz mellett „nemcsak gondolkozni nem lehet, hanem még érezni sem”.²⁰

A mérgezés után Anna „tenyerét odatapasztotta szájához, belenyúlt a nyelvéhez, hogy megfogja azt a keserőséget, ámuldozott, hogy ilyen keserű is van a világon. Még a hajszála is megkeseredett tőle”.²¹

A lány megpróbálja megfogni, megérinteni, kitapintani az ízt, mivel olyan idegen és új számára. Rácsodálkozik az érzékek világára. A méregtől időlegesen azokat a dolgokat veszíti el, melyek hiányos szellemi képessége (szellemi, társas és érzelmi intelligenciája is fejletlen volt) ellenére megvoltak számára, az érzékei. Megvakul egy időre, és elveszíti hallását. De a keserűségnek távlati következményei is vannak, innen indul Anna megváltozása. Érzelmei elhatalmasodnak rajta, a tökéletes cseléd szerepe megbomlik.

Mikor véget ér a „román”, Jancsitól búcsúzóul „összeégett, megszenesedett magyar gesztenye”²² volt az ajándéka. Nem véletlenül összeégett gesztenyét kap: a maróni emocionális jelentést kap, hiszen ezt a gesztenyét a gyilkosság után megtalálták nála, így tekinthetünk úgy is rá, mint a halott magzatra és az elmúlt „szerelem” emlékképére.

¹⁸ Benyovszky Krisztián: *Anna, te édes. Literatura*, 2010. 1. 52–66.

¹⁹ Kosztolányi Dezső: *Édes Anna*. 415.

²⁰ Uo. 411.

²¹ Uo. 419.

²² Uo. 427.

A száj az érzékiség legerősebb szerve, az ízlelés az élet élvezésének leghatékonyabb módja, finom falatok, italok, dohányáru és egyes narkotikumok használata köthető hozzá. Az intim együttlét, a csók ízlelése és a testek összekapcsolódása is belejátszik az ízlelésről való gondolkodásunkba. Az ízlelés és a női princípium a bibliai bűnbeesés óta kapcsolódik össze. A tudás édes gyümölcsét elsőként Éva, az első nő kóstolta (ízlelte) meg. Anna édességkóstolása is a bűnbeeséshez vezet. Anna bűnbeesésének kontextusában hangsúlyos az ízlelés szerepe, egyfelől a szexualitás megismerése Jancsival (a testiség és ízlelés kapcsolatáról már írtunk), másfelől a gyilkosság előtti úrrá válás, vagyis a lakoma.

Anna elutasító attitűdje az étellel szemben nem az egyetlen megjelenési módja a táplálkozási zavarnak a regényben: Vizyné furcsa betegsége, a hisztéria is ide sorolható. „Az ő betegsége, mely kisebb-nagyobb időközökben visszatért, rendszerint roham alakjában jelentkezett: hirtelen, minden ok nélkül sírógörcs fogta el, megfájdult a feje, csillapíthatatlan fejfájás kínozza órákig, míg az ideges gyomor hányás által könnyített magán, akkor a fejfájás is lassanként megszűnt. Ezt az orvosok »hisztériá«-nak nevezték, de tenni semmit se tudtak ellene.”²³ A korszak elterjedt női betegségét, a hisztériát is a táplálkozási zavarokhoz, a test elfogadásának problémáihoz és valamilyen hiányhoz kötötték. „A hisztériás és anorexiás nők egy sor hiánnyal és túlzással jellemezhetők: a szexuális vágy hiányával, étvágytalansággal... a test túlzó »felesleges« megnyilvánulásával...”²⁴ Vizyné étvágytalanságára utaló szövegrész éppúgy található a regényben, mint a nemiség hiányáról szóló mondat: „Vizyné csak ritkán vacsorázott. Évek óta ideges gyomorbajban szenvedett.”²⁵ „Mindketten lefeküdtek a széles hitvesi ágyakba, melyek már régóta csak az alvásra szolgáltak.”²⁶ Vizyné hiszterizáltságának okát a hiányokban találhatjuk meg, melyek determinálják érzékeit is.

A lakás többször is transzformálódik: a család újbóli felemelkedése által lesz a ház is egyre előkelőbb, díszesebb. Anna szemszögéből ez egészen másként mutatkozott meg, amint azt hamarosan tárgyalni is fogjuk. A nemiség hiánya Jancsi felbukkanásával egy időben szűnik meg. A férfi gondolatai a nagytükör kapcsán (is) a szexualitás irányába tévednek. Ezek a gondolatok a textus metaforikus nyelvén is megszólalnak: „Az elhagyott lakás már nem is látszott családi szentélynek, hanem egy büntanyának...”²⁷ A szentély

²³ Uo. 469.

²⁴ Csabai Márta–Erős Ferenc: *Testhatárok és énhatárok*. Az identitás változó keretei. Józsefvég Műhely Kiadó, Budapest, 2000. 74

²⁵ Kosztolányi Dezső: *Édes Anna*. 43.

²⁶ Uo. 73.

²⁷ Uo. 349.

jelleg kizárja a profán és obszcén gondolatokat, éppen ezért, amint azok előtörnek, a szentély bűntanyává válik. Anna a nemi érzék tekintetében oppozícióban áll Vizynével, hiszen Vizyné, a hiszterizált test birtokosa, a nemi vágy hiányában szenved, míg a fiatal Anna, akire ösztönei erőteljesen hatnak, ilyen szempontból egészségesebb.

Az estély előtt a lakás „vendéglővé és cukrászdává alakult”²⁸, vendég-sereg érkezett, lakomáztak a cukrászdává alakult szalonban, ahol végül mindenki, még Anna is habzsolja a maga édes süteményét, melynek belát-hatatlan következményei lesznek.

A kilencedik fejezetben a piskóta okán elinduló társadalmi-politikai disputa a platóni lakoma egy redukált változatának tekinthető. A redukció az alkalomban (uzsonna) és a téma magasztosságában is tetten érhető (a cselédség). Az uzsonna résztvevői a vita győzteseként pedig nem az erkölcseileg legelfogadhatóbb álláspontot képviselő Movisztert ünnepezték, hanem az ő szempontjukból legkényelmesebbet, Drumát.

Etel a cselédség létfilozófiáját fogalmazza meg, amely csak a biológiai szükségletek kielégítéséig terjed: „Az a fő, hogy legyen mit enni. Az embernek úgyszincs egyebe, csak amit megeszik.”²⁹ A beletörődés, a kilátástalanság miatt nem is vágnak a jobbra, hiszen akkor csalogatniuk kell, aminek belát-hatatlan következménye lenne, akárcsak a főhősök esetében.

A már megvizsgált gasztromomentumokon felül az étkezések leírása kimerül a polgári sznob (ízlés) bemutatásával, melyet a történelmi kor is alakít attól függően, milyen helyet foglalnak el Vizek az adott társadalom hierarchiájában. Az idő előrehaladtával drága szivarok, minőséges konyakok és különleges ételek kerülnek a család asztalára, melynek betetőzése a fényűző kinevezési vacsora lett. A regényben az oralitás csak a nőknél válik problematikussá, ez pedig olyan apró momentumban is tetten érhető, mint a dohányzás. A dohányzás és szivarozás szinte kiváltságyszerűen a férfiak örömforrása a szövegben, ezen gyakorlat ellen csupán a könnyűvérű, szép Moviszterné lázad, mint az egyetlen dohányzó nő (még a Jancsi által meglátogatott prostituált sem dohányzott). Természetesen ez esetében a szerep része, a szabadság kifejezője, ezzel mutatja meg a világnak szabadságát és vágyát az élet örömeinek kiaknázására.

---

²⁸ Uo. 492.

²⁹ Uo. 494.

1. Nyelv nélküli idegenség

Anna alapélménye az idegenség és az otthontalanság. A polgári enteriőr otthontalansága a kórházi (gyógyszertári – Patikárius) világtól a testi-lelki börtönig terjed. Kizárólag korlátozott észleletei alapján látja a lakást és a lakókat, Anna „primitívsége”, szekunder érzékelési és befogadási módja antropológiai szempontból is az idegenség kategóriájával írható le.

A Heller Ágnes által használt involváltság minden észlelésnél jelen van, azonban eltérő intenzitással, így ha valami újat észlelünk, az intenzitás erősödik. Anna merőben új környezetbe került, így intenzív, negatív involváltsággal lehet leírni a helyzetét. A gyilkosságot megelőzően, szinte megjósolva azt, pisztolydördüléshez hasonlatos zaj hallatszott, melynek okozója Anna volt, aki feldöntött egy széket. „Anna, aki nem ismerte az idegen bútorokat, feldöntött egy tölgyfaszéket...”³⁰ A lány szinte állandóan idegenségtapasztalatokat él meg, mindig találkozik valami számára merőben újjal, és így folyamatosan traumákat szenved el.

A csend és hallgatás a regény egyik szövegszervező eleme. Zsadányi Edit is foglalkozott a csenddel és a kihagyásalakzatokkal az *Édes Annában*. „A csend szó kétszer fordul elő hangsúlyos helyzetben a regényben, mind a kétszer a mély, »mélységes« jelzőt kapja. Annát veszi körül a csend, először azután, hogy a nagy konyhakéssel elvágja a kezét, másodjára a gyilkosság után, melyet ugyanezzel a késsel követ el.”³¹

A csend, mint Anna egyik legjellemzőbb attribútuma, motivikus keretbe foglalja a gyilkosságot. Ebből a szempontból Víz és a felesége Anna ellenképei, hiszen hozzájuk leginkább a csörömpölés, becsapott ajtó, ordítás kapcsolódik.

Anna alig beszél a regényben, mondandóját legtöbbször más szereplők tolmácsolásában hallhatjuk. Anna ugyanis nemcsak intellektuálisan gátolt, hanem Zsadányi szavaival élve: „...a verbális kommunikáció teljes csődje figyelhető meg”³² nála. Anna idegen a helyen, negatív emócióit, negatív *involváltságát* nem tudja verbálisan kifejezni. Érzi, de megfogalmazni nem tudja: „Hiszen magának sem tudott számot adni, hogy mitől irtózott itt mindennap jobban és jobban.”³³

Anna problémája abból adódik, hogy nem képes azt a nyelvet használni, amely érzékei benyomásait gondolattá, nyelvvé alakítja. Ez a mentális

---

³⁰ Uo. 497.

³¹ Zsadányi Edit: *A csend retorikája*. Kihagyásalakzatok vizsgálata huszadik századi regényekben. Kalligram Kiadó, Pozsony, 2002. 84.

³² Uo.

³³ Kosztolányi Dezső: *Édes Anna*. 179.

deficit az érzékek működésének teljességétől fosztja meg a hőst: „Először az érzékszervek szűrőjén megy keresztül az inger, majd pedig a nyelven... Azért vagyunk kénytelenek gondolkodni, vagyis a logosz szerint nyelvet használni, mert csak diszkurzív úton tehetünk szert olyan belátásokra, melyek túl vannak az érzékiségen.”³⁴ Hiába érzel tehát, receptivitása pusztá érzékiségre korlátozódik, amelyben az érzékelés nem teljesedik ki a nyelv által, csupán emocionálisan jelenik meg. A korlátozott megismerés egy olyan viszonyítási rendszert hoz létre, melyben Anna döntései torzak lehetnek. A döntések háttérét a narrátor sem fejt ki, Anna gondolatait is csupán kevés esetben tárja fel, míg a többi szereplő vívódását, elmélkedését tudomásunkra hozza. Nyelvtelensége idegenséget szül, akár egy bevándorló esetében, aki nem beszél a befogadó ország nyelvét, és mivel idegenként tekintenek rá, így a „vendégszeretet rítusában”³⁵ sem részesülhet. Vízyné az első este így fogalmazta meg aggodalmát: „...egy idegen élt velük egy földél alatt, megérkezett a legközelebbi és legtávolabbi, a barát és ellenség egy személyben: a titokzatos vendég, minden ház titokzatos vendége”.³⁶ Anna vendég mivolta ebben a kontextusban a kettősséget és titokzatosságot hordozza, amelyet nem old fel egyfajta valódi befogadás a háziak részéről, a Jancsi irányából érkező vélt elfogadás pedig csupán csalódást okoz.

Anna még a létfenntartáshoz szükséges táplálkozást is elutasítja kezdetben, később ugyan már elfogadja az ételt, de akkor is teljesen háttérbe szorítja az ízek élvezetét. Minden ételből a számára oly idegen és tiszító szag áradt. „Mindössze egy almát evett Ficsoréknál a harmadik napon. Annak nem volt olyan szaga. Akármit csinált, nem bírta megszokni ezt a helyet. Szaglása, mely éles volt, mint a kutyáé, tiltakozott ellene.”³⁷

Sem a narrátor által elbeszélte tudat, sem a szereplők erősen szubjektív tolmácsolása nem adja vissza Anna érzéseinek okait, és a problémát sem határolja körül precízen. Az idegenség, melyben Anna él, még az érzékszervek működését is megzavarja. A színek és formák keverednek: „Amikor például egy reggel véletlenül meghallotta, hogy az urat Kornélnak hívják, érezte, hogy ezen a helyen nem bírja ki sokáig. Maguk a bútorok is valami névtelen réműlettel töltötték meg. Amit zöldnek képzelt, a kályha, fehér volt, a szalon fala viszont zöld és nem fehér, az asztal nem gömbölyű, hanem hatszögletes és alacsony...”³⁸ Anna folyamatos idegenségta-

³⁴ Deczki Sarolta: Test, logosz, tánc. In *Helikon*, 2011. 1–2. 80.

³⁵ Julia Kristeva: *Önmaga tükrében idegenül*. Napkút Kiadó, Budapest, 2010. 15.

³⁶ Kosztolányi Dezső: *Edes Anna*. 185.

³⁷ Uo. 193.

³⁸ Uo. 199.

pasztalatai nem enyhülnek, sosem válik otthonossá számára a tér. „Valami kimondhatatlan bűdösséget érzett, mint a patikában, éles, hideg szagot, amely egyre jobban facsarta az orrát, kavarta a belét.”³⁹

A rossz szag és a patikusság összekapcsolása, és ehhez hozzárendelve a keserű ízzel való találkozás, mind az idegenség és azon belül az otthontalanság érzését táplálják.

Az idegenség az otthonossággal ellentétben áll, az idegen szagok és a lakás kiváltotta undor ennek bizonyítéka. Ezek az idegenség- és otthontalanságtapasztalatok leginkább a látásra és szaglásra vonatkoznak, a hallás és tapintás háttérbe szorul, az ízlelés pedig a már tárgyalt felemelkedés témakörben jut kifejezésre, az utolsó lakoma szintjén, a bűnbeesés momentumának kontextusában. A szagok intenzitásukkal térnek el a hangoktól és ízeiktől, ugyanis folyamatosan jelen vannak, ezért intenzívebben is gyakorolják hatásukat.

Idegenségérzésével nem csak Anna találkozik: Jancsi számára a lány maga is egy ilyen idegenségtapasztalat. A történelmi események miatt Vizyék számára is idegenül hatott a város, egy másik ország más nyelven beszélő katonái lepték el: „Az ismert Krisztina a cirkáló járőröktől idegennek, egy különös gyarmatnak tetszett.”⁴⁰ Ez az élmény azonban átmeneti, az otthonosság rövidesen újra a helyébe lép.

2. Látható és láthatatlan

A lakást egy rideg polgári enteriőr uralja, amely a történet előrehaladtával mindössze gazdagságát illetően változik. A lecsupaszított falak, az elrejtett értékek, az elzárt szobák világa ez kezdetben, mely Anna megérkezése után tért csak újra magához, a bezártság, eltorlaszoltság nyomasztó érzése azonban megmarad, mintegy odaláncolja Annát. A lakás vizuálisan halott, ez elhunyt gyermek képe, a hitvesi ág funkciótalansága is ezt támasztja alá. Anna idővel még jobban elszigetelődik, miután megszakítja mindenféle kapcsolatát a cselédekkel. A perspektivikusságot életében mindössze Moviszterné zenéje és a szemközti falon pislákoló fény adja. Egy újabb ajtó a menekülés felé a kéményseprő képében nyílik, majd zárul be viharos hirtelenséggel.

Az elbeszélésben a kitüntetett helyen lévő hangok, illetve a vokalitás bizonyos hiányjelei mellett a vizualitás erősen jelen van. Érdekes megfigyelni azt a szöveghelyet, amely egy utcai plakátot ír le: „Ebben a bámulatban nem volt sem mozgás, se hang, csak egy kép mozgott és üvöltött,

---

³⁹ Uo. 163.

⁴⁰ Uo. 133.

az a plakát, mely ezt ordította: *Fegyverbe, fegyverbe!*, az a vad örült matróz, aki egy lobogót rázott hihetetlen lendülettel, egészen összeolvadva vele s úgy kitátotta csontos száját, mintha el akarta volna nyelni a világot.⁴¹ A plasztikusság és némaság jellemezte utcán üvölt és mozog a kép. A mozgalmi plakát nem egyszerűen mozgósítani kíván, hanem olyan expresszív erővel hat a csöndbe és a félelembe borult világra, mely félelemmel tölti el a kép olvasóit. A forradalom, mely el akarja nyelni a világot, a polgári Vizy család legrosszabb rémálma. Ezt a plakátot Vizy nem is merté megnézni egészen addig, míg ereje, dinamikája meg nem tört.

A látványosság egyéb emblematikus megjelenésmódja a testolvasás, melyre Halász Hajnalka hívja fel a figyelmet az *Édes Annáról* írt tanulmányában.⁴² Értelmezése szerint Annát (és egyéb cselédekét is) Vizyné többféle, dinamikus olvasatában ismerjük meg. A testek olvasása folyamatosan felülbíráلódik, de mindvégig felületes marad, és sztereotípiákból táplálkozik. Az igazán fontos információt nem olvassa ki Vizyné, akárhogy is figyel, nem képes Annát reálisan látni. Eközben viszont hajlamos a hatodik (szpirituális) érzék felé orientálódni, a szeánszok világába.

Anna folytonos újraolvasása során a vallásos szövegek, legendák, mítoszok retorikájával konstruálódik újra immár nemcsak Vizyné szemén keresztül: a bűn elkövetése után a tökéletes szolgáló képe elhomályosodik, helyét különféle rémképek és kevert identitások veszik át. Mivel Anna érzékelési mechanizmusai nem képesek a sok emocionális hatást ignorálva a környezet megértésének és megismerésének eszközévé válni (talán a szexuális együttlét során az ízlelés és tapintás lehet ilyen kivétel), ezért Anna nem szerez a világról elegendő információt, amely a tragédia egyik fő forrása.

Nem csak róla beszélnek (pletykálnak) a mesék és legendák nyelvén, de az ő gondolkodási sémáiban is a mesei struktúrák mozognak. Térérzékelése befolyásolt a megfogalmazhatatlan idegenségélmények által, és a börtönben is (és immár nem a Vizyné által felépített pszichikai börtönben) valami hasonló érzéssel találkozott: „Amint belépett ide, úgy tetszett, hogy rádólnek a falak.”⁴³ Az első tapasztalati kép a ridegség és újra az otthontalanság volt, azonban a cellába érve a konyhával történő összehasonlítás után a cella világosabbnak és nagyobbak is tetszett. A naiv, mesei világ képei jelennek meg előtte, ahogyan elképzeli a fogdát: „Azt hitte,

---

⁴¹ Uo. 21.

⁴² Halász Hajnalka: *Szöveg-test / (szó)beszéd. Az Édes Annáról*. <http://epika.web.elte.hu/doktor/edesanna.pdf> (A letöltés dátuma: 2011. 09. 08.)

⁴³ Kosztolányi Dezső: *Édes Anna*. 515.

hogy a börtönben almon fekszenek a rabok s kígyók, békák szemei világitanak a sötétben.”⁴⁴ A (nép)mesei látásmód nem első alkalommal uralja gondolkodását: „Vastagabbnak gondolta, meg rozsdásnak, valami ormótlan golyóbissal a végén. Mégis úgy tetszett, hogy ismerte valahonnan, régi időktől fogva, talán a népmesékből...”⁴⁵

Ezek a képzetek egyfelől tapasztalatlanságából, másrészt egy archaikusabb társadalmi közegekből való származással magyarázhatóak.

Anna és Vizyné egymással hol hasonlóságot, hol teljes ellentétet mutat. A látás, illetve maga a nézés mozzanata is hasonló módon működik mindkettejüknél. „Anna nem látta a beszélőt, mert folyton a padlóra meredt, pusztán a hangot hallotta, test nélkül, mint valami szózatot.”⁴⁶ A test nélküli hang, mely Vizynétől származik, biblikus utalásként fogható fel, ezt erősíti, hogy Víz Kornél „Angyalnak” becézi feleségét. „Üres szemmel nézett maga elé, ahogy szokott, a tárgyakon át, az embereken át, mintha nem azt látná, ami előtte van, hanem valami mást.”⁴⁷ Vizyné sajátos látásmódja félreolvasást teremt. Ez az irracionális látás, belső vetítógép teszi hajlamossá a spiritualitásra, és egyszerre segíti a hisztérikus állapotban való elsüllyedésben, hiszen nem azt látja, ami „van”, hanem saját világot teremt.

A látás szervi működésmechanizmusáról adott leírás a látást a legfőbb érzékként határozza meg a regényben: „A szem az agyvelő legtávolabbi képződménye, a koponya kiugró bástyafokán maga is egy látó, szabadon hagyott agyvelő, mely a megismerés lázában, valamikor a lét kozmikus forradalmában két lyukat szakított magának a koponya csontfalán, s ezen a lőrésen kukucskál ki a külső világba, megtudni, hogy mi a célja a teremtésnek.”⁴⁸

A látóérzék privilegizált helyzetbe kerül, akárcsak a legtöbb teoretikusnál: a teremtés céljainak fürkészésére képes érzékként kitüntetett helyet foglal el. Kifelé való irányultságát a lőrés metaforával érzékelteti a narrátor, de olyan távlatokat is megnyit, mint a teremtés célja, „a lét kozmikus forradalma”, mellyel szinte geneziséét és okát adja a szem kifejlődésének, és agyi funkciókkal kapcsolja össze, mivel magát a szemet is az agy részeként határozza meg.

---

⁴⁴ Uo. 516.

⁴⁵ Uo. 507.

⁴⁶ Uo. 163.

⁴⁷ Uo. 31.

⁴⁸ Uo. 383.

I. A Figaszter bt. bemutatja!

Az étkezés ártalmasságáról cím azt sugallja, hogy a regény a gasztroszemponatok primátusát hordozza. A szöveg genezisében nagy szerepe van Csehov *A dohányzás ártalmasságáról* című színpadi művének. Alaphelyzetük is megegyezik: a vidéki kultúrházban előadást tartó férfi a meghirdetett címtől elkalandozva, fecseg. Az étkezés és a dohányzás is a száj-ízlelés világához tartozik, de míg az első létszükséglet, addig a második pusztán élvezeti cikk, ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy az étkezéstől is elválaszthatatlan az élvezeti szempont. Azonban míg a dohányzás kizárólag a káros szenvedély kontextusában jelenik meg, addig az étkezés nem szükségszerűen romboló jellegű, a regénytérben viszont elhangzik a sommás vélemény, mely a többi függőség közül kiemeli azt: „a táplálkozás az élet megrontója”.⁴⁹

Az étkezés örömforrásként való megélése már az ókori lakomaleírásokban is szembeűnő. Az étel tápanyagokat hordozó és átadó karakterének háttérbe szorulásával (és ezzel párhuzamosan az ízek élvezetének előtörésével) azonban nem pusztán élvezeti cikként jelenik meg, hanem erős átintellektualizáltság is megfigyelhető. Ilyen jellegű esztétikai, intellektuális karakterrel az étkezés vonatkozásában a Parti Nagy-szöveg nem rendelkezik, sőt, inkább arra találhatunk példát, ahol a lakoma szakrális pillanatait bontja le, profanizálja közhelyszerű megállapításaival: „egy-egy comb vagy kicsiny szárny átnyújtása többet mond megannyi szerelmes költeménynél”.⁵⁰ A „nemdoktor” ijesztően valóságos leletet ad a profán hétköznapi étkezésekről: „Én itt nem valami ünnepi vagy gyertyafényes dologra, hanem tárgyyszerűen és gyorsan lenyelt...”⁵¹

A szöveg főbb olvasási lehetőségének egyike éppen a szöveg erőteljes kritikai attitűdjének kiemelése, mellyel az egészség- és magyarságipar jelenségeit mutatja be, de erős társadalom- és nyelvkritika is kiolvasható, mely szempontok a korábbi Parti Nagy Lajos nevéhez fűződő szövegek esetében is hangsúlyosak voltak.

A főhős keretet adó előadásának címe *A magyarság táplálkozása*, mely téma ugyan vissza-visszatér, mégis csupán a díszletet biztosítja a (mono)drámához: az előadó boldogtalan életének bemutatásához. Az olvasó (aki egyben az előadás hallgatója is) kialakít egy elvárési horizontot, amelyben fontos pozíciót foglal el a táplálkozás. Releváns momentum, hogy a regény szerkesztési elve is indukálja ezt a horizontot azáltal, hogy a fejezetcíme-

⁴⁹ Parti Nagy Lajos: *Az étkezés ártalmasságáról*. 105.

⁵⁰ Uo. 116.

⁵¹ Uo. 99.

ket számozott mérőpoharak helyettesítik.⁵² Előadásából már az első mérőpohár után kizökken hősünk, és megkezdí az önironikus, kegyetlen és őszinte szófolyamát (melynek az előadás eredeti tartalma csupán háttere), ezáltal kényszerítve minket olvasási stratégiánk újragondolására: a szöveg túllép a címen, a halál felé tendálva nem mást mutat be, mint az élet értalmasságát.

1. A fitnesszi szörny

A textus az érzékek, főként az ízelezés jelenkori, korlátlan kielégítését és annak következményeit bemutatva megalkotja a fitnesszi szörny fogalmát, de nem csupán leír, hanem élénk is állít (ültet) néhányat a faj egyedeiből: Fibinger, a „nemdoktor” előadó egy túlsúlyos kényszerező, aki a vidéki falu, Tömpemiszér kultúrházának színpadán beszél halálról, evésről, szerelemről, tulajdonképpen megfeneklett életéről. Célja az „Emese Acapulco Diabetikus Gyógyíró” által kínált megváltás eladása. A termék forgalmazásának egyetlen oka van: megélhetése biztosítása. „Nincs más választásom”⁵³ – mondja, mielőtt végre kivonszolja méretes testét a színpadra. Reklámszlogenje a kétezres évek divatos hívószavait szajkózza: „Kedves egészségükre kívánom az örök magyar fiatalság ősaniját, amerikai és magyar tudósok közös munkájának kvintesszenciáját, a méregtelenítés istennőjét, az Emese Acapulco Diabetikus Gyógyírót.”⁵⁴ Nagyon egészséges, nagyon tudományos, nagyon ősi, nagyon amerikai és főként nagyon magyar. Az ízek zsíros világában hízó 21. századi (tömpemiszéri) ember, az elé példaként állított gurukra óhajt hasonlítani, természetesen a lehető legegyszerűbb módon: az evés okozta problémát valamilyen csodaszert szintén orális bevitelével kívánja megoldani, sőt, az is elvárt, hogy az adott termék élvezeti értéke magas legyen. A tömpemiszériek életmódját, ízlését jól ismeri, hiszen ő maga is ennek a rabja: „Húsos, ruganyos, omlós, só, bors, őrlött kömény, piros arany, bőven fokhagymával megspékelve, és csak disznózsírban, naná, majd olajban!”⁵⁵

Parti Nagy *Hullámzó Balaton* című kötetében találkozhatunk Fibinger előképével. A címadó novella hőse szintén szájrabszolga: „Egy remegős érzés, hogy nagyobb az űrtartalmad, mint amekkora vagy, hogy egyre tá-

---

⁵² Cserna-Szabó András: *Levin körútja* is hasonló megoldást használ, a könyv tartalomjegyzéke éttermi menüt idéz.

⁵³ Parti Nagy Lajos: *Az étkezés értalmasságáról*. 22.

⁵⁴ Uo. 41.

⁵⁵ Uo. 41.

gulsz belülről, egyre csak növekszel, ismeretlen, mély kamrák nyílnak, és kitolod a halált.”⁵⁶ Mindkettejüknél megfigyelhető a halállal való foglalkozás, ám míg Fibinger betegségtudattal rendelkezik, addig a másik férfi sportot űz az evésből, és örömmel vizsgálja teste gyarapodását, hiszen a halált az evés által kívánja legyőzni. A kozmikussá tágitott belső motívuma a tárgyalandó regényben is felbukkan: „a határ bennünk a csillagos ég”⁵⁷ – mondja az előadó, a gyomor szenvedéseit taglalva. A halál feletti diadalt a tömpemizséri túlsúlyosak számára Fibinger az „Emese Acapulco Diabetikus Gyógyíró” képében kínálja fel.

„Nemdoktorunk” egy groteszk test birtokosa: „Ilyenkor szoktak tapasztolni, mármint a szemérmesebbje. Hogy a taps fedezékében nyugodtan kikacarásszák magukat. Kiheherésszék. Kiröhörésszék, ami csak tetszik. Elvégre magunk között vagyunk, ahogy mondani szokták. Mi több, ahogy elnézem az önök zömének tisztelt abdominalitását, effektíve egy csókban.”⁵⁸ Ismerve a hallgatóság ilyenkor tanúsított magatartását, elébe megy a találkozásnak, és az azzal járó érdeklődésnek. A groteszkség fundamentuma a komikum és a rémület kettőssége. A közönség ijedt undorral kacag ezen az irreális testen, melynek tulaja nem mulasztja el felhívni hallgatóságának figyelmét annak hasonló testi adottságaira. A maga kövérségét nemcsak a túlevéssel, hanem anyai ágon hízó művészekről örökölt génekkel is magyarázza. A sportevésnek és hízó művészetnek is ugyanaz a célja, mint a többi sportnak és művészetnek: kimagasló teljesítmény nyújtása, a „műalkotásban” megvalósuló öröklét, a halál kigúnyolása. Példát is állít elénk: Fibinger nővére sportevő volt, majd ez okozta vesztét, behalt az étkezés ártalmasságába: „El is vitte egy libamáj-csúcsbeállítás, nem volt segítség, pedig a Parlamentben lett rosszul...”⁵⁹ A névadás Parti Nagy allúziója Helena Fibingerová nevezetű világklasszis cseh súlylökőnőre. A hölgy testi adottságai szinte archetipikusak: megtestesíti a sztereotip képet, amely egy versenyezőről élhet bennünk.

Említettük, hogy Fibinger teste groteszk. Groteszkségének forrása az evéshez és iváshoz (ízlelési érzetekhez) fűződik: „Az evés és az ivás a groteszk test egyik legfontosabb megnyilvánulása. Ennek a testnek a jellegzetes tulajdonságai: a nyitottság, befejezetlenség, a világgal való szüntelen

---

⁵⁶ Parti Nagy Lajos: *A hullámmzó Balaton*. Digitális Irodalmi Akadémia, Budapest, 2011. <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=1&origOffset=-1&docId=894&secId=85276&qdcId=3&libraryId=-1&filter=Parti+Nagy+Lajos&limit=1000&pageSet=1>

⁵⁷ Parti Nagy Lajos: *Az étkezés ártalmasságáról*.106.

⁵⁸ Uo. 23.

⁵⁹ Uo. 61.

kölcsönhatás. Ezek a tulajdonságok az evés aktusában nagyon érzékletesen és konkrétan jutnak kifejezésre: a test az evésben kilép saját határai közül, magába nyeli, fölfalja, szétszaggatja, bekebelezi a világot, a világból és a világ rovására gyarapodik és növekszik.”⁶⁰ Parti Nagy groteszk tethősei pontosan ilyenek: az inkorporáció által, tudatosan készülnek a világ bekebelezésére és a halál kitolására: nyitottságuk, befejezetlenségük kontinuitása pedig a folytonos öngyártás által biztosított.

Abszurd módon ez a kényszeresen evő, hatalmas testű férfi akarja eladni az általa használt és forgalmazott méregtelenítő- és fogyasztszert. Eleve sikertelenségre ítélt vállalkozása az unalomig szajkózott szlogen ellenére sem prosperálhat, ezzel ő is tisztában van, én-diskurzusai is a sikertelenség köré szerveződnek: „Meg vagyok sértve a körülményeimtől. Az életpályámtól.”⁶¹ A csodás gyógyíró, melyből hősünk előadása közben majd harmincszor kortyol, pedig nem más, mint kannából töltött Unicum.

Önmagunk érzékelésének kapui maguk az érzékek: én-érzékünk (az önészlelés) felfüggesztéséért ezeket a kapukat kell bezárnunk: a főhős a kényszerevés elől az alkoholba menekül, hogy érzékszerveit tompítsa. Az „Emese Acapulco Diabetikus Gyógyíró” hatásai valóban jótékonyak. Ugyan működési mechanizmusa nem szünteti meg az okot, nem fogyunk le tőle, de az alkohol hatására a minket zavaró tényezők kiiktatódnak. A gyógykészítmény kontextusába több tulajdonsága alapján is beleillik az Unicum: a keserű íz az orvosságok sajátja, gyógynövényekből készül, akárcsak a divatos szerek többsége. Igazi orgiája ezen ital az ízeknek: sokféle gyógynövény és fűszer keveréke. Fajtája szerint gyomorkeserű, tehát csekély gyógyhatással is bír, legnagyobb paradoxona azonban ennek a „fogyasztószernek” étvágyfokozó hatása. A textus az álmodást is játékba hozza, mint az érzékek teljes háttérbe szorításának helyét. Az én-érzéknek nevezett konstruált érzék itt megszabadul a testtől: álmában leveti testét, akár egy bűváruháat, fantáziájában „hajlékony és felfokozott testi életet”⁶² él.

„A fogyasztói társadalomban vált ugyanis a történelem során először lehetségessé az, hogy valaki aktívan létrehozassa – saját testből – önnön testideálját”⁶³ – a szöveg szubjektumai ízig-vérig fogyasztók, az ideális test kialakítására, megalkotására vágnak, ugyanakkor zabolátlanul elégitik ki érzékeiket, és szalmaszálként kapaszkodnak az olyan hangzatos nevé

---

⁶⁰ Bahtyin, M.: Adalékok a lakoma- és evésábrázolások kultúrtörténetéhez. In *Valóság*, 1979. 2. 47–59.

⁶¹ Parti Nagy Lajos: *Az étkezés ártalmasságáról*. 6.

⁶² Uo. 19.

⁶³ Csabai Márta–Erős Ferenc: *Testhatárok és énhatárok*. Az identitás változó keretei. Jószöveg Műhely Kiadó, Budapest, 2000. 47–48.

csodamódszerekbe, mint a „jordániai szamartej kúra”⁶⁴, „pszichedelikus csalánkúra”⁶⁵ és „léböjt, szezámagkúra meg a beöntéshévége”.⁶⁶

Az ízlelés és annak konkrét megjelenési formája, az evés a regény egész szövetét áthatja, így a nemiség területén is kifejezett. Fibinger oldalán menedzserként egészen lelepleződésükig ott állt Ilike, a „tartós kapcsolat”. Kettejük között diszfunkcionális szerelmi kapcsolat van, kezdetben társak voltak evésben és az erotika területén is: „Ettünk és szerettünk.”⁶⁷ Az ízlelés a szexuális együttlét koherens részévé válik: „libidinózus cuppogás”⁶⁸, „lipidáris populáció”.⁶⁹ Az egyensúly megbomlik a regényben: a már említett nemi érzékben az ízlelés szerepe válik hangsúlyossá. Akkoriban Ilike még kényszerező volt, azonban mióta kapcsolatuk megromlott, a szexualitás hiányában hiszterizált test az anorexia és a bulimia tünetegyüttesét mutatja. Fibinger Ilikéről a következő meghatározást adja: „fitness alapú versus bulimiás egyén”.⁷⁰ Az „eszdüh” az anorexiás és a kényszerező lelkiállapota, amely a szexualitással áll kapcsolatban: „ebbe is hal bele, az eszdühébe, amivé a libidója vastagodott, igen”.⁷¹ A szexualitás hiánya okozza az „eszdühöt”. Ilike és Fibinger érzelmi állapota kihat táplálkozásukra: az étkezéshez a düh, félelem, öröm, szégyen érzéseit társítja, mely érzések periodikusan váltják egymást. Míg az evés, az ízek öröme pozitív, addig az utána következő rádöbbenés mozzanata negatív involváltsággal írható le. Milyenek is a fitnesszi szörnyek? Érzelmileg labilisak, boldogtalanok, testükkel, magukkal meghasonlottak, ezt kompenzálják „fitnesszezéssel” és különleges diétákkal, de ezek az eszközök nem képesek a problémák forrását orvosolni, mert azok belső, lelki eredetűek.

2. Az Ilike kibeszélő-show

Fibinger programja nem indul zökkenőmentesen: hazugságuk lelepleződik, ezt követően összevesznek Ilikével, a nőnek nyoma vész. Elárvultan ül a színpadon, az előadás normális menete megakad: a „valami nincs rendben” érzése, akárcsak Kosztolányi Dezső szövegében, itt is a tudat előterébe helyezi az észlelést. A bemutató leáll, hiányt érzlel: Ilike nincs a helyén, nem segíti az előadót munkájában, ezért Fibinger a negatív in-

---

⁶⁴ Parti Nagy Lajos: *Az étkezés ártalmasságáról*. 47.

⁶⁵ Uo. 24.

⁶⁶ Uo. 42.

⁶⁷ Uo. 134.

⁶⁸ Uo. 42.

⁶⁹ Uo. 43.

⁷⁰ Uo. 46.

⁷¹ Uo. 73.

volvátság állapotába kerül, ez váltja ki a folyamatot, mely először burkolt segélykéréshez, majd összeomlásához vezet.

Monológja tehát olvasható segítségkérésként. A kimondás, kibeszélés aktusa olyannyira hangsúlyos lesz, hogy kiszorítja az előadás eredeti témáját. Valahányszor Ilike szóba kerül, Fibinger mond egy „mélyintimet”, kifecsegi a legmélyebb titkaikat, kitör belőle a panasz, és ahogyan az idő előrehaladtával mind jobban lerészegedik, úgy csúszik ki lába alól a talaj. Újra és újra rádöbben egyedüllétére: (ál)tudományos előadása terápiás beszéddé transzformálódik. A férfi kényszeresen cselekszik. Nem csak az evés és ivás rabja, maga a beszéde is kényszeres: „paralel abnormis beszédkényszeremet”.⁷² És hogy ki is ő? Stand up tragedy-e során számtalan öndefinícióval szolgál: „hájbjója, lipidbuborék”⁷³, „zsírkonténer”.⁷⁴ „Überelhetetlen szókészletem van magamra”⁷⁵ – sohasem marad mondandó nélkül, de szószufficitje nemcsak saját maga irányában működik, hanem csapongó előadásában sem tart egy pillanat szünetet sem.

„Annak, hogy a pszichoanalízis – részleges – sikereket érhetett el a hisztéria kezelésében, egyik oka feltehetőleg az volt, hogy a »leleplezés«, »feltárás« látáshoz kapcsolódó (képalkotó) paradigmáját Freud áthelyezte a hallás, a meghallgatás területére. Ő volt az első orvos, aki felvetette, hogy a titok az érzékek más dimenziójában, a narratívumok világában keresendő.”⁷⁶ Történeteinek keresztül, a test-narratívák által tárja fel önmaga és a közönség előtt életének csődjét. A közönség azonban nem terapeutákból áll, a közönség mi magunk vagyunk, akiket inkább elborzaszt ez a figura, és így nem várhat visszacsatolást a vokalitás szintjén, mindössze a gúnyos vagy az irtózó arcokat képzelheti el.

Fibinger érzékeinek hatóköre redukálódik: már az első fejezetben szembesül a világítás hiányával. Sötétben bolyongva jut el a színpadra, ahol szintén elsötétítettek, de míg monológja elején fényt kér, addig a végén összetörtén, a pulpitusba ragadva sötétért könyörög. El akarja rejteni magát a fürkésző tekintetek elől.

A terápiás beszéd, kimondás mellett egy másik (az érzékek témájához szorosabban kapcsolódó) nézőpont is érvényesül: a közönség kukkoló magatartása. Fibinger észlel ugyan, de hátrányba kerül a publikummal szemben, hiszen az ő észlelésüket a mikroport segítségével történő han-

---

⁷² Uo. 8.

⁷³ Uo. 21.

⁷⁴ Uo. 21.

⁷⁵ Uo. 21.

⁷⁶ Csabai Márta–Erős Ferenc: *Testhatárok és énhatárok*. Az identitás változó keretei. Józsvöveg Műhely Kiadó, Budapest, 2000. 80.

gosítás is segíti, valamint a színpad is kap valamennyi fényt, így láthatják a nagyszerű produkciót, a (has)beszélőt magát: „nevem Fibinger, a többit látják”.⁷⁷ Helyzetét az intimshow szituációjához hasonlítja: „és magyarázom a bizonyítványom, akár valami intimshow-ban, hogy mért vagyok, meg milyen vagyok!”⁷⁸

A kukkoló nézőpont létezését a (dilettáns) tudományos megnevezés is igazolja: „Homo kukkoliensis, tisztelet a távol álló kivételnek.”⁷⁹ Az idézet második fele a látás túl nagy távolság miatti nehézségére utal. Az ízelet mellett a látás érzékével foglalkozik behatóbban Fibinger „előadása” során. Narrátorunk látásában akadályozott, többi érzékszerve azonban működik: amit nem lát, azt elképzeli, vagy pedig különleges módon lelki szemével látja, lelki fülével hallja. A látás különféle típusait határozza meg. A groteszk szerepét a szövegvilágban a főhős is érzékeli: a felé irányuló figyelmet az abnormitás, a groteszk iránti vonzódással magyarázza: „szok lenni érdeklődés, a legnyíltabb stírólésig, számbabámulásig menően”, „Az egész életem egy ragacsos bámulódási tapasztalat”, „Mindent tudok a tisztelt kukacnézésükről, mindent.”⁸⁰

Szinte katalógusszerűen rendszerezte a nézés, bámulás technikáit, amelyeket ő is használ. Egy rontott filozófia rontott nyelven beszél: „csak néztem, és nem tehetek róla, hogy mindig közbeül valaki a nézésemnek, ahogy én is mindig közbeülök valaki nézésének, hiába, így nézzük egymást, mint egy lándzsarakás, és a nézésnél csak a nemnézés a rosszabb, ami a nézésnek a legsunyibb és legilletlenebb formája, ha szabad megjegyezmem”.⁸¹ Fibinger kiemeli a látás esetlegességét, miszerint bármikor, bárki látómezőnkbe kerülhet, a szubjektumok pedig szinte akadályként határozhatóak meg. A főhős nem következetes: a „nemnézést” mint illetlenséget emeli ki, miközben bemutatója más részein zavarja a közönség figyelmetlensége.

Fibinger kapcsán beszélhetünk a korlátozott érzékelésről, azonban a szövegben felbukkan az érzékek mesterséges úton történő segítése, erősítése, esetleg javítása is mások esetében. A termékbemutató hangosítással növelik a hallás intenzitását. Ezenfelül az ízelet területén is jelen van a test mesterséges pótlása, a protézis: „A magyarság fogazata részint hiányos, részint kivethető.”⁸² A műfogsoron túl említést tesz a szemüvegről

---

⁷⁷ Parti Nagy Lajos: *Az étkezés értelmességéről*. 26.

⁷⁸ Uo. 7.

⁷⁹ Uo. 18.

⁸⁰ Uo. 18.

⁸¹ Uo. 112.

⁸² Uo. 101.

és hallókészülékről is, mely eszközök az ember tökéletlenségét mutatják a vadállatokkal szemben, akiknek erre nincs szükségük.

Ilikevel kapcsolatban folytonosan biztosítja önmagát és hallgatóságát arról, hogy a nő mindet hall, és attól tartva, hogy „tartós kapcsolata” kifeccseg valamilyen családi vagy üzleti titkot, folyton ott fülel a sötétben. A hallás érzéke azonban nem nagy hatótávolságú, Ilike viszont már messze jár, ezért Fibinger kiszólásai nem jutnak célba, így a verbalitás szintjén is elárvul. Közönsége sem túl együttműködő: néha hangos nemtetszésüknek adnak hangot, Fibinger kérdéseit viszont csönd követi. A teremben ülők pusmogását is jól hallja az előadó, és a testének kigúnyolásaként éli meg. A hallás „nemdoktori” hivatása gyakorlása közben is hasznos, ugyanis képes megállapítani az étel jelenlegi lokációját a bélrendszerben. Észlelési mezőjéből egyedüli érzékként a taktilis bőrérzék marad ki, mivel a színpad rabjaként szeparálva van mindenkitől.

A szaglás a térészlelésben jut szerephez, és a szagok (sohasem az illatok) időbeli perspektívát nyújtanak, mivel tartósan beivódnak, ezáltal a múltat idézik, és összekapcsolják az idősíkokat. Egyszerre érezhető a múlt és a jelen: egy szovjet laktanya összetéveszthetetlen szaga az abból átépített művelődési házával keveredik. A modern világból áradó „ezeréves aerobic-szag”⁸³ keveredik a múlt szagával: „Egy szovjet laktanya, csókolom, megvan az örök rezgésszáma az orrban. Csizmaszag, töltetlen savanyú, kölnibenzin, tetszik érteni?”⁸⁴

A szaglás autonómiájának hiányát mutatják a szinesztézia jellegű kapcsolatok, hiszen a rezgésszám, ha érzékelhető is, befogadása akkor is a bőrérzet vagy a hallás területére utal, így az orrban csak közvetve jelentkezik az érzékek összekapcsoltsága folytán. Egyéb formában is jelentkezik az érzékek ilyen jellegű kapcsoltsága: „Ahogy dől a sunyikóros szemükből az orvosi tartósítás after shave-je, a metsző formalinszag”⁸⁵ – ebben az esetben a látást kapcsolja össze a szaglással, mintegy anektálva a szaglást a többi érzékhez, így az elveszíti önállóságát.

Fibinger gondolkodása annyira gasztro irányba sematizált, hogy még káromkodása is kulinárisan áthatott, ennek egyértelmű bizonyítékai a „le se szaharintod”,⁸⁶ „kibaszmati”⁸⁷ és az „apámszaftja”⁸⁸ szavak. Az előadó a

---

⁸³ Uo. 10.

⁸⁴ Uo. 9.

⁸⁵ Uo. 18.

⁸⁶ Uo. 55.

⁸⁷ Uo. 8. Majd meg is magyarázza a káromkodás eredetét: „A baszmati egy rizsfajta, ne féljen.”

⁸⁸ Uo. 92.

hallgatóságról és magáról is az ízlelés rabszolgájaként szól: „Úgyhogy te-
gyük fel ismét a kérdést: örökké ízlelőbimbóink ágyasai és ágyasnői akarunk
lenni?”⁸⁹ A költői kérdésben megfogalmazott rabság képzet az érzékek kö-
zül főként az ízlelés kontextusában válik jelentőssé, hiszen a többi érzék
(leszámítva a nemi érzéket) nem képes ilyen erős függőségi viszony kiala-
kulásában segédkezni.

Fibinger megalkotja a kis magyar kajalógust. A regényben felbukka-
nó ételeket két csoportba oszthatjuk: az extrém egészséges, főleg növényi
eredetű csírákat, algákat és salátákat állíthatjuk szembe a zsíros, erősen
fűszerezett hagyományos magyar konyha hatalmas adag hús alapú éte-
leivel. Ez a kétpólusúra leegyszerűsített szemlélet Fibinger előadásának
sarokköve, gondolkodása és életfelfogása is ilyen szélsőséges. Gondolat-
menetének kiindulópontja is abszurd: „Hölgyeim és uraim, induljunk ki
abból, hogy a magyarság táplálkozása egyidős a magyarsággal, sőt.”⁹⁰ A
mondat első állítása evidens, mivel azonban az előadás műfaja megkívánja
a szenzációt, mellyel a közönség figyelme felkelthető, ilyen bődületes meg-
fogalmazások születnek. A saját magáról szóló evés-vallomások alapján az
evés két válfaját különböztethetjük meg: a professzionális és az örömevét.
A professzionális evés kényszerevő betegségéből adódik, egy rendes kény-
szerevő nemcsak belekóstol az ételbe, hanem „zabolátlanul, professzioná-
lisan kövér”.⁹¹ Az idézett mondatban is megmutatkozik a főhős hajlama a
szélsőségekre. Az örömevés során nem a hízás motiválja, hanem a gyer-
mekkori biztos pont, a hely, ahol megtalálja az örömet. A gyermekkori
örömforrást összekapcsolja a kannibalizmus képével, a csecsemő vad és
mohó táplálkozásával. Ezek az átpszichologizált vallomások ismételten a
terápiás beszédmódhoz kapcsolják a monológot, és annak evéshez kap-
csolódó momentumait is. Az evésről és ízlelésről szólva még a szakrális
beszédmód is jelen van a textusban: „legfőbb orális szentélyünkben, a
szánkban”⁹² és „a tunkolás, meleg szakrális fényeit”.⁹³ A száj szentélyként
való meghatározása az egyszerű étkezésnek sajátos szakralitást kölcsönöz,
felidézve a keresztény szertartásokat, melyek szintén az evés, pontosabban
Jézus testének és vérének befogadása köré épülnek. Ez a szakralitás azon-
ban nem autentikus, inkább a profán felé közelít.

---

⁸⁹ Uo. 123.

⁹⁰ Uo. 70.

⁹¹ Uo. 73.

⁹² Uo. 113.

⁹³ Uo. 42.

II. Gasztro-rangadó

Jelen dolgozat adalékokkal szolgálhat még az olyan kikutatott szövegek terén is, mint az *Édes Anna*. Az érzékeket tágan értelmeztük: az érzéket hordozó testet és a nyelvet is vizsgáltuk, míg az ízlelés kapcsán számos egyéb szempont felmerült. Merleau-Ponty könyvében megjegyzi: „Én mindenestre úgy gondolom: 1. az észlelést valóban informálja, alakítja a kultúra, amiből számomra az következik, hogy a kultúra észlelhető, az észlelés számára hozzáférhető valami.”⁹⁴ Az *Édes Annában* és *Az étkezés értelmességéről*-ban is jelentős a kulturális beágyazottság, mely megmutatkozik az érzékek, főként az ízlelés terén. Társadalomkritikai olvasattal mindkét regény rendelkezik, ugyanakkor ez a Parti Nagy-szöveg esetén a felszínhez kapcsolódik, a mélyréteget feltárva személyes tragédia rajzolódik ki, míg Kosztolányi regényében Anna történetén keresztül fest kritikus képet az író saját koráról.

Az ízlelésnek (illetve az azt hordozó táplálkozásnak) mindkét műben több oldalról megközelíthető funkciója van. Az inkorporáció, a bekebelezés Anna esetében a felemelkedést, Fibingernél pedig az öröm elraktározását, valamiféle védőburok kialakítását szolgálja. Az *Édes Anna* szövegvilágának táplálkozaskultúrája a Parti Nagy-regény mértéktelen, véget nem érő zabálásaihoz képest mértékletesek, az előbbi szöveg a polgári eszményt mutatja be, míg utóbbi a mai kor vidékének tespedtségét tárja elénk. Közös vonásuk az étkezési sznobizmus. A századelőn a társadalmi státust jelképezte, az ezredforduló idején pedig az önmagára gondot fordító, testtudatos egyén elengedhetetlen tartozéka.

Mindkét textus evésmozzanatai erősen átpszichologizáltak: a bekebelezésen túl rokon vonás a hiszterizált testek szerepeltetése. A hiszterizált testek tünetei az evéshez kapcsolódnak, de minden esetben pszichológiai eredetűek: valamilyen, főként a nemiséghez kapcsolódó hiányt jeleznek. Ilyen Vizyné és Ilke teste is. A test és érzékek korrelációjában a Parti Nagy-regényben az érzékek mesterséges erősítése jelenik meg, míg ez Kosztolányi szövegében nem lelhető fel. A groteszk test nemcsak az ízlelés révén, hanem mint esztétikai kategória, látványosság is kapcsolódik az érzékekhez, az ilyen test csak Parti Nagy Lajos regényében jelenik meg.

Mindkét főhős idegenségtapasztalatokat él meg, de míg Parti Nagy hőse kísérletet tesz ennek kibeszélésére, addig Anna erre nem képes. Annának nincs kihez beszélnie, a verbalitás csődje miatt a kibeszélés elmarad, Fibingernél pedig a kimondás aktusa egy elkésett aktivitás. Ezek az

---

⁹⁴ Merleau-Ponty: *A látható és a láthatatlan*. L'Harmattan, Budapest, 2006. 237.

idegenségtapasztalatok az érzékek által közvetítettek, és az érzelmeket is játékba hozzák, így bekapcsolhatóak voltak az érzékekről való poétikai gondolkodásunkba.

A textusok közös vonása az orális és vizuális érzék uralma, a szagok pedig negatív kontextusban, a terek észlelésében kapnak hangsúlyos funkciót. A látás érzéke kétirányú: látnak, és őket is látják, Fibingernél azonban hiányjelként jelenik meg a látás. A kukkoló nézőpont Anna esetében is megjelenik, őt is megfigyelik, de eltérés mutatkozik abban, hogy Fibingert meg is hallgatják, míg Anna nem tud számot adni problémáiról, a megfigyelés csupán felszínes: Vizyné tulajdonképpen vak Annára.

A vokalitás szempontjából Annát a csend jellemzi, míg Fibinger beszédkénszere a közönség hallását folyamatosan igénybe veszi. A tapintás *Az étkezés értelmességéről*-ban mint bőrérzet jelentkezik, mégpedig az önérzékelés kontextusában, ám interperszonális jellege elhanyagolható. Az *Édes Annában* a nemi érzékhez köthető, de szinesztézikus jelleggel is bír. Ezek a szinesztéziába hajló képek, melyeket az intermodalitás fogalmával írhatunk le, újabb kapcsolódási pontot jelentenek a tárgyalt művek között. A szövegekben rokon vonásként felfedezhető az érzékekkel való áthatottság, ugyanakkor az érzékek komplementáris jellege miatt (is) hiányjelként élik meg a szereplők valamely érzék hiányát.

Elemzésünkől és összevetésünkől látható, hogy ez a széles spektrumú értelmezési tartományt biztosító szempontrendszer, melyet az érzékek poétikájának nevezhetünk, igen termékeny még két olyan egymástól távol álló regény esetében is, mint e két tárgyalt mű. Ilyen szempontú értelmezésnek van tehát létjogosultsága mind Kosztolányi opusában, mind pedig akármelyik kortárs szövegben.

Kiadások

- Cserna-Szabó András: *Levin körút*. Ulpius Ház Könyvkiadó, Budapest, 2004
Kosztolányi Dezső: *Édes Anna*. Kritikai kiadás. Szerkesztette és a jegyzeteket készítette Veres András. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 2010
Parti Nagy Lajos: *Az étkezés értelmességéről*. Magvető, Budapest, 2011
Parti Nagy Lajos: *A hullámzó Balaton*. Digitális Irodalmi Akadémia, Budapest, 2011

Irodalom

- Bahtyin, M.: Adalékok a lakoma- és evésábrázolások kultúrtörténetéhez. In *Válóság*, 1979. 2. 47–59.
Benyovszky Krisztián: Anna, te édes. *Literatura*, 2010. 1. 52–66.
Brillat-Savarin: *Az ízlés fiziológiája*. Múzsák, Budapest, 1986

- Csabai Márta–Erős Ferenc: *Testhatárok és énhatárok. Az identitás változó keretei.* József Műhely Kiadó, Budapest, 2000
- Deczki Sarolta: Test, logosz, tánc. In *Helikon*, 2011. 68–86.
- Halász Hajnalka: *Szöveg-test / (szó)beszéd.* Az Édes Annáról. <http://epika.web.elte.hu/doktor/edesanna.pdf> (A letöltés dátuma: 2011. 09. 08.)
- Heller Ágnes: *Az érzelmek elmélete.* József Műhely Kiadó, Budapest, 2009
- Jonas, Hans: A látás nemessége – Érzékfenomenológiai vizsgálódás. *Fenomén és mű – Fenomenológia és esztétika.* Szerk. Bacsó Béla. Kijarat Kiadó, Budapest, 2002. 109–122.
- Kristeva, Julia: *Önmaga tükrében idegenként.* Napkút Kiadó, Budapest, 2010
- Maslow: Atkinson és Hilgard: *Pszichológia.* Osiris Kiadó, Budapest, 2005
- Merleau-Ponty: *A látható és a láthatatlan.* L'Harmattan, Budapest, 2006
- Plessner, Helmuth: *Az érzékek antropológiája. Az esztétika vége, vagy se vége, se hossza? Uő: Az érzékek antropológiája.* In *Az esztétika vége.* Szerk. Bacsó Béla. Ikon, Budapest, 1995
- Soesman, Artur: *Tizenkét érzék.* Kláris Kiadó, Budapest, 2006
- Szitár Katalin: *A prózanyelv Kosztolányinál.* Asteriskos: Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészdoktori értekezések I. Budapest, 2000
- Zsadányi Edit: *A csend retorikája.* Kihagyásalakzatok vizsgálata huszadik századi regényekben. Kalligram Kiadó, Pozsony, 2002

Kosztolányi-est a gimnáziumban

Szabadkán, Zomborban és Újvidéken

Nem emlékszem rá, hogy szavaltam volna általános vagy középiskolás koromban. A versekkel elég későn, hétéves koromban találkoztam, amikor valamennyire megtanultam olvasni, és Petőfi Sándor költeményeit¹ kezdtem olvasni. A kötet az 1800-as évek második felében jelent meg, és a *János vitézzel* kezdődött. Belemerültem olvasásába, s következtek versei, majd Arany János *Toldija*.

A versek iránti tartós és végleges vonzódásomat igazán Kosztolányi Dezsőnek köszönhetem. *A szegény kisgyermek panaszai* versciklusa nagy hatással volt rám. S követték többi versei, versfordításai. Így jutottam el a magyar és a világirodalom gazdag tárházáig.

Amikor az algimnáziumba kerültem, már volt némi olvasottságom. A versek hatására kezdtem én is verseket írni. Ezeken Petőfi, később Kosztolányi hatása volt érezhető. A szótagoknak és a rímeknek túlságosan nagy fontosságot tulajdonítottam, egy-egy verssor végére rímet olykor napokig kerestem. Eszembe is jutott, milyen jó lenne, ha létezne rímszótár!

Középiskolás koromban mindennél előbbre valónak tartottam az irodalmat. Az algimnáziumban Mészáros Mária (1925–2010), majd Székely Marica magyartanár ösztönzött a versírásra. Az algimnáziumban az önképzőkör elnökének választottak meg. A gimnáziumban, ötödikes koromban, a felsősökkel együtt vettem részt az önképzőkör munkájában, aminek később egy ideig elnöke lettem. Büszkeséggel töltött el, hogy azon tanintézmény önképzőkörének a tagja lehetek, amelyben gyakor Kosztolányi is tevékenykedett. Ifj. Stadler Aurél (1932–1984) és

---

¹ Harmadik népies kiadás. A költő arcképével. Az Athenaeum Társulat kiadása. Budapest, é. n.

Kinka Ferenc² a Sturc Jolán³ tanárnő vezette önképzőkör munkájában nagy szerepet játszott. Ifj. Stadler Aurél elsősorban angolból fordított versekkel, Kinka Ferenc pedig elbeszéléseivel lépett fel. A vasárnap délelőtti önképzőköri üléseken sokan vettünk részt, és olykor heves vitákat folytattunk. Kosztolányi szelleme mindig ott lebegett a tanteremben. Gyakran szóba került, idéztük őt, érveink alátámasztására reá hivatkoztunk. Kinka Ferencsel együtt azt hangoztattuk, hogy Kosztolányi a legnagyobb magyar költők és írók sorába tartozik. Felvetettük a kérdést: miért nem tanítják irodalomórán, hiszen Szabadka szülőtte? 1945 után ezt sokáig nem volt ildomos hangoztatni. Kiejteni a nevét se igen. Erről tudomást sem akartunk venni. Sturc tanárnőnek tetszhetett határozott kiállásunk Kosztolányi mellett, de emiatt égnek is állhatott a haja. Valahányszor szóba került ez a téma, csak azt mondogatta, ne feszegezzük a dolgot. Megvolt ennek a miértje. Abban az időben az akkori irodalmpolitika kiagyalói szinte egymást túlllicitálva szigorúan őrködtek afelett, hogy a tiltólistára általuk is javasolt és felvett alkotók, köztük nagy számban az írók műveinek a megjelentetését minden formában ellehetetlenítsék, a nevüket lehetőleg még a köztudatból is kitöröljék, de legalábbis elhomályosítsák, nehogy mindenféle téves, maradi és káros eszmékkel métegyezzenek a munkásosztályt. A magyar irodalom jelesei közül Kosztolányi munkáit kispolgárinak, dekadensnek minősítették. Egy sora sem kerülhetett be a tananyagba. Amikor a gimnázium önképzőkörének elnöke lettem, ezt részben pótlandó vállaltuk az önképzőkörön a róla való megemlékezést, halálának 19. évfordulója alkalmából.⁴ Osztály- és iskolatársaim egy emberként kiálltak emellett, támogatták és részt vettek a szervezésben, szavalással, felolvasással vállalták a közreműködést a műsorban. Az összeállított szövegbe⁵ sok Kosztolányi-verset iktattam, hogy a hallgatóság azokon keresztül minél alaposabb betekintést nyerjen Kosztolányi költészetébe. Prózájára nem térhettünk

---

² Dr. Kinka Ferenc nyugalmazott szabadkai szakorvos, Kinka Rita zongoraművésznő édesapja.

³ Sturc Jolán (1914–1990) magyar- és latintanár volt a gimnáziumban. Osztályunkban latint tanított. Az önképzőkör mellett a színjátszó csoportot is vezette, amely minden tanévben legalább egy bemutatót tartott. Az egyik darabban szerepet vállaltam.

⁴ Topolyán 1962 őszén Mara Dimitrijević (1913–1992), az akkori Művelődési Központ igazgatója megkért, hogy tartsak előadást Kosztolányi Dezsőről és munkásságáról. Szívesen vállaltam, annál is inkább, mivel közeledett halálának 26. évfordulója.

⁵ Nemrégem került a kezembe az írógéppel írt, harminchat oldalas munka, amiről azt hittem, elkallódott. Néhány versem volt hozzácsatolva, amit akkoriban Kosztolányi emlékére írtam, és eljuttattam Kosztolányi Árpádnak.

ki – az lett volna a következő rendezvény, amire nem került sor –, hiszen így is kétórás volt a műsor. Sikere volt. Híre kelt. Először a zombori gimnáziumba hívtak meg bennünket. Az egész osztály vonattal utazott, annyian voltunk, hogy egy vagon elfoglaltunk. Este léptünk fel. Utána visszautazni Szabadkára nem volt lehetséges, ezért két tanteremben „szállásoltak” el bennünket. A padokban ülve bóbiskoltunk, szundikáltunk. Igazán aludni nem is lehetett, mert valakik mindig jöttek-mentek, mozgásban voltak, hangoskodtak. A reggeli vonattal mentünk vissza Szabadkára. Nem sokkal később az újvidéki gimnázium önképzőkörétől érkezett meghívás. Eleget tettünk kérésüknek. Ekkor nem okozott gondot visszautazásunk. A késő esti vonattal érkezünk Szabadkára. Arra számítottunk, hogy lesznek következmények, ez azonban elmaradt. Sőt, amikor az Ifjúsági Szövetség Szabadka Községi Választmánya a Népszínházba összehívta évi értekezletét, meglepetésemre megkerestek és felkértek, hogy számoljak be a gimnázium önképzőkörének tevékenységéről. Nem mulasztottam el az alkalmat és a lehetőséget, hogy a Kosztolányi-emlékestről ne tegyek említést. Minderről levélben részletesen beszámoltam dr. Kosztolányi Árpádnak, aki 1955. február 26-án keltezett válaszlevelében – a többi között – ezt írta: „Örülök soraidnak, amelyekben szépen emlékeztél meg bátyámról.” Jóval később arra kért, hogy juttassam el neki írásomat: „...a D[idé].ről írt tanulmányt küldd el, hogy így élvezzük, ha már ez előadáson nem voltunk ott.”⁶

Abban az időben sok verset írtam. Egyszer még az iskolai dolgozatot (szabadon választott téma volt) is vers formájában. Dr. Balázs Piri Aladár (1907–1999) magyartanárom elcsodálkozott ugyan, de nem lelkesedett túlságosan.

A gimnázium minden évben irodalmi és történelmi pályázatot írt ki a diákok részére. Az irodalmin rendszeresen részt vettem. A verseimből küldtem be egy csokorra valót. Ma is őrzöm, és nagy becsben tartom Almási Gábor (1911–1994) szabadkai szobrászművész József Attiláról készült mellszobrát, amit hatodikos gimnazistaként érdemeltem ki a pályázaton elért első hellyel – történelemből!⁷ A díjat a Népkörben megtartott iskolai ünnepségen vettem át.

⁶ Levelezőlap, 1956. április 9.

⁷ Pálincás József (1915–1987) történelemtanárom beszélt rá, hogy 1848/49-cel kapcsolatos témával próbálkozzak, hiszen előző évben verseimmel már nyertem irodalmi pályázatot, aminek abban az évben nem volt díjazottja. Almási Gábor József Attila szobrát a történelem kategóriába tették át első díjként.

A negyvenes évek végén írtam első verseimet, s 1958-ig rímekben gondolkodtam. Első versem 1955-ben jelent meg a Dévavári (Dér) Zoltán (1928–2007) által alapított, de csak egy számot megért *Visszhang*⁸ című irodalmi folyóiratban. 1957-ben, amikor újságíró lettem, ráébredtem, hogy az ihlet – ami számomra egyfajta lebegéssel járt – kiváltotta versírás és a rideg, az élet valóságán alapuló újságírás, ez a kettősség, nem fér meg egymással. Nagyon prózai területre léptem. 1958-ban, mielőtt bevonultam volna a seregbe, elégettem a verseimet.

Attól fogva verseket csak olvasok. Esténként. Jobbára klasszikusokat. Kosztolányi nem marad ki.

---

⁸ A *Visszhang* 1945 után Dévavári (Dér) Zoltán által indított első, magánkiadásban megjelent irodalmi és művészeti folyóiratnak indult. A topolyai nyomdában készült. Az akkori irodalompolitika nem vette jó néven, valóságos támadássorozatot indított ellene. Gál László a *7Nap* egyik számában dörgedelmes cikket közölt. Csak egy száma jelent meg, mert bírósági ítélettel végleg betiltották. A gimnáziumban osztály- és iskolatársaim körében terjesztettem. Egy példányom volt belőle, s azt az 1960-as évek közepén, amikor az újvidéki Magyar Tanszék könyveket és folyóiratokat gyűjtött állományának bővítésére, odaajándékoztam.

Két lappangó Kosztolányi-tárca

Egy újságbúvár vallomásai

Első emlék (1958)

A tetőablak éles augusztusi fénysugarában porszemek cikáznak, egy törött lábú fotelben ülök nagybátyám sülysápi házának padlásán, s elmerülten lapozgatom a lomok között talált *Aller Képes Családi Lapjának* évfolyamát. Ámulva fedezek fel egy új világot: színes és izgalmas és meglepő történeteket, amit őrsi órán, vagy az iskolában soha nem említettek: a közelmúltról akkoriban kevesebbet tudtunk, mint a Hold túlsó oldaláról. Trianon nemzeti gyásza és Horthy fehér lovon, és Endresz György, a magyar óceánrepülő és Wells szörnyű marslakói, csábos mosolyú filmsztárok, Karády Katalin és Szelezcky Zita és hosszúgatyás focicsapatok... Nyolcéves koromban éreztem rá először a hírlapok izgalmas világára, s ez a mai napig fogva tart.

Második emlék (1969)

Latin szakos gólyaként a debreceni egyetem csoportjával a gyöngyösi műemlék könyvtár állományát katalogizáljuk. Az ódon fóliánsok között akkurátusan bekötött hírlapkötegekre bukkanok: *Tolnai Világlapja*, *Új Idők*, *Virradat*, *Nemzeti Hírlap* és *Magyar Szó*... Számomra megszűnt a katalogizálás, nekiveselkedtem az újságoknak. Vekerdy tanár úr megértően vette tudomásul egyéni munkabeszüntetésemet, s hagyta, hogy elmerüljek abban a másik dimenzióban.

Valahogy így kezdődött, azóta – rövid szünetekkel – folyamatosan térképezem e világ fehér foltjait. Az Országos Széchényi Könyvtár hírlapgyűjteménye 20. századi szeletének kb. 90%-át dolgoztam fel, tudja a csoda, pontosan hány újságdoldalt néztem át (Nagy Zoltán barátom, a Mikrofilm-tár volt osztályvezetője szerint több mint hatvanmilliót). Tény, hogy

százezernél több forráshelyem van, nyolcan kötetem jelent meg a fellelt irodalmi anyagból, többek között Karinthy Frigyes, Móricz Zsigmond, Kosztolányi Dezső, Hunyady Sándor, Szép Ernő, Heltai Jenő, Berda József, Somlyó Zoltán, Nadányi Zoltán, Dsida Jenő, Tamási Áron, Nyíró József, Kodolányi János, Tömörkény István, Csuka Zoltán, Krúdy Gyula, Márai Sándor, Kassák Lajos lappangó művei. A közeljövőben lát napvilágot Petelei István és Mándy Iván, Utassy József és Tamási Áron kötetem, e két írás Kosztolányi Dezső *Nyilatkozatok, vallomások, riportok* című könyvem függelékében fog megjelenni.

Érd, 2013. február 26.

K. D. (Kosztolányi Dezső): Akik Georg Kaisert kirúgták

Sokat viccelnek, gúnyolódnak újabban a napilapok egy új művészeti mozgalmon, amelyet az IS című folyóirat propagál. Engedélyt kértem a lap egyik szerkesztőjétől, hogy egy délutánt a szerkesztőségi helyiségben tölthessek, hogy ilyen módon betekintést nyerhessek az „ügyvitelbe”. Az engedélyt megkaptam és elmentem.

Cserhát utca 16–18. Ágy, szekrény, asztal, plakátok és futurista-expresszionista képek. Az asztal körül három fiatalember ül: ők az IS szerkesztői. Most éppen szerkesztőségi óra van, az előszobában két ifjú vár, látható drukkbán, és benn a szentélyben a szerkesztők vitatkoznak egy csinos, szőke kislánnyal.

– Igen, de ez párhuzamos vers – mondja a kislány. – Az én nőiségem homogén expressziója tiszta párhuzamban kapcsolódik az élet képszemléletébe, azaz a férfiéba.

– Éppen ez a baj, kérem – mondja az egyik szerkesztő. – Nem kapcsolódní kell, hanem egybeminősülni.

– Ugyan kérem! – mondja a szőke Szaffó mérgesen. – Úgy látom, maguk sem érzik ezt! Ez nem szintézis!... Azzal becsapja az ajtót és elmegy. Gerő szerkesztő az ablakból utána kiabál:

– Kisasszony, a kézíratait itt felejtette!

A negyedik emeleten valaki az Oh Katarinát zongorázza, az ajtó nyílik, és bejön a két diák. Az egyik sűrű, gépírást íveket tesz le az asztalra, a másik súg neki valamit.

– Hát maga mit hozott? – kérdezi tőle Mezei szerkesztő.

– Én semmit. Csak eljöttem a barátommal.

– Ez itt a drámám – mondja a másik fiú. – Sikoltás a haldokló életért!

– A relatív életigenlés – szól közbe, aki vele jött.

– Hát hagyják itt, majd elolvassuk – fejezi be Gerő szerkesztő úr a triót. Azzal már neki is ül, hogy majd olvassa, de ekkor valaki erőlesen kopog, benyit és bemutatkozik; mint az egyik napilap munkatársa. Interjú akar.

– Tőlünk? – kérdezik csodálkozva.

– Igen – feleli az. – Az önök irodalmi és művészeti felfogásáról...

– Kérem, én textillel foglalkozom – mondja Gerő.

– De mégis...

– Nekem nincs irodalmi és művészeti felfogásom! Tessék esetleg Osváth Ernőhöz menni. Neki van!...

A sajtó képviselője elmegy. A három összemosolyog.

– Mi nem beszélünk, nem teoretizálunk – mondja Mezei –, mi csak produkálunk. Sőt, magunk vagyunk a produktum.

– De azért megmagyarázhatták volna – mondom.

– Dehogy. Minket és elveinket nem lehet különválasztani. Én hiába magyaráztam volna ennek, hogy mi vagyunk a redukció, meg, hogy mi zártuk le a tizenöt éves művészeti forrongást! Mi már meghiggadtunk és az, amit itt lát (az IS első számára mutat), az már maga a konzervativizmus. A gúnyolódók csodálkozni fognak a második számon. Német, francia, angol cikkek lesznek benne matematikáról, nyelvészetről és sakkelméletéről. Persze az irodalmon kívül. Gyönyörű reprodukciót hozunk Kádár Bélától, s egy orvosi cikket, melynek címe: Gépromantika és az ösztön. És leszállítjuk az árát tizenötezer koronára.

– Maga – fordul most a másik hozzám – nem érzi annak a jelentőségét, hogy mindezt mitőlünk hallja? Vegye tudomásul, hogy ilyen még nem volt! Mi nem vállalunk semmiféle izmust, mert ezeknek nincs fogalmi jelentésük; mi nem fecsegünk, teoretizálunk, mi teljesen függetlenek vagyunk az ember önmagában való minőségváltozásának minden lehetőségétől.

Hozzánk ismert pesti „irodalmárok” jöttek ajánlkozni, de mi kidobtuk őket. Mi kidobtuk Georg Kaisert is, mert...

Ebben a pillanatban Mari jelenti, hogy egy úr szeretne bejönni.

– Csak jöjjön!...

Az úr bejött, verseket hozott, és elő szeretne fizetni a folyóiratra.

– Ó kérem, lehetséges. De nézzük talán a kéziratokat.

Pán szerkesztő úr kezdi olvasni a verseket. Pár percnyi csönd. Az ember – harminc-harmincöt év körül – idegesen fészkelődik és az Uitz-, Kádár-képeket nézi a falon.

– De uram – szísszen fel Pán úr –, hiszen ezek expresszionista versek!

– Igen – feleli az gyanútlanul.

– De akkor az Esthez tessék vinni, ne hozzánk!

Az úr bámul egy kicsit, aztán elmegy. Csodálkozva, szomorúan, de előfizetés nélkül. Én is készülődöm. A három konzervatív, higgadt ember pedig azt üzeni a nyilvánosságnak, hogy:

– Minket ki szabad nevetni, mert mi ezt eltűrjük. De ez semmin nem változtat. A mi művészetünk első megnyilvánítója Plotinos gnosztikus a harmadik században, és ezt alátámasztja az egész Biblia. A mi művészetünk már nem is művészet, hanem törvényszerűség! Érti ezt kérem?

– Értem.

– Akkor alászolgája!

– Alászolgája.

Ma Este, 1924. október 9.

Kosztolányi Dezső: Itthon minden – osztrák

...Minden évben így van ez. Amikor legillatosabb a párisi gépkocsik benzinszaga, amikor legédesebb a tengervíz, üt az órák s haza kell jönnöm. Fölballagok a szobámba.

– Garçon, cameriere, utazom, szerezzen egy kocsit.

Az állomásig esetleg elkísérnek francia, olasz barátaim. Beszélgetek velük a nyelvükön, mintha az anyatejjel szívtam volna magamba. Amint azonban a vonatból elbúcsúzom tőlük, önkéntelenül magyarul kiáltok feljűk.

– Viszontlátásra!

A hazafelé hozó vonat már magyar terület. Elég kitennem a lábamat, hogy elszakadjon minden gyökérszál, mely ezekhez az országokhoz húzott, elég ülnöm a kocsiban, hogy egy pillanat alatt elfelejtsem fáradságosan szerzett nyelvkincsemet. Egyszerre hiúnak, üresnek rémlik nyári színészkedésem. Játék volt, de vége. Játsoztam, hogy a fej „lait” vagy „latte”, s bizonyára azok is játszottak, akik körülöttem voltak. Meg vagyok győződve, hogy mihelyt kifut a vonatom és többé nem látnak, ők is abba hagyják a játékot, összenevetnek, és mindannyian magyarul kezdenek el beszélni.

Aztán az út minden perce csupa várakozás, hogy meglássam az első sorompót, az első búzaföldet, az első ákácát, ahol ez a komoly élet kezdődik. Lassan telik a jugoszláv éjszaka az álmatlan fülkében. Virradatkor már ott silbakolok az ablaknál, lesem a napot, számlálom a perceket, várom Murakeresztűrt. Szegény Murakeresztűrt, úgy, ahogy nem vártam sem az Eiffel-tornyot, sem Szent Péter kupoláját. Végre robogunk. Egy mezítlábas kislány végigmege a kocsikon.

– Kávét, friss süteményt tessék!

A kávé híg, de van valami otthoni íze, talán mert mellette nemcsak sütemény jár, hanem a neve is, mely oly régi és becsületes. Egy parasztgazda vasárnapi ruhájában álldogál a pályaház mellett, valaki köszön neki, s rátekint, jól szemügyre veszi, majd méltóságosan odaérinti a két ujját pörge kalapja széléhez. Nem sietős. Semmi se sietős. Itthon vagyok.

Budapest előtt félórával ismét elfog a nyugtalanság, a boldog türelmetlenség percről percre fokozódik. Vajon milyen lesz ez a város, melyben elmúlt az életem fele, így, friss, külföldi szemmel? Már látszanak a hegyek, megcsillan a Duna tükre. Most repült el a Kutyaavilla.

Aztán leszálok, s lámpalázam tetőfokra hág. Minden embert, minden tárgyat úgy megbámulok, mintha eddig sohasem láttam volna. Köröttem emeletes paloták, autók, kávéházak, egy európai város minden külsősége. Előttem a Vérmező hatalmas síkja. Jaj, de az emberek minden szokása, mozdulata, lélegzetvétele német, a kávéházak egészen olyanok, mint a bécsié, a Vérmező, mely lesült gyöpével elhagyottan terül el, egy osztrák tartomány kaszálójához hasonlít, a régi időkből ottfelejtett aeraris épület pedig egyenesen klagenfurti és spielbergi emlékeket zaklat föl bennem. Semmi sem beszél arról, hogy itt mi élünk, s ez a föld a miénk. Másutt ez nincs így. Csüggedten, várakozásomban csalódva kocsiiba vetem magam, s gyorsan hazahajtatok.

Mit vártam tehát? Nem gipsz-diadalíveket tragikus történelmünk fölé és nem is hamis trófeumokat, de valamit mégis vártam.

Talán egy hatalmas kőszálat valamelyik hegyünk ormán, talán egy titáni öklöt, mely kopárul és dacosan az égbe harsan, talán egy emléket, mely az egész városon uralkodik, vagy csak annyit, hogy a vonatból kilépve valami emlékeztessen, hogy hol járunk és földünk szelleme dobbanjon meg lábunk alatt. Igen, egy jelet, hogy vagyunk és lenni akarunk, hogy mások vagyunk, mint a többi népek, és mások is akarunk maradni. Nem nagyralátó álma ez egy szenvedő, szegény nép fiának. Mindehhez nem kellenének se milliárdok, se városrendezés, se művészi bizottság, csak anynyi ösztön, szeretet, ötlet, mint egy színdarab rendezéséhez.

Mindössze egy példát hozok föl. Mennyivel más érzéssel közelednék hozzánk az idegen, ha a Vérmezőn, melyet először pillant meg, nem ez a síri csönd, nem ez az osztrák hivatalnok-szellem köszöntené, hanem egy óriási játszótér, s pázsitján, szökőkútjai között ezer és ezer gyermek hancúrozna, visítana, verekedne, a mi mindenünnen száműzött, kitudott fiatalságunk bukfeencezne ottan, mint az eleven jövőendő.

Ezt éreztem az idén, s ezt érzem mindenkor, valahányszor több-kevesebb idő után hazatérek külföldről...

A gróf utolsó levele

Az 1830-as lengyel nemzeti felkelést követően jelentős és befolyásos lengyel politikai emigráció működött a francia fővárosban Czartoryski herceg¹ vezetésével, mely legális és konspiratív módszerekkel egyaránt küzdött a hazája függetlenségét leginkább veszélyeztető két abszolutista birodalom, Ausztria és Oroszország, de különösen ez utóbbi ellen, s e küzdelemben magától értetődő természetességgel vált Európa más elnyomott nemzeteinek szövetségesevé a politikában éppúgy, mint a harctereken. E kor talán legkarakterisztikusabb lengyel forradalmártípusa Józef Bem (Bem József), az osztrolenkai csatában a cári csapatok ellen kitűnt tüzértiszt, akit később a kontinens szinte mindegyik forradalmi megmozdulásában ott találunk, s aki maga ajánlja fel szolgálatait Kossuthéknak. De a magyarok oldalán harcol Henryk Dembiński tábornok s a lengyel légió több száz ismert és ismeretlen hőse is. Mindez az 1848/49-es szabadságharc történetéről átlagos ismeretekkel bíró vajdasági olvasó előtt, föltételezem, köztudott. Kevésbé ismert viszont annak az emisszáriusnak a tevékenysége, aki pedig közvetlenül is kötődik Bácskához és Bánáthoz. Ludwik (Louis) Tadeusz Szafraniec Bystrzonowskiról (1797–1878) van szó. A grófi származású lengyel emigráns kettős, lényegében összehangolt feladatot lát el: Czartoryskiék megbízásából kapcsolatokat igyekeznek kiépíteni a délszlávok körében annak érdekében, hogy megnyerje őket egy Ausztria-ellenes (és általában az európai reakció ellen irányuló) egységfrontban való részvételre, ehhez viszont nélkülözhetetlen, hogy békét kössenek a magyarokkal, másrészt diplomáciai feladatokat lát el a francia külügyminisztérium megbízottjaként is, és tárgyalásairól, tapasztalatairól (olykor rejtjeles és alá sem írt) levelekben, jelentésekben számol be párizsi

¹ Adam Jerzy Czartoryski (1770–1861). Az oroszok által leverte 1830-as lengyel felkelés után külföldre menekül, a párizsi emigráns lengyel kormány vezetője.

Miközben őszintén támogatták a magyar ügyet, kitartóan arra törekedtek, hogy Kossuthékat a nemzetiségi törekvések iránti engedményekre bírják rá, annál is inkább, mert követeléseik egy része összeegyeztethető volt a kor politikai alapelveivel. Bystrzonowski ezen politikai alapelvek jegyében érkezett Belgrádba, s ez vitte Perczel Mór felszabadító hadjárata után a pancsovai magyar táborba, hogy azután Mozsorban (Mošorin) a Knićaninnal folytatott, mellesleg meddő, béketárgyaláson már mint a magyarok megbízottja vegyen részt.³ A szabadságharc bukása után, Bemhez és másokhoz hasonlóan, tábornoki rangban török szolgálatba áll.

Két évvel ezelőtt az újvidéki Matica srpska kiadásában Ljubomirka Krkljuš rendezte sajtó alá a belgrádi francia diplomaták 1848–49-es jelentéseit.⁴ Az apróbb hiányosságai ellenére is – például hiányzik az ilyen művek esetében nélkülözhetetlen névmutató és jegyzetapparátus, s egy a kor összetett viszonyait megvilágító bevezető tanulmány – rendkívül érdekes és értékes kiadvány összesen nyolcvanegy dokumentumot közöl mind eredeti, azaz francia nyelven, mind szerb fordításban, köztük azt a nyolc jelentést is, amelyek a francia külügyminisztérium levéltárában „Louis Bystrzonowski gróf horvátországi és szerbiai missziója 1848-ban és 1849-ben” (*Mission du Cte Louis Bystrzonovski en Croatie et en Servie 1848 et 1849*) címmel egybegyűjtve kerültek letétbe. Emellett olvashatunk egy, a külügyminisztériumnak küldött beszámolót az oroszok 1849 téli erdélyi betöréséről, amit a jelentéstevő Franciaország érdekeire nézve veszélyesebbnek tart, mint az oroszok korábbi havasalföldi akcióját, hiszen, mint utal rá, ez azt jelenti, gyakorlatilag létrejött az osztrák–orosz koalíció. Bystrzonowski elmondja, a betörés hírére a fejedelemnél tanácskozást tartó szerb miniszterek körében az a vélemény alakult ki, hogy a tartózkodó francia magatartás miatt célszerűbb Oroszországnál támogatást keresniük; ezt egyedül Garašanin ellenezte.⁵ A dokumentumok legtöbbször címzettje Jules Bastide, aki 1848 nyarán vette át a külügyminisztérium irányítását, a restauráció idején még publicistaként tevékenykedett, s tagja volt a karbonari mozgalomnak.⁶ Őt Drouhin de

³ Stevan Petrović Knićanin (1807–1855) – a Szerb Fejedelemség ezredese, később tábornoka és hadügyminisztere, 1848-ban a Magyarország ellen küldött szerbiai önkéntesek parancsnoka.

⁴ Izveštaji francuskih diplomata iz Beograda u vreme revolucije 1848–1849. Matica srpska, Novi Sad, 2009. A dokumentumok eredeti példányai Franciaország külügyminisztériumának levéltárában találhatóak.

⁵ Ilija Garašanin (1812–1874) – a nagyszerb állameszme és küldetéstudat elméleti megalapozója, belügyminiszter, 1848-ban a belgrádi kormány tényleges irányítója.

⁶ Jules Bastide (1800–1879). A karbonarik szabadelvű titkos társaságai Olaszország egyesítését tűzték ki célul, de Franciaországban is kiterjedt tevékenységet folytattak.

Lhuys követte 1848. december 20-ától 1849. június 2-áig.⁷ A miniszterhez írt január 5-ei helyzetjelentésében a magyarországi nemzetiségek egyenjogúsítása és az ország föderalizálása mellett teszi le a voksot, s arról értesíti felettesét, hogy a karlócai pátriárkával egyeztetve megbízottat küldött Pestre, hogy e gondolatról meggyőzze Kossuthékat. (Még mielőtt a titkos megbízott Pestre érne, a fővárost elfoglalják az osztrák csapatok, így az csak Batthiány Kázmér adjutánsával, Wells őrnaggyal tud tárgyalni útközben, Baján, hová is meglehetősen viszontagságos körülmények között jut el.) Jelentésében felmerül egy jövőbeni balkáni szerb alkirályság gondolata is – ekkor még úgy véli, Szerbia megerősítésével Franciaország nem csupán Ausztriát tarthatná a markában, de Belgrád a Törökországban élő szlávok közötti befolyásának erősödésével Oroszország riválisává lehetne a Balkánon. Párizsba küldött február 15-ei és 21-ei üzeneteiben a szerb politikusok körében észlelt, oroszok iránti hangulatváltozásról ír, ami kedvez a szerb–magyar közeledésnek, ugyanakkor azt állítja, Franciaországban nem volt igazuk azoknak, akik ellenezték a szerb csapatok átkelését, ahogy ő mondja, „Osztrák-Szerbiába”, mert szerinte ezzel megakadályozták, hogy a vajdasági szerbek Ausztria antiliberalis nézeteinek pusztá eszközeivé váljanak. Kritikája megértéséhez tudni kell, hogy a belgrádi francia konzul 1848 júniusában erélyesen tiltakozott a belgrádi külügyminiszternél, amiért a Fejedelemség, megszegve a nemzetközi jogi normákat, csapatokat küldött Magyarországra.⁸ A beavatkozás tényét Szerbia tagadta. Bystrzonowski ekkor még szemmel láthatólag kételyek nélkül elfogadja a szerb magyarázatokat, amit jól jellemez a Szerbiának szánt háromezer orosz puska iránti párizsi érdeklődésre adott válasza: „Abban a pillanatban, amikor megkezdődött az ausztriai szerbek háborúja a magyarok ellen, az előbbieket fegyvert kértek a Fejedelemségtől – a szerb kormány az osztrák és az orosz konzul urak kezessége mellett 3.000 puskát küldött az ausztriai szerbeknek. Ezeket a puskákat küldi most Oroszország.”⁹

A helyzet azonban lényegesen megváltozik, miután Perczel Mór veszi át a IV. honvédhadtestet, s hozzálát a Bácska, majd a Bánság felszabadításához. Egyrészt a délvidéki magyar hadisikerek, másrészt az orosz intervenció más-más módon ugyan, de arra ösztönzi mind a szerb, mind a magyar felet, hogy kísérletet tegyen a modus vivendi megtalálására. Perczel április

⁷ Édouard Drouhin (vagy Drouyn) de Lhuys (1805–1881) – liberális politikus, a forradalom idején az alkotmányozó és a törvényhozó gyűlés tagja, majd miniszter.

⁸ A belgrádi francia konzul 1848-ban, majd rövid kihagyás után 1849-ben a korzikai származású Mathieu Limpérani (1818–1886) – később Korfun, Chilében, Itáliában lát el konzuli feladatokat.

⁹ Lásd Bystrzonowski 1849. február 23-ai jelentését.

első negyedéig felszabadította szinte az egész Bácskát, május 9-én pedig már a kezén volt a dél-bánáti Pancsova is. Perczel kemény hadviselést folytatott ugyan, de demokrataként és reálpolitikusként a kompromisszumot kereste, ezért 1849. május 20-ai zsablyai keltezésű levelében arra utasítja a Pancsován hagyott Kohlmann ezredest, hogy intézzen szóbeli felhívást a belgrádi kormányhoz, de különösen a Bácskából és a Bánságból visszavonult szerbekhez, hogy küldjenek Perczelhez teljhatalmú megbízottat a tárgyalások megkezdése érdekében. „Maga Stratimirović jöjjön” – teszi hozzá lakonikusan.¹⁰ Kohlmann az utasításnak megfelelően már május 21-én levelet ír Garašaninnak, jelöljön ki valakit, „aki bírja bizalmát, hogy az illető tárgyaljon a magyarországi szerb nemzet számára biztosítandó jogok komoly kérdéséről”.¹¹ Egy nappal későbbi keltezéssel még egy levél érkezett Garašaninhoz – a szerzőséget hosszú ideig Kohlmannhoz kötötték, de éppen Spira György volt az, aki meggyőzően tisztázta, hogy az aláíratlan levél írója nem lehetett más, mint Ludvik Bystrzonowski¹², aki hat pontban foglalta össze a maga részéről tanácsosnak tartott szerb békefeltételeket, s kifejti, szilárdan meg van győződve az eredményről, és elmegy Perczelhez annak érdekében, hogy a tábornok segítségével engedményekre bírják a magyar kormányt. A hat pont közül az első a Vajdaság kikiáltására, s határainak később a lakosság többsége által történő megváltoztatására vonatkozott, a többi pedig a nemzeti jellegű tartományi és községi közigazgatásra, a többi magyarországi nemzetiséggel azonos politikai jogokra, a szerb nyelv használatára a községekben és a tartományon belüli minden érintkezésben, valamint a magyar nyelv (szerbek általi) használatának korlátozására kizárólag a kormánnyal történő érintkezésben és az országgyűlésben. A 6. pont alapján a pátriárkát és a vajdát, akiknek jogállása a zágrábi püspökével és a horvát bánéval lenne azonos, a tartományi gyűlés választaná meg. A lengyel gróf ekkor még nem tudhatta, hogy a Perczelhez egy nappal korábban Debrecenből küldött utasításában Kos-

---

¹⁰ A német nyelvű levelet és fordítását lásd Spira György: *Jottányit se a negyvennyolcból!* Gondolat, Budapest, 1989. 274.

Kohlman (olykor Kollmann) Josef (1808–1889) – ezredes morvaországi származású, német anyanyelvű katonatiszt, a szabadságharcban a Perczel Mór által vezérelt IV. honvéd hadtest 1. hadosztályának parancsnoka, 1849. május 11-e után Pancsova védelmével bízzák meg. A bukás után Fejzi pasa néven török tábornok.

Đorđe Stratimirović (1822–1908) – az 1848-as szerb felkelés egyik katonai parancsnoka, miután összeütközésbe került a konzervatív Rajačić pátriárkával, háttérbe szorították.

¹¹ Spira i. m. 278.

¹² Perczel próbálkozása a délvidéki szerbek megbékítésére 1849 tavaszán. Spira i. m. 272–293.

suth sokkal kisebb manőverezési teret biztosított, ugyanis elvetette mind az önálló vajdaválasztásra vonatkozó követelést, mind a területi autonómia gondolatát.

„Nacionalitás szerint tehát bizonyos kivételes hatóság csak azon esetre képzelhető el, ha azon nacionalitásnak kiszabott territórium van.

De szerb territórium a magyar álladalomban nincs. [...]

Tegyük föl, hogy Bács-Bánát szerb vajdasággá deklarálnánk: mivé lenne az ott lakó magyarok, németek, oláhok nemzetiségi joga, és micsoda joggal kívánhatnának a szerbek ezen az alapon szupremáciát?”¹³

A másik oldalon Garašanin is bekeményített, s nem a liberális gondolkodású Stratimirovićot, hanem a sokkal merevebb Knićanint nevezte ki a béketárgyalások szerb képviselőjévé. Bystrzonowski lehetetlen helyzetbe került, hiszen a szerbeknek a saját meggyőződése által diktálnaknál jóval kevesebbet kínálhatott csupán, ugyanakkor vert seregeik láttán testközelből megtapasztalhatta a szerb követelések egy részének irracionálisát is. Valószínűleg e tapasztalatok tanulságait levonva fogalmazhatta meg 1849. június 11-ei keltezésű pancsovai levelét. A megelőző napokban Párizsban ismét változások álltak be a külügyminisztériumban, 1849. június 3-ától már a liberális Alexis de Tocqueville a diplomácia irányítója, ám erről a Pancsován tartózkodó lengyel gróf ekkor még aligha értesülhetett.¹⁴ Levelében, mely egyaránt hűen tükrözi megváltozott szempontjait és változatlan céljait, mindazonáltal van néhány zavaró pontatlanság, aminek okát esetleg az eredeti kézirat ismeretében lehetne megtalálni, ám ez sem bizonyos. Miről van szó? Ha valóban június 11-én keletkezett a levél, és nincs szó elírásról, akkor érthetetlen, hogy Bystrzonowski miért oly magabiztos Perczel tábornok támogatásában, aki pedig a kátyi ütközetben ért súlyos veresége után lemondott parancsnoki tisztségéről, s lemondását a minisztertanács még hetedikén elfogadta. Mindezt – akár a vereséget, akár a lemondást – a Kohlmann ezredessel bizalmas kapcsolatban álló lengyel gróf ne tudta volna? Nehezen hihető. A dátum elírásának valószínűsíthetőségét

¹³ Kossuth utasítása Perczel Mór vezérőrnagynak a szerbekkel való megegyezés feltételeiről. In Kossuth Lajos: *Írások és beszédek 1848–1849-ből*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1994. 429–435.

¹⁴ Alexis de Tocqueville (1805–1859) ma elsősorban úgy ismert, mint a korszerű politológiai gondolkodás előfutára, mindenekelőtt *A demokrácia Amerikában* című munkájának köszönhetően, de az már kevésbé, hogy 1839 és 1849 között aktívan részt vett a francia politikai küzdelmekben is. Az 1848-as párizsi forradalmakról és 1849-es külügyminiszterségéről írt memoárja, mely *Emlékképek 1848-ról* címmel 2012-ben, több mint évszázados késéssel jelent meg magyarul, rávilágít a Kossuth-emigráció megmentése érdekében folytatott francia diplomáciai erőfeszítésekben játszott személyes érdemeire is.

alátámasztja a levél utolsó mondata is, miszerint a magyar csapatok elfoglalták Karlócát, a bán pedig visszavonulóban van. Perczel valóban megtámadott két Karlóca közeli magaslatot, de a városkát nem foglalta el, ám ami ezúttal még fontosabb, ez még június 4-én történt.¹⁵

Mindez azonban csupán jelentéktelen apróság. Ettől sokkal fontosabb Bystrzonowski levelének töretlen hite a szerb–magyar megbékélés sikerében. Optimizmusa persze, tudjuk, illuzórikusnak bizonyult, akárcsak Teleki Lászlóé, aki Párizsból ugyanezekben a napokban írja londoni barátjának és harcostársának: „Czartoriszky levele szerint csakugyan közel állunk már az egyezséghez a szerbekkel. P... [Perczel] Kollmann ezredes által tett propositiókat, melyeket a szerbek hajlandók elfogadni, úgymint: Vajda és Vojvodina, beladminisztráció, nemzeti kongresszus. Czartoriszky is meg van elégedve, már most onnan Angolhonból kellene segíteni a dolgon, az angol követnek czélszerű s erélyes útasításokat adni, neutralitásra, a szlávok és magyarok közti egyességre és Knicsanin visszahívására nézve. Istenem, segíts rajtunk!”¹⁶

*

Gróf Bystrzonowski levele a francia külügyminiszterhez

Pancsova, 1849. június 11.

Írtam Önnek Konstantinápolyon keresztül – mindenestre kockázatos, hogy Önnek ezt a levelet közvetlen úton küldöm. Önhöz Csajka úrnak kellett elküldenie a neki címzett jelentéseim másolatát, akárcsak Lenoir úrnak.¹⁷

Számomra elkerülhetetlennek látszik, hogy itt egy műveleti bázist hozunk létre, ahová minden eszközünket összpontosítjuk. A szlávok soha semmit sem fognak megérteni elméletben – nekik szilárd támaszra van szükségük, és időre, hogy fejlődést érjenek el. Szerbia maga is habozik, és állhatatlanságával Oroszországnak kedvez. Hogy ezt a bajt megelőzzük, Szerbiának őszinte és erőteljes támogatást kell nyújtanunk.

A Vajdaság, amilyenné szervezni szándékoznak, és amely, mint tudja, omlik össze, csak átmenetileg tarthatott. Ahelyett, hogy realitássá válna, csupán a

¹⁵ Lásd Olchváry Odön: *A magyar függetlenségi harc 1848–1849-ben a Délvidéken* [Budapest, 1902], Zenta, 2009.

¹⁶ Teleki László 18. számú levele Pulszky Ferenchez, Párizs, 1849. június 25. In Pulszky Ferencz: *Életem és korom*. Első kötet. Második kiadás. Franklin-társulat, Budapest, 1884. 483.

¹⁷ Csajka – Czartoryski herceg isztambuli megbízottja.

Lenoir – a párizsi lengyel emigráció állandó belgrádi követének, Walenty Józef Zwierkowskiának az álneve.

szerb hazafiak kívánsága, akik a Duna mindkét partján egy erős szerb állam létrehozására törekszenek. Ám a szerb nemzetiség a Duna bal partján csak egyes személyeknél valóságos; még messze van attól, hogy mint szerb állameszme, általános gondolattá váljon. Vagyis egy így elképzelt szerb állam létrehozása a Duna két partján egyet jelentene Magyarország feldarabolásával, és maga után vonná Törökország feldarabolását is.

Mint tudja, Perczel tábornoknál tartózkodom, aki Kohlman ezredes korlátlan bizalmát élvezzi, és én utóbbival tökéletesen egyezem. A tábornoknak a szlávok iránti őszinteségét nem kéne kétségbe vonni – van biztosítéka azon feltételeknek, amelyeket magam jelentettem Kničanin és Garašanin uraknak, a feltételek pedig a következők: a Vajdaság, amit a Szerémség és Szlavónia alkot, elismertetik – a pátriárka és a vajda státusa ki lesz egyenlítve a zágrábi püspök és a bán rangjával. A Sajkás-kerület katonai határán a Bánságban és Kikindán nemzeti közigazgatás lesz, akárcsak a kerületekben és községekben. A határőrség mentesül a szolgálat alól, és visszatér a közös törvények alá. A múltat elfelejtik – a hazai tiszteket rangjuk megtartása mellett felveszik a hadseregbe. Ezután a tábornok hozzátette, mi nem engedhetjük meg, hogy a szerb nemzetiség elfoglalja a Duna bal partját. Ellenben a Vajdaság csak a Száva túlsó partján terjeszkedhet, és összekapcsolódhat Horvátországgal; a szlávok a Száva partjain ám hozzanak létre egy föderációt, amit Európa szavatolna, s amely Magyarország és Törökország alárendeltje lenne, és ha ez utóbbi ellenáll, mi segíteni fogunk a szlávoknak.

Úgy vélem, jó volna, ha erről megegyezés születne gróf Telekivel, és ha e javaslatokat megismerné a francia kormány. Kívánatos volna, ha a francia konzul úr Belgrádban utasítást kapna, hogy támogassa és ajánlja a feltételeket, és ha inszisztálna Kničaninnak és önkénteseinek a visszavonásán.

Ha Franciaország elhanyagolja ennek az országnak az ügyeit, nemcsak orosz beavatkozás lesz, hanem, ami még rosszabb, a délszlávok körében megszilárdul az orosz befolyás, aminek egy közvetlen és közeli összeütközés lesz az eredménye Törökországgal.

Nem kevésbé lenne kívánatos, hogy a francia minisztérium ügynököt küldjön Pestre – úgy hiszem, Falkner úr megfelelne, mert ismeri a terepet, és a szlávok érdekeit mindenkinél jobban képviselné.¹⁸ Szívemből kérem Önt, ne mulassza el megmagyarázni a francia kormánynak azon intézkedések fontosságát és helyénvalóságukat, amelyekre Önnek rámutatni van szerencsém.

---

¹⁸ Falkner, mint Bystrzonowski 1849. január 21-ei levelében írja párizsi felettesének, „született francia, és már jó tíz éve él a szlávok országában”. Bystrzonowski akkoriban azt javasolta, hogy nevezzék ki konzuli megbízottnak, ahogy ő írta „Sziszekre, a Vajdaságba”.

Kossuthnak lett írva a Supan (a szerb fordításban Zupan – Cs. B.) úr körüli afférról, és várjuk a választ.¹⁹ Andrassy gróf, akit konstantinápolyi követté neveztek ki, a leveleket ekviszi miniszterének, az én leveleim pedig Csajka úrnak. Perczel tábornok elfoglalta Karlócát, Jelašić bán visszavonul Horvátországba.

---

¹⁹ Supan (Zupan) minden bizonnyal azonos Lavoslav Župan horvát könyvkiadóval, aki mind a Jelašićot, mind a Gajt bíráló horvát baloldali liberális ellenzékhez tartozott, és kapcsolatban állt a Czartoryski herceg által vezetett lengyel emigrációval. Nem világos, hogy a levélíró milyen afférra utal – talán Župan május 5-e és 15-e közötti párizsi tartózkodása idején történhetett valami. A horvát ellenzéki huszonegyezer francia fegyvert kért a párizsi lengyel emigrációtól, s nagyobb összeget az Ausztria elleni propaganda céljaira. De a francia fővárosban ekkor zajlottak a Monarchia nemzetiségei és a magyarok közötti egyeztetések is egy egységes Habsburg-ellenes front létrehozásáról, ám Zupan három nappal a megegyezés aláírása előtt elutazott Párizsból. (Vö. Wacław Felczak: Lengyel közvetítés az 1848–49-es horvát–magyar konfliktusban. *Tiszatáj*, 1993/12. 44–53.)

A harc felbomlása

A bírósági tárgyalás anyagából és egyéb dokumentumok

Lehet, hogy a harc romantikus és naiv volt, lehet, hogy nem kötődött semmihez, bár én ma is állítom, hogy igazságát nemcsak győzelme pecsételte volna meg, lehet, hogy keretei nem terjedtek túl egy szűk összeesküvésen, viszont csak ez a forma adatott meg nekik, s lehet, hogy részigazságokat nagyítottak fel egészre, ha lehet az igazságot részekre bontani. Mondom, minden lehetséges, de csak különleges emberektől fogadnék el érveket ellenük. Különleges emberektől, akik a helyükben jobban cselekedtek volna. Ez viszont már beláthatatlan területekre vezetne.

Hercegh Aladár vallomása: Avar családból származom. Ezt soha senkinek nem hangoztattam, hiszen kinevettek volna. A tudomány azt állítja, hogy az avarok már ezer vagy még több ezer évvel ezelőtt kihaltak, akik pedig megmaradtak, azok is beolvadtak a magyarokba, a szlávokba és így tovább... Ez igaz is, viszont én mégis avar családból származom. Volt ugyanis az avaroknak két törzsük, akik Ázsiában maradtak, s hogy elkerüljék a pusztulást, az elmúlt századok alatt inkognitóban éltek. Mindig azt mondták, hogy ők törökök meg hogy... meg hogy... azt hiszem, egyszer-kétszer azt is kellett állítaniuk, hogy ők türkmének, de ebben nem vagyok biztos.

Egy nagyobb háborús veszély idején pár előkelőbb családnak Európába kellett menekülnie. Így kerültünk mi Magyarországra. Menekülő ősöm még az ékszereiből élt, a fia lótenyésztő lett, aztán volt még két generáció, akikről nem tudom, hogy mivel foglalkoztak, az én apám pedig mérnök. De engem vallásos szellemben nevelt.

Általában a Kertész utcai templomba jártam a kilences diákmisére. Jobb oldalra álltam, a harmadik oszlophoz, ide kicsit besütött a nap, az oltár mögött színes üvegdarabokból voltak kirakva a szentek, azt nézeget-

tem, embertelenül szép volt. Tudtam, hogy Ázsiában számon tartanak. Még az is megfordult a fejemben, hogy direkt ideküldtek valakit, aki engem figyel, aki már évek óta küldi haza a jelentéseket, talán még az iskolai bizonyítványaimról is. De efelől nyugodt voltam, mert az igazgató jóban volt az apámmal. És tudtam, hogy egyszer, talán éppen szentmise alatt, majd megjelenik két magas, fekete kabátos férfi, s azt mondják, hogy menjek velük, mert most már át kell venni az örökséget, mert most már nagyon kell a győzelem. Kevés beszédűek lesznek és komolyak, de azért nagy nyugalom árad belőlük, s titokzatosság, persze a titkaikat én jól ismerem.

Szóval, száz százalékban biztos voltam a két idegen megérkezésében.

Egyik délelőtt Sáros György megkérdezte Hercegh Aladártól, hogy van-e kedve feljönni egyik barátjához, aki a Pasarét fölött lakik. Hercegh vele tartott. Útközben még csatlakozott hozzájuk Vesnyicki Ferenc. Az 56-os villamossal mentek egy darabig, a híd után szálltak le, két kis mellékutcán vágtak keresztül, majd felkanyarodtak a hegyre.

Sáros György barátja már a kapuban várta őket. Az volt a beceneve, hogy Kaucsuk Labda. Herceghgel kisütötték, hogy valahonnan ismerik egymást. Szobájában rengeteg kép volt, mert szabad idejében festett, sok kék festéket használt, s majdnem mindegyik képén átlós irányban a bal saroktól a jobb felé húzódtak a vonalak.

Kaucsuk Labda rövid bevezető után kijelentette, hogy aki meg akarja szakítani a barátságot, azt megölik. Valakit majd kijelölnek a társaságból a feladat végrehajtására, s ha nem hajtja végre, akkor őt is meg fogják ölni.

Ebben megegyeztek.

Hazafelé Sáros György a szomszéd kertből ellopott pár szál virágot, majd a városban a házfalakra piros szíveket rajzolt.

Akadozva ment minden. Ebben valószínűleg az is közrejátszott, hogy nem tudtak, de nem is akartak steril életet élni, mint a valódi forradalmárok. Sőt azt sem tudták, hogy ilyen létezik. Nagyon sokszor fordult velük elő, hogy szavaik csak szólamok maradtak, tudták, hogy sok anyagot kell gyűjteniük, s ők meg voltak győződve, hogy ennek jegyében cselekszenek, mégis gyakran megalégedtek a semmivel.

Más vonatkozásokban meg nagyon is steril életet éltek. Ha néha választ kaptak volna valahonnan, másképpen történnek az események. Ha kényszeríteni tudják magukat helyzetük felmérésére. Ha pontosan ki tudják számítani, hogy amit ma gondolnak, abból mi lesz holnap. Mint Sáros György mondta egyszer Kaucsuk Labdának, azt nem lehet csinálni, hogy valaki az egyik nap képet fest, aztán másnap azon töpreng, kit gyilkoljon meg a barátai közül.

Egy azonban bizonyos: a fontos dolgoknak megérezték a ritmusát. Ezért aztán nem is törődtek azzal, ha távolabb kerültek a központi helyektől, úgy gondolták, a vadonokat is be kell járni, bár a szép, bozontos vadonok között nagyon sok a fölösleges, nagyon sok vadonban csapdák is állnak, a lélek több ezer éves csapdái.

Sáros György szerepére sohasem fog pontos fény derülni. Annyi bizonyos, az ő indítékai eltértek, akár Hercegh Aladárétól, akár Kaucsuk Labdától. Sőt, amikor azok ketten beszéltek, azon igyekezett, hogy ne értsen meg mindent. Ha mégis túlon túl világos lett számára a beszélgetés, közbeszólt, valami olyat kérdezett, amivel megzavarhatta őket, s amikor már úgy érezte, hogy kellőképpen elködösült az ügy, elhallgatott. Kaucsuk Labdák persze hamar túljutottak a zavarukon, Sáros azonban akkor lélekben már más utakon járt. Úgy vélte, hogy ő személy szerint kissé korán lépett a színre, bár ezt sohasem szögezte le egyértelműen, arra gondolt, neki még várni kell, de úgy, hogy azért figyelemmel kísérje a többieket, s ha kell, segítségükre legyen.

Újpesten lakott az anyjával egy földszintes házban, az udvar végében. Az anyja egész nap dolgozott, kiskorában egy Móricz nevű igazgató felügyelt rá, aki két utcával arrébb lakott. Ez a Móricz raccsolt, állandóan kék köpenyben járt, s gyakran szerette volna meghuzigálni Sáros György haját meg a füleit. Ezt persze sohasem tette meg, az anyjára való tekintettel.

Sáros Györgynek egyetlen szenvedélye volt, a villamosozás. Erről sohasem beszélt, félt, kinevethetik, s különben ő is sejtette, ez nem egészen „egészséges” dolog, ennek ellenére nem hagyta abba, úgy érezte, muszáj csinálnia, ebből tanul a legtöbbet. Vasárnaponként kora reggel felszállt az első villamosra, amely a házuk elé ért, a számok nem érdekelték, elment vele a végállomásig, ott találmra átszállt a másikra, s egészen késő délutánig folytatta ezt. Egy-egy kalauz felismerte, s nem kérte tőle a jegyet, tudták, bérlete van. Különös kíváncsisággal méregették, úgy sejtették, valami titka van, az arcáról nem látszott, hogy hóbortos lenne, de Sáros György elkerülte a tekintetüket. Az utcákat nézegette, a házakat, az embereket már kevésbé.

A villamosozások tanulságait egy kis lakattal ellátott, barna fedeles könyvbe jegyezte fel. Ezt tizenkét éves korában kapta Móricz igazgatótól, hogy naplót vezessen. A naplót kb. három hónapig vezette is. Először kimásolta az *Öcsike naplója* című könyvének első fejezetét, később három-négy naponként feljegyezte az éppen aznapi eseményeket, de ezeket maga sem találta érdekeseknek, ezután történeteket írt. Néhány történetcím: *Beleestem a víztárolóba; Jóska a Lajos parkban talált egy bokrot; Belebújtam Jóska bokrába, s nem jöttem ki.* Később, amikor elkezdte a villamosozást, ezeket a lapokat kitepte, s elégette.

Egyszer Kaucsuk Labda meglátta Sáros Györgyöt az István Kórháznál a hatvanhármason. Feléje indult, de mire odaért, az már eltűnt a tömegben. Nem bosszankodott ugyan, de azért egy kis ideig még kereste. Harmadnap a következő párbeszéd zajlott le közöttük:

– Láttalak a Nagyvárad téren – mondta Kaucsuk Labda.

Sáros György úgy tett, mint aki meglepődik.

– Engem? Az lehetetlen.

– De bizony.

– De nem.

– Bizony.

– Zony.

– Mmm.

Sáros György ebből az esetből különleges tanulságokat vonhatott volna le, de ezt nem tette meg. Sejtette ugyan, hogy valami nincs rendben, ha nem is figyelik, de észrevehetik és számon kérhetik a lépéseit. Olyan érzése támadt, hogy az ő helyzetében felelősséggel tartozik azokról a dolgokról is, amelyek egyébként semmiféle felelősséggel nem járnak. Bizonyos cselekedeteire olyan fény vetődhet, amely ugyan se nem jó, se nem rossz, de mivel rájuk világítottak, kicsit gyanúsak lesznek. Ha egyikük sem tud semmit sem felhozni, amivel gyanújukat igazolhatnák, a gyanú azért gyanú marad. Legfőképpen azért szerette volna ezt elkerülni, mert nem akart a társainak rossz perceket szerezni, nem akarta, hogy egy elképzelt Sáros György miatt legyen rossz a szája ízük.

Elhatározta, hogy megvárja Hercegh Aladárt a házuk előtt. Legalább két órát ült a kerítés mellett, s mikor az megjött, kérte, menjenek el valahová, de nem mondott pontos helyet, s így Hercegh Aladár nem is tartott vele. Persze hangoztatta, nem azért, mert nem tudja, hová akarja őt Sáros György vezetni, hanem mert nincs kedve. Sáros György azonban nem tágított. Másnap újra megjelent, s akkorra már Hercegh Aladárnak is megjött a kedve.

Hogy miért volt Sáros Györgynek annyira fontos, hogy Hercegh Aladárral beszéljen, azt maga sem tudta pontosan. Mindenféleképpen faggatta, de Hercegh Aladár elég szűkszavúnak mutatkozott. Később ugyan belejött a beszédbe, de akkor csupa olyanokat mondott, amelyeket többféleképpen is lehetett érteni.

A tervet Hercegh Aladár fogalmazta meg először részletesebben:

Meglepetésszerűen jöttem rá, régóta vártam már ezt a pillanatot, nem gondoltam volna, hogy így jön el, azt hittem, nagyobb szerepe lesz benne a

származásomnak, s mindannak, amit én fontosnak véltem a hozzám tartozó dolgokból. De valójában nagy segítségemre volt a véletlen. Egy hegyre vezető utcán mentem felfelé, szemből sütött a nap, a katonaság kőkerítése mögül indulót hallottam, önkéntelenül is ehhez irányítottam a lépteimet. Hogy az igazán nagy dolgok nem így születnek, ezt most itt hallok először, s ma is fenntartom, vannak kivételek.

Rögtön ezután eszembe jutottak a régi dolgaim, cselekedeteim. Ebben a pillanatban végtelenül távoliaknak és kicsinyeseknek éreztem őket. A „havazást” például. Ez abból állt, hogy egy fehér lapot cafatokra téptem, szétszórtam az ágyam barna takaróján, letérdeltem a szőnyegre, s amikor valaki benyitott, ügyet sem vettem rá, csak felmarkoltam egy csomó cetlit, felemeltem a kezemet, s lassan engedtem őket vissza. Szálltak, mint a hópelyhek. Hull a hó – mondtam. Volt egy hajónaptáram, a címlapján egy nagy hajókötél fényképe, ezt kiszögeztem az ajtóra, s a közepébe egy cédulát ragasztottam: Hercegh Aladár rabszolga-kereskedő. Az ajtó belső oldalára pedig kivettem a gyászjelentésemet. Teljesen szabályos gyászjelentést, magam festettem, fekete szegéllyel, felül kereszttel.

„Mély fájdalommal tudatjuk, hogy a szeretett fiú,
a hű barát folyó év július 17-én kötél által elhalálozott. A gyászoló család.”

Szüleim rémülten várták a napot, s amikor az már erősen közeledett, ellopták a gyászjelentést. Az volt a baj, hogy nem vettem mindjárt észre, s mire észrevettem, már érvényét veszttette.

Meg sem fordult a fejemben, hogy amit én gondolok, arról a többiek egészen másként vélekedhetnek. Ma már tudom, ez hiba volt, de az események engem igazoltak. Talán azért, mert számítottam arra, hogy akadályok tornyosulhatnak eléink, akadályok bennünk, a környezetünkben, és – legfőképpen – az eszközök megszerzésében. Ugyanakkor azt is kénytelen vagyok elismerni, hogy képességeink tekintetében túlságosan elszámítottam magamat, s nem vettem figyelembe azokat a körülményeket, amelyek közvetlenül ugyan nem érintették tevékenységünket, de amelyek mégiscsak megvoltak, befolyásoltak minket is, ha nem akartuk, akkor is, és a későbbiek folyamán az előtérbe nyomultak. Nem azért nem számoltam ezekkel, mintha a taktikai érzékünkkel lett volna baj. Taktikáról a mi esetünkben különben sem beszélhetünk, hiszen semmi olyasmi nem gátolt minket, ami miatt ez feltétlenül szükséges lett volna, s legjobb tudomásom szerint ebből a szempontból belülről is rendben voltunk, senki sem vált érzéki csalódások áldozataivá. Nem a taktikában volt a hiba, egészen másban.

Kaucsuk Labda nagyszülei meghaltak, így nem messze a fővárostól örökölt egy házat. A ház egy hatalmas mocsár mellett állt, ezért szerettek ide kijárni. A mocsárnak nem volt elviselhetetlen a szaga. Amikor kiértek, Kaucsuk Labda szólt a többieknek, hogy menjenek be, neki még van egy kis dolga. Felvette a nagyapja viharkabátját, s a fészerből, amelyben dugig állt a rőzse, karjára vett egy adagot, átkötötte papírspárgával, s megindult a mocsár felé. Kívülről úgy látszott, hogy a mocsárban nem lehet járni, aki oda bemegy, az menthetetlenül elsüllyed. Kaucsuk Labda még emlékezett nagyapja elbeszéléseiből, hogy van egy út, s nem nyugodott addig, amíg azt meg nem találta. Még arra sem kellett ügyelnie, hogy vigyázva lépjen. Egy fűzfához vezetett az út, itt dobta el a rőzsecsomót, mégpedig nem is akárhogyan. Jobb karját kinyújtotta, a tenyerére helyezte, aztán hirtelen megoldotta a spárgát, hagyta, hogy szétessen. Hogy milyen alakzatban esett szét, azt ő nem tartotta véletlennek. Ebben volt is valami. Sokáig vizsgálgatta, a rőzseszálak állásából különböző jeleket, üzeneteket próbált kiolvasni, ez néha sikerült is neki. Ilyenkor valamivel nyugodtabban ment vissza a házba, bár egyébként sem lehetett elmondani róla, hogy különösképpen izgulékony természet. A zsebében gyufát is tartott, ez gyakran átnedvesedett, de addig babrálta, míg sikerült egy szálat meggyújtania, s lángra lobbantotta a rőzsecsomót. A mocsár széléről még egyszer visszaneézett, látta, a füst az ég felé száll.

A többiek közben a legkülönbélebb dolgokkal foglalkoztak. Vesnyicki hanyatt feküdt az ágyon, felhúzta a trikóját, megfeszítette a hasizmait, s ököllel csapkodta. Később felállt, kiment a fürdőszobába. Pintér egyszer benyitott, látta, ott áll a tükör előtt, s ott is a hasát veri. Szólt neki, hogy hagyja abba, mire Vesnyicki szó nélkül abbahagyta. Tudták, egymásra vannak utalva, s időnként hallgatniuk kell a másik tanácsára.

Egyszer aztán Vesnyicki kiállt a szoba közepére, s elkiáltotta magát:

– Sohasem álltunk olyan közel a győzelemhez, mint most – és olyan arcot vágott, hogy önkéntelenül is mindnyájuknak nevetni kellett.

Végül egymásra néztek, s nem tudták, hogy mit nevettek. Kicsit keserű lett a szájuk. Lehet, hogy akkor ébredtek, vagy ébredhettek volna rá, hogy amit csinálnak, az képtelenség. Lehet, hogy ekkor lett volna szükség Kaucsuk Labda határozottságára, de ő is nevetett, teljességgel lehetetlennek érezte, hogy valamit is szóljon. Lehet, hogy ekkor volt az utolsó alkalomuk, hogy kitekintsenek máshová is. Hogy bezárják a házat, becsukják a spalettákat, aztán elváljanak azzal a szent esküvéssel, hogy pár év múlva, ha majd világosabban látnak, és képesebbek lesznek a cselekvésre, ismét találkozzanak, s újrakezddjenek mindent.

De ezt elmulasztották. El *kellett*, hogy mulasszák. Az eseményeket nem lehetett megállítani.

Kik tartoztak közéjük?

Később gyarapodtak. Sokan ekkor sem voltak, hogy mennyien, azt tulajdonképpen nem lehet számban vagy számokban kifejezni. Mert először is volt a csoportnak egy magja: Hercegh Aladár, Kaucsuk Labda, Sáros György... s nem biztos, hogy ezek a nevek a legfontosabbak. Akadtak olyanok, akik szintén tagjai voltak a csoportnak, de nem jelentek meg rendszeresen, akadtak olyanok, akik csak tudtak róla, ki többet, ki kevesebbet, s akadt olyan is, aki rendszeresen eljár, de semmit sem tudott. Persze ilyen csak egy volt. És ő sem azért nem tudott, mert nem akart, hanem mert nem tudhatott. Nem a képességeivel volt baj, bár erről is beszélhetnénk, hanem valahogy különleges érzéke volt ahhoz, hogy ugorjon a problémák felett. Mindig úgy bámult a levegőbe, mint aki a legteljesebb mértékben jelen van, ha szóltak hozzá, vagy kérdeztek tőle valamit, mindig helyesen válaszolt, úgy tetszett, ha valakire számítani lehet, akkor ő az. Mégis, ha önállóbb akciókra készültek, akkor őt ki kellett hagyniuk.

Hogy valaki megjelent a körükben, abból még nem derült ki, hogy valóban hozzájuk tartozik. Az első idők fogadozásai, hogy aki vétséget követ el, azzal elbánnak, megmaradtak ugyan, de ehhez újabb szabályok csatlakoztak, íratlan, megbeszélés nélküli törvények. Ezek a törvények sem maradtak el szigorúságban a legelsőktől, csak éppen mások voltak. Azért kellett a változtatásokat végrehajtani, hogy az újabb csatlakozók is teljes mértékben tudják vállalni a megelőző állapotokat is. A változtatásokhoz nem viszonyultak ugyan egyformán, de aki vállalt valamit, annak azt százszázalékosan kellett vállalnia. Különféle magatartások alakultak így ki, és Sáros György egyik legegényibb felfedezése az volt, hogy ezek az eltérések tulajdonképpen már a kezdet kezdetén is megvoltak.

A bíró kérdése Kaucsuk Labdához: Mi történt április 14-én?

Kaucsuk Labda: Ebéd után egy kicsit aludtam. Amikor felébredtem, megnéztem magamat a tükörben, az arcom elnyúttnek látszott. Akkor kimentem a fűskamrába, s megkerestem a lapátomat. Meglepően hamar megtaláltam. A fürdőszobában gondosan megmostam, s a belső zsebembe rejtettem.

Bíró: Milyen ruhában ment el hazulról?

Kaucsuk Labda: Kék pulóverben és barna nadrágban. Kordbársony nadrágban.

Bíró: Nem találkozott útközben senkivel?

Kaucsuk Labda: De igen.

Bíró: Kivel?

Kaucsuk Labda: Az apámmal.

Bíró: Beszéljen erről is.

Kaucsuk Labda: Az utca végében találkoztam az apámmal. Munkából jött haza. Kérdezte, hogy hova megyek. Azt mondtam, hogy sétálni. Kérdezte, hogy emlékszem-e a Béldi Elekre, aki gyerekkori barátja volt. Mondtam, hogy igen. Akkor ő közölte, hogy Béldi Elek tegnapelőtt meghalt, pedig két évvel fiatalabb volt nála, semmi baja nem volt, nem dohányzott, nem ivott, és mégis. Jött egy szívtrombózis – elvitte. Azt is hozzátette, hogy az ő korukban a halál már itt ólálkodik a közelben, senki sem tudja, hogy ki lesz a következő. Ezért vigyázzak, legyenek jó, ne idegesítsem fel őt.

Bíró: És erre maga mit felelt?

Kaucsuk Labda: Azt mondtam, hogy jó, nem fogom őt idegesíteni.

A bíró türelmetlenül legyint, odahajol az egyik ülnökhöz, valamit súg a fülébe.

Bíró: Folytassa! Hol találkoztak Hercegh Aladárral?

Kaucsuk Labda: Hercegh Aladárral a fogasnál találkoztunk. Gyalog mentünk fel a hegyre. Persze előbb jól körülnéztünk, hogy nem követnek-e bennünket. Amikor egy elhagyatott részhez értünk, találtunk egy nagyobb gödröt. Akkor én elővettem a kis lapátomat, s azt mondtam Hercegh Aladárnak, hogy ezzel ástam.

Bíró: És ő mit mondott?

Kaucsuk Labda: Elhitte. Odament a legközelebbi fához, megszámolta, hogy hány lépésre van a gödörtől, s keresztel megjelölte. Azért csinálta, mert állítólag rossz a tájékozódási képessége.

Bíró: Miközben mentek fel a hegyre, miről beszélgettek?

Kaucsuk Labda: Nem beszélgettünk semmiről. Nem volt már mit mondanunk egymásnak.

Bíró: És mire gondoltak?

Kaucsuk Labda: Hogy Hercegh Aladár mire gondolt, azt nem tudom. Én arra gondoltam, hogy elég jó idő van, süt a nap... Meg hogy nehogy rossz idő legyen. (A teremben derűltség.)

A bíró megrázza a csengőt.

Bíró: Csendet kérek! (Kaucsuk Labdához:) Ne komolytalankodjon! Arról beszéljen, hogy *az* előtt mire gondolt.

Kaucsuk Labda: Az nem akkor történt.

A bíró homlokán zavar fut át, belenéz a jegyzeteibe.

Bíró: Igaz. Ugorjunk egyet április 17-ére. Hány órakor ment el hazulról?

Kaucsuk Labda: Háromkor.

Bíró: Ilyen pontosan tudja?

Kaucsuk Labda: Igen.

Bíró: Honnan?

Kaucsuk Labda: Mert megnéztem az órát.

Bíró: Rendben van. Na most mondja el, hogy mire gondolt *az* előtt.

Kaucsuk Labda: Ezt Hercegh Aladár jobban tudja. Ugyanis ekkor nagyon sokat beszélünk, mindent megbeszélünk. S ugyanazokat gondoltuk. Mert ekkor már minden tisztázódott. De Hercegh Aladár aktívabb volt.

Kaucsuk Labda utólagos vallomásából: A mi esetünkben történtek megmagyarázhatatlan dolgok, legalábbis bizonyos szempontból megmagyarázhatatlanok.

Hercegh Aladárról én tudtam, bár ő sohasem mondta, hogy avar családból származik, és azt is, hogy neki fontos szerepe van. Persze nem ilyen formában, hogy messziről jön két fekete kabátos idegen, meg hogy már évek óta figyeltetik... De azt igenis megéreztem, hogy ő hisz az eljövendő szerepében. Az ilyet meg lehet érezni. Bevallom, nekem is voltak hasonló elképzeléseim. Ezért gondoltam én mind többet arra, hogy elsősorban Hercegh Aladára lehet számítani.

Gyakran szerettem volna ezeket vele megbeszélni, de erre sohasem került sor. Talán szeméremből. Vagy félelemből. Félelemből, hogy kiadjuk magunkat, s mindent elvesztünk, amit eddig nagy nehezen meghódítottunk. Pedig fölösleges volt aggodalmunk. Mert mi nem hódítottunk meg semmit, ezért mondtam én a tárgyaláson, hogy április 14-én, amikor mentünk fel a hegyre, arra gondoltam, hogy azért most szép idő van, süt a nap.

Azzal, hogy most ezt a tárgyalást megtartották, még nem történt semmi. Mert a mi helyünk továbbra is megmarad, s ha mással töltik be, akkor az már nem ugyanaz, akkor már az egész nem ugyanaz.

Kaucsuk Labda persze nem teljesen így gondolta ezeket. Az önérzetre viszont szükség volt, nemcsak saját maga, de a többiek miatt is. Ez adott nekik erőt a különösen nehéz helyzetekben. Nem Kaucsuk Labda személyes varázsa, hanem hogy tulajdonképpen külön-külön mindnyájan hasonlóan éreztek, csak éppen nem vallották ezt be, vagy nem erre támaszkodtak. Mint például Sáros György esetében, vagy akár Hercegh Aladárt is megemlíthetjük.

Az utolsó percekben már maguk is belátták, hogy sokkal nagyobb erőfeszítésekre van szükség, mint amilyenekre számítottak. Ekkor aztán – mondhatjuk így is –, megkezdődött a hajsza, ami valójában nem volt igazi

hajsza. A megfeszülő arcizmokon, a töprengő tekinteteken látszott, hogy felismerik a helyzetüket, s hogy ennek ellenére nem hagynak semmit se abba. A hegy és az erdő errefelé szinte kiismerhetetlennek tetszett. Mintha abba a vadonba tévedtek volna, amelytől annyira féltek, ahol hiába vágják szét az indákat, mögöttük semmi sincs, csak üres térség, aztán újabb indák, majd csapdák, a lélek több ezer éves csapdái. Hercegh Aladárnak azonban erről egészen más elképzelései voltak: szerinte egy nagy pusztában állnak, pontosan a középén, tudják, csak három-négy napig bírják legfeljebb, de akármerre indulnak el, az első település minimálisan ötnapi járóföldre van.

Nem vetettek semmit se egymás szemére, de erre idejük sem volt. Egyikük elesett, pont a legrosszabb helyen, a szakadék szélén, elkezdett csúszni lefelé, de szerencsére a felső részek még nem voltak annyira meredek, ha két-három méterrel lejjebb ér, akkor menthetetlenül a mélybe zuhan. Gyorsan utánarohantak, megfogták egymás karját, úgy érték utol, addig ő egy kősziklába kapaszkodott görcsösen. Felhozták, a fűre fektették, letépték róla a nadrágot, a bal lába teli horzsolásokkal, a jobb lábán csak a térdén találtak egy véres sebet. Zsebkendőikkel kötötték be. Eleinte a vállukat tartották oda, hogy arra támaszkodjon, később azonban már a saját lábán is tudta követni őket.

A legnehezebb volt átvágni azon az ösvényen, ahol még senki se járt. Nem használtak kést, a puszta kezükkel szakították le a fákra, bokrokra csavarodó növényeket, arcukon, mellükön patakokban csorgott a víz. Aki megbicsaklott, az is igyekezett úgy tartani magát, mintha semmi sem történt volna. Valamelyikük füttyörészni kezdett, talán azt várta, hogy a többiek is átveszik a dallamot, de senki se vette át. A nagy csendben – ugyanis az ágak reccsenésétől és a lihegésüktől eltekintve még rettentő nagy volt a csend –, úgy hallatszott a füttyező, mintha nem is közülük jönne, mintha olyan messziről kapnának egy üzenetet, amit ők már föl sem tudnak fogni, de nem is akarnak.

Mi tartotta még ekkor is bennük a reményt? A fák levelein keresztül átsütöttek a napsugarak, tünékeny fényeket vetítettek eléjük, de ők ezeket észre sem vették. Egy idő után már azt sem tudták, hogy valóban a helyes irányban mennek-e. A lábuk alatt ropogtak a gallyak, néha oldalt pillantottak, nem bukkan-e arra fel valami, de arra is csak remegő faleveleket, mozgó foltokat láttak. A tisztás előtt megálltak, mintha a másik arcáról akarnák leolvasni, mit kell tenniük a továbbiakban. Pintér a karját vakargatta, amelyen már egészen szép kis seb keletkezett, a többiek azt hitték, ezt útközben kapta, ő pedig kérte őket, hogy tegyék oda az ujjukat, de erre senki sem vállalkozott. Aztán egyikük, akiben váratlanul mély szánalmak

ébredtek, odalépett hozzá, s megérintette. S akkor már úgy érezték, hogy bár mind itt vannak egymás közelében, még sincsenek együtt, s csak úgy látják egymást, mintha egy távcsövet tartanának fordítva a szemükhöz. Egyikük-másikuk még próbált valamilyen jelt adni a többieknek, de ezekre csak halvány feleletek érkeztek.

Felbomlásuk különös dolgokkal járt együtt. Mintha ítélethirdetés helyett egy biztos kezű orvos operálta volna őket meg, aki egy speciális lencsét helyezett el a szemükbe. Ezen a lencsén keresztül szüntelenül változott a világ. Az emberek arca hol elkeskenyedett, hol megkerekedett, a házak, hirdetőoszlopok, villamosok felnyúltak a magasba, majd pedig laposan terültek szét. Az első időkben ezek a jelenségek elviselhetetleneknek látszóttak, később azonban megszokták őket, sőt alkalmazkodni is tudtak.

(A szöveg Várady Tibor magánarchívumából való.)

A fiatalkori regény

Németh István: *Fordulat után*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2013

Németh Istvánnak a *Fordulat után* című kisregénye nem mostanában íródott, az író fiatalkori műveinek sorába tartozik, s már akkor, a *Parasztkirályság* elbeszélései után, világossá vált, hogy az életnek melyik oldala érdekli az író. A falusiak és a tanyasiak élete s választott világa mellett mindvégig kitartott, városlakó létére sem lett belőle városi író, pedig a város sem került ki érdeklődésének köréből, erről szól újságíró korában készült írásainak legalább egy része. Az írónak a kisregényhez illesztett afféle lábjegyzetéből tudja meg az olvasó, hogy a fiatalkori regény eredetileg a *Győzelem után* címet viselte, a mostani címét az újraolvasás után kapta, ahogyan az újraolvasás nyomán egy-két helyen igazított a szöveg szóhasználatán, és ezt jól tette, mert így a kisregény szövege egyértelműbbé vált, s közben megőrizte eredeti hangvételt, azt a láthatóan a tanú megdöbbenésével írott fejezeteit a könyvnek, amelyek az akkori világ, a háború és a fordulat utáni világot ábrázolják az írás közvetlenségének erejével, a szókimondás – akár az is mondható – bátorságával. Azt nem lehet tudni, miért utasította el az akkori kiadó a könyvet, miért került kézírata a kiadó pincéjébe, ám sejteni lehet az elhallgattatás okát. Még nagyon közeliak voltak a könyvben leírt események, még nem mentek át történelembe, nem múlt el felettük az idő, így aztán a szinte korabeli történeteket, amelyeknek az író tanúja volt és le is írta némelyikét, még nem dolgozta fel sem az újságírás, sem a politika, sem a történelem. Vagyis Németh István, ha jól sejtem, első regénye elutasításra talált az akkori cenzorok részéről, még jó, hogy kéziratát akkoriban nem kérték rajta számon.

Mert miről is szól a *Fordulat után* címet viselő kisregény? A háború utáni történésekről egy meg nem nevezett falu életében. Megtörtént már a földosztás, a nincstelenség közül sokan jutottak néhány holdnyi birtokhoz. Jó érzékkel írta meg Németh István annak a földhöz jutott nincstelenség

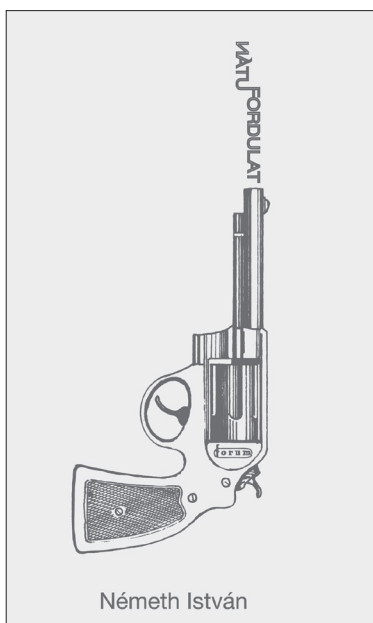
a történetét, aki éjt nappallá téve, jó mélyen leásva irtotta ki az elhanyagolt földdarabról a tarackot, mert magáénak érezte a földet, tudta, hogy a magáéban dolgozik és magáért teszi. De a földdel együtt terhet is róttak a falusiakra meg a tanyasiakra, a beszolgáltatás, majd pedig az erőszakos szövetkezetesítés terhét. A kulákozás éveit ezek, elég volt csak rámondani valakire, hogy kulák, máris vitték, mert a belügy mindenre rátelepedett, mindent számon tartott és mindent, vélt vagy valós bűnt, megtorolt. Sokan kerültek akkoriban börtönbe, mert itt-ott elszólták magukat, vagy éppen azért, mert nem tettek eleget a beszolgáltatás terhének, vagy éppen nem akartak belépni a szövetkezetbe. Nehéz évek voltak tehát a „győzelem”, vagyis a „fordulat” utáni évek, emberpróbáló történésekkel volt telve a falu élete, s közben az új urak, akiket elvtársnak kellett szólítani, uralták az életet, nem túlzás azt mondani, hogy életnek és halálnak urai voltak. Van egy igazán megrázó jelenete a kisregénynek, arról szól, hogy megjelenik egyszer a beszolgáltatás ügyeit intéző regényhős irodájában egy dolgos kezű tanyasi ember, közli az ügyintéző emberrel, hogy nem tud eleget tenni a beszolgáltatásnak, se kukoricája, se pénze, majd amikor az ügyintéző regényhős dolgvégézetlenül újtára bocsátja a tanyasi embert, valamilyen felbuzdulásból, kihúzza a tartozók listájáról az ember nevét, de nem közli vele. Az már elment, s aztán hamarosan híre kelt a faluban, hogy egy tanyasi ember, a nevét sem ismerik sokan, felakasztotta magát. A halálba kergette tehát a hatalom azt az embert, aki nem tudott eleget tenni a rárótt kötelességnek, mert nem volt hozzá sem termése elegendő, se pénze, hogy kiválthassa magát, s ez így történt nem egy faluban, nem egy helyen. A regény első személyben megszólaló hőse, maga is a hatalom részese, egykori nincstelen, aki most hatalmából eredően, de emberségéből fakadóan is kétkedve áll a történések élén, s amikor a faluban megölték az elnököt, neki fegyvert kínálnak, amit ő nem fogad el, mert minnek a fegyver, nem érzi magát veszélyben, nem is tudja, kire emelhetné rá a fegyvert, holott megtapasztalta már, hogy olyanok, akikkel egykor szoros barátságban volt, gyerekkori játszótársak, legénykori barátok, elfordultak tőle, a köszönését sem akarják fogadni, szóba sem állnak vele, mert úgy vélik, behódolt a hatalomnak, részévé vált az erőszakos történéseknek. A regény hőse azonban ennek ellenére végzi a dolgát, végzi azt, amivel megbízták, s ennyiben, mint minden valamirevaló regényhős, kettősségek között órlódik, egyfelől az üldözöttekkel való együttérzés hatja át, másfelől meg a vállalt feladatok teljesítése. Meg lehet tehát érteni azt a kínlódását, amikor híret vesz a tanyasi ember öngyilkosságának, s amikor tovább teljesíti a rá rótt feladatokat.

Több történet közléséből épül fel Németh István regénye, minden történet a regény első személyben megszólaló főhőse életének lesz a része,

az ő életének része a változó felügyelők mellett tartott értekezletek, része továbbá a falu életének változásai, az, ahogyan a nincstelenség továbbra is nincstelenség maradt, az, ahogyan a beszolgáltatás együtt jár az erőszakkal, azzal, hogy még mindig vannak, akik nem szolgáltatják be a rájuk rótt kötelességeket, közben meg rejtegetik, szárkúpok alá rejtik a kukoricát. A regény hőse az egyik főnökével útra kel, lovas kocsival járnak a határt, nézik a tanyákat, betérnek egy-egy tanyasi udvarba, kutatnak, keresnek, s egyszer találnak is elrejtett kukoricát, de közben azt is látják, hogy az egykorvult német tanyák mind sorra romba dőltek, az egykorvult virágzó gazdaságokat felverte a gaz, mert a szomszéd falu új gazdái nem igazán törődtek sem a tanyákkal, sem a gazdaságokkal. Közben az sem kerüli el a regény hőseinek figyelmét, hogy az erőszakos szövetkezetesítés milyen eredménnyel járt. A földek elgazosodtak, a szövetkezetiek, ha ki is mennek dolgozni a földekre, mindannyian lopják a szövetkezetet. Szép jelenete a regénynek, hogy a regény hőse megfigyeli, a felesége éjnek idején elmegy otthonról, ő úgy tesz, mintha aludna, de közben elindul az asszony után, de nem talál rá. A ház előtti fa törzsének dőlve várja, hogy az asszony visszatérjen, attól tart a férfi, hogy megcsalja az asszony, közben megérkezik a felesége, nagy zsákot cipel, s amikor ráakad a fa törzsében várakozó férjére, kiderül a nagy zsákban káposztafejek vannak, valahonnan hozta az asszony a káposztát, talán éppen a szövetkezet földjéről. Az asszony ki mondja, nem terem ilyen káposzta a szövetkezet földjén, máshonnan lopta tehát. Másnap reggel a férfi bemegy a hivatalba, s arról értesül, hogy az éj folyamán járőröztek a határban, egy-két embert el is fogtak, mert a szövetkezeti termést lopták. Ekkor érzi át a regény hőse azt a félelmet, amiről a káposztászsákot cipelő felesége láttán érezhetett, mert mi történt volna, ha elfogják a járőrözők az asszonyt... Nincs folytatása a jelenetnek, valójában arról szól, hogy a fordulat után minden megbolydult, hogy a fordulat nem hozott igazi átalakulást, mert minden erőszakosan történt, erőszakosan hajtották be a termést, bőven terjedtek a hírek a bajusztépésekről, a padlások lesöppréséről, s erőszakosan kényszerítették szövetkezetbe mind a gazdákat, mind azokat, akik a földosztás útján jutottak földhöz. A szövetkezet meg élettelennek bizonyult, mert csak ímmel-ámmal törődtek a földekkel, meg aztán rendre meg is lopták, s egyáltalán nem volt rájuk hatással az, hogy – miként mondták volt – a sajátjukat lopják.

Az értekezletek, leginkább a pártértekezletek hangulatát is jól írja körül Németh István. Ezek az értekezletek mindig van valaki, aki a főszoónok, rendszerint távolabbról jött, szólamokat harsog, miközben az értekezleten ülők sorba meg tudnák cáfolni az elhangzottakat, de senki sem teszi, mert mindenkinek az életébe belopakodott a félelem. Németh

István kisregénye, a *Fordulat után* éppen erről a félelemről szól, anélkül, hogy kimondaná, mindvégig az emberek, főként persze a regény hőséneke életébe beépült, s mindenki más életében fészket rakó félelemről, mert a hatalomnak a félelemkeltés volt a szándéka, mert tudta, a megrettent ember manipulálható, a megrettent emberből sok mindent ki lehet facsarni. Nem véletlenül indul a regény azzal, hogy fegyvert kínálnak a regény hőséneke, miután valaki megölte az elnököt. Már itt, a regény első jelenetében éppen a félelemkeltés, a félelem elleni ellenszer jutott szóhoz, holott a regény hőse nem kíván fegyvert, úgy tesz, mintha nem félne, mert nem lát okot a félelemre, úgy gondolja, mindennek a maga útján kell történnie, s ő ezen az úton haladva nem élhet félelemmel, holott volna rá oka, hiszen a félelemkeltés sok változata veszi körül, s ő maga is részese a félelemkeltés műveleteinek, hiszen miért húzta ki a kötelezettek listájáról a tanyasi ember nevét, aki éppen mert elhatalmasodott rajta a félelem, öngyilkosságba menekült, s miért az az emberpróbáló félelem, amikor arról értesül, hogy járőröztek az éjszaka során, azon az éjszakán, amikor kileste és lopáson kapta a feleségét. Akár a félelem regényének is mondható Németh István regénye, a *Fordulat után*. Nagy úr a félelem, ezt minden erőszakkal élő hatalom jól tudja, s Németh István, amikor a fordulat utáni évek történéseit ábrázolja, valójában mindvégig a félelemről beszél, arról az érzésről, ami mindenkit rettegésben tart, azokat is, akiket fenyegettek és azokat is, akik fenyegettek. A hagyományos történetmondás eszközeivel megírt regény a *Fordulat után*, amely egyszerre kordokumentum és tanúskodás, egyszerre olvasmányos és hatásos munka, nem látszik meg rajta az idő múlása.

S(ikerkönyvek) Jung Károlytól

Jung Károly: *Ikerkönyvek 1. Magyar folklórtémák – délszláv kitekintéssel;*
Ikerkönyvek 2. Délszláv folklórtémák – magyar kitekintéssel.
Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2011, 2012

Ne tessék abban reménykedni, hogy mint Paul Valéry a Leonardo da Vinciről szóló esszéjében, végül is a címben szereplő nevet nem is említem!

Azért pár szót a távlatról is mondanék. Nálunk, a budapesti egyetem Néprajzi Intézetében (különösen a Folklore Tanszéken) a déli országhatáron túli területeknek megvolt a maga különös varázsa: a két professzor közül Ortutay Szabadkán, Tálasi Laskón született, sőt az 1940-es évek első felében ismét jártak is erre. Az én családom szegedi, ám fényképalbumunkban ott volt néhány újvidéki fénykép, amit Édesapám készített. Katona Imre előbb a Bácska, majd a baranyai háromszög lelkesítő népköltés gyűjtője volt. És erre vezető „kutatóútjai” valahogy mindig az Adria partján végződtek... Úgyhogy, amikor 1968-ban lehetőség nyílt erre kijutni – ezt lelkesen meg is tettem. A cserepartner Újvidéki Egyetemre érkezvén a három akkori professzor (Penavin Olga, Bori Imre és Szeli István) világába cseppentem: hangszalagfelvételeket hallgattam, jegyzeteket írtam dolgozataikhoz, elsősorban Matijevis Lajos kishegyesi diákköltő-gyűjtéséhez, még otthonaikban is hosszasan beszélgettünk. Annak érzékeltetésére, hogy milyen régen volt mindez, megemlíthetem, hogy az Aleksa Šantić utca diákkotthonában kezdtem, Póth Istvánnal közös szálláson, ám a folyosó végén Bosnyák István már szötte teóriáit... Az egyik első hétvégén Bányai János autóval elvitt a szerémségi kolostorokhoz. (Ekkor tanultam meg a vajdasági magyar kifejezést: *Hajde, idemo!*) Később tanítottam is Újvidéken: folklorisztikai, sőt szemiotikai kurzust. Tucatnyi konferencián vettem részt. Egykori tanítványaim – ha találkozunk – ezt említeni is szokták. Igazában még ma is lehetne egy kis rendezvényt tartani azokkal, akiket ilyen keretben ismertem meg – és akikre olyan büszke vagyok.

Szerencsére az 1960-as évektől a budapesti Folklore Tanszéken folyamatosan voltak hallgatóink a Vajdaságból. Közülük többen visszamentek szülőföldjükre (magam mindig ezt tartottam a jobb megoldásnak, noha senkit sem erőltettem erre). Rendeződött mind Újvidéken, mind Szabadkán a néprajzi oktatás, megalakult a Kiss Lajos Néprajzi Társaság, számos rendezvényt, elkészült a Vajdasági Magyarok Néprajzi Atlasza, és ha egymás mellé tennénk az utóbbi fél évszázad vajdasági magyar folklór- és néprajzi kiadványait, könyvespolcokat tölthetnénk meg. És aki a mostani „identitás”-konferencián körülnéz, azt is észreveheti, hogy 1968-hoz képest immár két, viszonylag népes nemzedéke jelentkezik az „új” vajdasági magyar folklorisztikának és néprajznak. Remélem, mindennek lesz folytatása és következő nemzedéke is.

Ennek az eredményes folklorisztikai tevékenységnek példaadó képviselője Jung Károly egyetemi tanár. Az ő munkásságát is 1968 óta ismerem. Most nem szükséges felsorolnom műveit. Számtalan tanulmánya, kéttucatnyi könyve monografikus leírásokat, esettanulmányokat és kutatási beszámolókat egyaránt tartalmaz. Szerencsére legtöbb tanulmányát később tematikus kötetekbe is össze tudta gyűjteni. Ily módon még jobban látható, milyen kivételesen tájékozott a magyar folklórkiadványok körében, milyen sok téma esetében sikerült délszláv párhuzamokra vagy történeti adatokra bukkannia – gyakran egészen eldugott kiadványokból. Ez jellemzi a legutóbb két kötetben megjelent, *Ikerkönyvek* (1. és 2.) című tanulmányköteteit is. Az újvidéki Forum Könyvkiadónál 2011-ben és 2012-ben megjelent művek együtt ötszáz nyomtatott oldalt tesznek ki. Az „ikerkönyvek” megjelölés igazán találó, mivel az első kötet alcíme: *Magyar folklórtémák – délszláv kitekintéssel*, a második pedig *Délszláv folklórtémák – magyar kitekintéssel*. Tíz, illetve kilenc dolgozatot közöl. Jungtól megszoktuk, hogy tanulmányai összegyűjtött kötetekben feltünteti, mikor publikálta először dolgozatát, és ha azóta újabb adatokra bukkant – ami pedig rendszeresen így történik – ezek is utal. A mostani kötetekben (egy kivétellel) 2007 és 2010 között megjelent írásokat olvashatunk, mégpedig közülük csak az „összevető” jellegűeket. A könyvek kiállítása pazar, még kitűnő színes képeket is láthatunk.

A magyar–délszláv kitekintés kötete igen sokrétű: a rituális nevetés (ehhez a délszláv adatokat korábbi írásaiban közölte, és a témához visszatér a kötet vége felé olvasható házassági jóslás elemzésénél); a „sült kakas kukorékol” téma Nagy Ilona és Jung dolgozatai után sem végképp lezárt, és még a compostellai zarándoklatok magyar adatait is jó lenne végre egysegesen áttekinteni; a fehérmájú–nagyorrú fiatalok témája is végigjárhatatlan – a *Béla király és Bankó lánya* szöveghez Jung ismeri az újabb horvát

szövegeket, sőt utal a „spanyol” eredetre is. (Immár évtizede mondom, hogy e téren a nemzetközi balladakutatás korábbi eredményei is újraértelmezhetők lennének.) A végre megkezdődött bácskai magyar betyárfolklorikutatáson belül is váratlan adat a Dávodon gyűjtött Mácsvánszky-szöveg, illetve a szerb lírai dalként közölt változat. A folyón jégbe szakadt lakodalmasokról szóló történettel kapcsolatban Jung a folklorizmus jelenségeként mutatja be az irodalmi feldolgozásokat. Egy hasonló eseményt (a beszakadt jégből kimentést) Gombos elnevezésének eredettörténeteként ismerte meg. Az András-napi vőlegényjósást elméleti szempontból is vizsgálja. A pesti Lánchíd oroszlánjainak „hiányzó” nyelvének történetéhez további hasonló (belgrádi és szegedi) változatokat is bemutat. Ortutay és Svetislav Stefanović kapcsolatának tisztázása már az első közlésben is bravúr volt.

Ahol befejeződött a magyar–délszláv kötet, ott kezdődik a délszláv–magyar kötet. Stefanović népköltészeti írásait és Madách-fordítását mutatja be, mégpedig igazán aprólékosan. Tinóditól az ismert „rác módú” énekesre, Kármán Demeterre vonatkozó hivatkozást vizsgálja – mégpedig mások által eddig nem ismert szempontból: mit kezdtek és mire következtettek a szerb filológusok mindebből? Egy szerb közköltészeti panaszdal esetében nemcsak feltárja az 1830-as első közlést, hanem itt is foglalkozik azzal a kérdéssel: volt-e e szövegnek magyar előzménye? A balkáni ortodox „könnyező ikonok” bemutatásakor a magyar áttekintésekhez ad lényeges kiegészítést. Rövid írás foglalkozik egy (szinte mai) hagyománnyal: a nagyszentmiklósi kincs 1799-ben történt megtalálásáról. Ehhez azt tenném hozzá, hogy hasonló történetek világszerte (!) ismertek. A magyar elbeszélések újabban a második világháború végéhez, illetve a Seuso-kincshez kapcsolódnak. A *Köznapi és parlamenti átkok* találó című dolgozat a mai szerb használat néhány eklatáns példájából indul ki. Jung is úgy véli, hogy ehhez képest a mai magyar átkozódás szerényebb méretű jelenség. Természetesen ennek a témának mégiscsak (!) van nemzetközi szakirodalma. A következő dolgozat pedig az átok és rokon szövegek műfaji kérdéseiről szól. Felhívnam a figyelmét az „örökre” (legalábbis több nemzedékre) kimondott átkokra, mint érdekes külön alfajra. Szent Száva „jégvarázsló” csodatételét a régi források is a magyar király udvarában történnék mondják. A záró „dolgozatka” az „egyszer volt Budán/Bécsben kutyavásár” anekdota délszláv változatát is tartalmazza.

Nem kifogásként mondom – éppen ellenkezőleg –, hogy e kötetek tárgyköre és módszere nem meglepetés – Jung eddigi munkásságának ismeretében. Voltaképpen a két kötetben közölt írások olykor akár megcserélhetőek lennének, mivel mindegyikükben van délszláv és magyar adat. Jung hallatlanul precíz, részletes módon mutatja be forrásait. Arról is tájé-

kozlat, ha további kutatásokra lenne szükség, és a még nem bizonyítható lehetőségekre is utal. A szerző példás szorgalma ismét megnyilvánul, hiszen csak évtizedek óta gyűjtött adattár alapján lehet mintegy három-négy év során húsz alapos filológiai tanulmányt közzétenni, mégpedig igen eltérő témákból. Magam (még mindig) jobb szakkönyvtári körülmények között is nehezen tudnék kiegészítést adni az általa összegyűjtött adatokhoz. Örömmre a műfaji kérdések, a népköltési szövegek fordításának elemzése is előkerül. E kötetek sokoldalúsága mindenki számára nyilvánvalóvá teszi: milyen sokrétű, kimeríthetetlen a délszláv–magyar folklór kapcsolatainak világa. És az is, hogy még az egymással rokon témák esetében is egyenként különbözik a kapcsolatok pontos milyensége. Amikor azt is el szoktuk mondani, Jung Károly milyen jól ismeri a magyar folklór kiadványait, hozzátehetjük, sajnos, fordítva nem ugyanez a helyzet. A kéttucatnyi könyvet megjelentető Jung Károly műveit és ezek eredményeit Magyarországon alig ismerik, és még ennél is ritkábban szokták felhasználni. (Lásd még a nemrég befejezett *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon* 13 kötetét is.) Pedig volna mit hasznosítani!

Jung Károly egész életműve, legkivált mostani két könyve nem csupán adatanyagában, hanem szemléletében is felülmúlja elődei és kortársai hasonló műveit. Egy nagy nemzedék képviselője ő is, akár, mondjuk, Bányai János vagy Tolnai Ottó.

Az utóbbi bő fél évszázad során a vajdasági magyar folklór áttekintő szemléletét Bori Imre képviselte. A „kapcsolattörténeti” adatokkal többen, legkivált Dávid András foglalkoztak. Sajnos, e korban magyar földön legfeljebb Vujicsics D. Sztoján és Fried István írásait említeném. Régebben – Margalits Ede vagy Pável Ágoston korában – még jobb volt a helyzet.

Hogy mégse e szomorkás megjegyzéssel zárjam, örömmel említem meg, hogy a 2012-es Híd-díjat éppen e két kötetért kapta meg Jung Károly.

Gratulálunk. Megérdemelte.

És legyenek az *Ikerkönyvek – Sikerkönyvek!*

Kisbgyes, 2014. február 22.

Neoplanta, avagy a Kutyaszorító

Az Újvidéki Színház *Neoplanta* című előadásáról

Amikor fekete szerelésben, industrial zenei aláfestésre bemasíroz-
tak a színészek a minimalista díszlettel operáló színre, rögtön tudtam,
hogy valami egészen más következik, mint amit olvastam. Végel László
Neoplanta, avagy az Ígéret Földje című regényének hangulatából, adomázó-
anekdotikus stílusából és a fiáker-metaforából nem sok maradhat egy ilyen
felütés után. Nem is maradt. Urbán András teljesen áthangszerelte Végel
Neoplantáját, de úgy tette ezt, hogy – szinte csak az utolsó, workshopszerű
jelenet kivételével – hű maradt a regény szövegéhez, szelleméhez.

Mert mi is ez a város, ez a Neoplanta-Neusatz-Novi Sad-Újvidék,
amely a regény és az előadás főhőse? Paradigma – Közép-Európa, a Bal-
kán, Vajdaság egyetlen városba sűrítve. Határterület, amelyen a történe-
lem, ha zajlik, rendre átmasíroz. A multikulturalizmus paradicsoma és
pokla – az idillikus nemzetek közötti viszonyok láttatásának álságos volta,
de egyúttal a nemzeti gettósodás büszke elutasítása. Permanens identitás-
válság jellemezte hely, ahol mindenki jöttment és keverék, s ahol mégis
mindig újrairják a történelmet, megváltoztatják az utcák neveit, a feledés
homályába taszítják a szobrokat az éppen domináns államnemzet szája íze
szerint és az aktuális ideológia égisze alatt.

A regény és az előadás tehát ezt közvetíti a befogadó felé, csak más-más
módon. Az előadás nem sorsokat mutat be, mint a regény, hanem helyze-
teket sorakoztat fel. Az egyes jelenetek történelmi kontextusa nem megha-
tározó: váz csupán, a hangsúly a konfliktushelyzeten van, amely örök érvé-
nyű a Neoplanta-Neusatz-Novi Sad-Újvidék nevet viselő paradigmában.

Akik találkoztak már Urbán-rendezéssel, azok legtöbbször a „provoká-
tív” jelzővel szokták illetni. Ebben az előadásban is vannak olyan jelene-
tek, amelyek nyilván irritálhatják a kispolgári, a nacionalista, a prűd vagy
az iróniára nem fogékony nézőket. Mert lehet, hogy egyeseket a „csúnya
szavak”, míg másokat a szexuálisan túlfűtött jelenetek vagy a nemzeti lo-
bogókon való gúnyolódás provokál. Merem remélni azonban, hogy aki je-

gyet váltott erre az előadásra, az már túl van azon, hogy felháborodjon a felszíni, csupán eszközként szolgáló mozzanatokon, és a provokációt más, mélyebb dolgokban éli meg – ha egyáltalán.

Engem például az provokált a leginkább, hogy Újvidéket – minden, önmagának eddig is bevallott negatív tulajdonsága ellenére – egy alapvetően jó helynek tartom, míg az előadás azt sugallja, hogy az én városom egy „alapvetően rossz hely”. Olyan hely, ahol nemzeti alapon folyik a gyilkolászás, a nőket megerősszakolják, ordítanak rád, fenyegetnek, husángokkal vernek, ha másmilyen vagy, az élet tehát folyamatos paranoia, a peremlét pedig nem más, mint egy kiúttalan kutyaszorító.

Urbánt elsősorban a képmutatás, a hamis idill leleplezése érdekelte, és ennek megvalósításához radikálisan kritikusnak kellett lennie minden tekintetben. Nem engedhette meg magának egyetlen pillanatra sem, hogy elringassa, megnyugtassa a nézőt, mert ezáltal hatástalanná vált volna a józanító provokáció. Így sikerült elérnie azt a célt, hogy az előadás végén többször is megismételt politikai jelszó, a „különböző nációk békés egymás mellett élése” pontosan olyan üresen kongjon, mint amilyen üresen kong a mára már divatjamúlt „testvériség–egység” kifejezés.

Az előadásra erőteljesen rányomja bélyegét Antal Attila kiváló zenéje, mely mindvégig markánsan jelen van. Pontosan leköveti a színpadi játék hangulatát: zaklatott, hangos, agresszív, de tud melankolikus, szívszorító is lenni, ha a helyzet olykor-olykor úgy hozza.

A színészek nem egy-egy, pontosan körvonalazható karaktert formáznak meg, így aztán jellemfejlődésről sem beszélhetünk esetükben. Ha viszont a meghatározó színpadi jelenlét szempontjából kellene kiemelnem valakit, mindenképp Mészáros Árpádot említeném. Hogy ennyire jól föltaálta magát a darab világában, nyilván annak is köszönhető, hogy – a Kosztolányi Dezső Színház társulatának volt tagjaként – ő dolgozott együtt a legtöbbet Urbánnal a tizenegy szereplős előadás színészei közül. Rajta kívül Sirmer Zoltán, Ferenc Ágota és Huszta Dániel játéka volt még leginkább figyelemre méltó.

Ahogy hallom, nemcsak a vasárnapi, hivatalos bemutatót, hanem az ezt megelőző két szakmai bemutatót is kitörő lelkesedés, szünni nem akaró taps és ováció fogadta. Úgy tűnik tehát, nemcsak a szakma, hanem immár a szélesebb értelemben vett közönség is kész szembesülni azokkal az elfojtott traumákkal, amelyek nyomasztóan hatnak a Neoplanta-Neusatz-Novi Sad-Újvidék nevet viselő paradigmát megélőre, és nem fordítja el a fejét, ha szemébe mondják, hogy hazugság az az idill, amely pusztán a politikai nyereszkeszők elterelő hadműveletének a része.

Urbán Neoplantája kegyetlen szembesítés, sikere vagy sikertelensége pedig társadalmunk érettségének a lakmusza.